

ortadoğu

analiz

uluslararası
siyaset
dergisi

Eylül 2023 • Cilt: 14 • Sayı: 129 • Fiyatı: ₺ 40

GABON'DA DARBE GİRİŞİMİNİN
NEDENLERİ VE FRANSTZ
AFRİKASI'NDA DARBE EKOSİSTEMİ

KAAN DEVECİOğLU

BAMAKO'DA BEŞ GÜN:
FRANSA'YI YOKLAMAK

DOę. DR. VOLKAN İPEK

EKONOMİK KAYGILARDAN ÖZGÜRLÜK
TALEPLERİNE: SÜVEYDA
PROTESTOLARI NE ANLATIYOR?

DR. TUBA YILDIZ

STENKA RAZIN'İN İDAMINDAN YEVGENİY
V. PRİGOJİN'İN ÖLÜMÜNE

GÖKHAN BATU

XV BRICS SUMMIT BRICS LEADERS RETREAT

BRICS and Africa: Partnership for Mutually Accelerated Growth, Sustainable Development and Inclusive Multilateralism
22 AUGUST 2023, JOHANNESBURG, SOUTH AFRICA

DEęİŐEN NÜFUZ MÜCADELESİNDE AFRİKA

ISSN 2980-0919

9 772980 091002

www.orsam.org.tr /orsamorgtr

ORSAM RÖPORTAJ
ROLAND MARCHAL

ABDENNOUR TOUMI

AFRİKA'DA SİYASİ İSTİKRARSIZLIK
VE ARTAN İNSANİ KRİZ RİSKİ

DOç. DR. İSMAİL NUMAN TELCİ

İRAN'IN SAHRAALTI AFRİKA'DA
YUMUŞAK GÜÇ STRATEJİLERİ

DR. İSMAİL SARI

ORSAM Yayınları

ORSAM, süreli yayınları kapsamında Ortadoğu Analiz ve Ortadoğu Etütleri dergilerini yayınlamaktadır. Aylık periyotla Türkçe olarak yayınlanan Ortadoğu Analiz, Ortadoğu'daki güncel gelişmelere dair uzman görüşlerine yer vermektedir. Ortadoğu Etütleri, ORSAM'ın üç ayda bir yayınlanan uluslararası ilişkiler dergisidir. Türkçe, İngilizce ve Arapça yayınlanan, hakemli ve akademik bir dergi olan Ortadoğu Etütleri, konularının uzmanı akademisyenlerin katkılarıyla oluşturulmaktadır. Alanında saygın, yerli ve yabancı akademisyenlerin makalelerinin yayımlandığı, Ortadoğu Etütleri dergisi dünyanın başlıca sosyal bilimler indekslerinden Applied Sciences Index and Abstracts (ASSIA), EBSCO Host, Index Islamicus, International Bibliography of Social Sciences (IBBS), Worldwide Political Science Abstracts (WPSA) tarafından taranmaktadır.

Ortadoğu Çalışmaları alanında bilimsel, nitelikli ve objektif araştırmaların kalıcı eserler olarak Türkçe literatüre kazandırılması hedefiyle ORSAM, Ortadoğu Yayınlarını hayata geçirmiştir. Yayınevimiz, Ortadoğu'ya dair tarih, siyaset, toplum ve ekonomi başta olmak üzere bilimsel çalışmaları okuyucularla buluşturmayı amaçlamaktadır.

Mustafa Kemal Mah. 2128. Sok. No:3 Çankaya/Ankara

+90 (850) 888 15 20

www.orsam.org.tr

orsamorgtr

Ortadoğu Araştırmaları Derneği Adına
Yayın Sahibi

Prof. Dr. Ahmet Uysal

Sorumlu Yazı İşleri Müdürü
Doç. Dr. Mustafa Yetim

Editörler

Doç. Dr. İsmail Numan Telci
Doç. Dr. Mustafa Yetim

Editör Asistanı

Nurbanu Kesgin

Danışma Kurulu

Prof. Dr. Birol Akgün
Prof. Dr. Mehmet Şahin
Prof. Dr. Meliha Altunışık
Prof. Dr. Tayyar Arı
Prof. Dr. Cengiz Tomar
Prof. Dr. Muhittin Ataman
Prof. Dr. Mahir Nakip
Prof. Dr. Muhsin Kar
Prof. Dr. Kemal İnat
Prof. Dr. Zekeriya Kurşun
Prof. Dr. Mesut Özcan

Yayın Kurulu

Prof. Dr. Ahmet Uysal
Doç. Dr. Göktuğ Sönmez
Doç. Dr. Mustafa Yetim
Dr. Recep Yorulmaz

Redaksiyon

Ekin Köklü

Grafik - Tasarım

Mustafa Cingöz

Yönetim Merkezi

Ortadoğu Araştırmaları Merkezi (ORSAM)
Mustafa Kemal Mah. 2128. Sok. No: 3
Çankaya / Ankara
Tel: +90 850 888 15 20

Baskı: KD Karton Dijital Matbaacılık Ltd. Şti.
Zübeyde Hanım Mah. Koyunlu Han 95/36 Ankara
Telefon : +90 312 341 52 39
Sertifika No: 44423

Fotoğraflar : Anadolu Ajansı (AA), Shutterstock

Cilt 14, Sayı 129, Eylül 2023
Yerel Süreli Yayın
Basım Tarihi: 31 Ağustos 2023

ORTADOĞU ARAŞTIRMALARI MERKEZİ yayımıdır.

Bu dergide yer alan yazılardaki değerlendirmeler, aksi belirtilmedikçe ORSAM'ın kurumsal görüşünü yansıtmamaktadır.

© 2023 ORSAM

Dergideki tüm yazıların telif hakları ORSAM'a ait olup, 5846 Sayılı Fikir ve Sanat Eserleri Kanununun uyarınca kaynak gösterilerek kısmen yapılacak makul alıntılar ve yararlanma dışında, hiçbir şekilde önceden izin alınmaksızın kullanılamaz, yeniden yayınlanamaz.

Middle East
Studies
Association

ORSAM, the Middle
East Studies Association
(MESA) üyesidir.

EBSCO
HOST

tarafından taranmaktadır.

Değerli okuyucular,

Ortadoğu ve Kuzey Afrika bölgesindeki temel meseleleri ve güncel gelişmeleri ayda bir kapsamlı analizler ile ilginize sunduğumuz Ortadoğu Analiz'in 129. sayısı ile karşınızda olmaktan memnuniyet duymaktayız. Bu sayıda etkin aktörlerin Afrika'daki nüfuz mücadelesine yönelik genel değerlendirmeleri dikkatinize sunmaktayız. Son dönemde bölgede kızışan nüfuz rekabeti, siyasi istikrarsızlık, artan insani kriz riski ve Fransa'nın etkisinin olduğu ülkelerde darbe girişimlerinin yaşanması Afrika gelişmelerini yeniden küresel siyasetin gündemine taşımıştır. Türkiye'nin de bölgede artan etkisini dikkate aldığımızda son dönemde yaşanan darbe süreçlerinin hem kıtanın geleceğini nasıl etkileyeceği hem de Türkiye'nin konunun bu süreçte nasıl evrileceği önemli bir soru olarak karşınızda durmaktadır.

Bu kapsamda son dönemde bölgede yaşanan darbeler ve sorgulanan Fransız etkisi ışığında 30 Ağustos 2023 tarihinde Gabon'da yaşanan güncel darbe de ayrıntılı şekilde ele alınmıştır. Küresel rekabet bağlamında Afrika'da yükselen Rus etkisi, lider Yevgeni Viktoroviç Prigojin'in ölümü sonrası Wagner Grubu'nun bölgedeki akıbetinin yanı sıra İran'ın Sahraaltı Afrika'ya yönelik yumuşak güç stratejileri de bu sayımızda irdelenen ve dikkatinize sunulan diğer çalışmalar olmuştur. Öte yandan Mali'nin başkenti Bamako'da Fransız etkilerinin değerlendirildiği bir gözlem yazısı da yer almaktadır.

Kapak konusunun yanı sıra bu sayımızda tarihsel perspektiften 23 Ağustos 2023 tarihinde öldürülen Prigojin'e ve Wagner Grubu'na ilişkin değerli

analizleri bulabilirsiniz. Bir dönem Rus etkisinin küresel ve bölgesel yayılımının temel aracına dönüşen Wagner Grubu'nun sonrasında Rusya'nın en önemli güvenlik zafiyeti ve siyasi-askerî meydan okuyucusuna dönüşmesi Wagner ile ilgili tartışmaları da derinleştirmişti. Dolayısıyla grubun geleceği ve Rus siyasetindeki etkisini gündeme getirme ayrıca önemlidir. Ayrıca Cezayir-Fas arasında yaşanan Batı Sahra meselesinde İsrail'in taraf olmasıyla yaşanan gerginlik ve İsrail normalleşmesinin bu süreçteki etkisi de kaleme alınmıştır. Kuzey Afrika'nın etkin iki aktörü olan ve buradaki küresel-bölgesel güç mücadelesinde belirgin role sahip Cezayir ve Fas ilişkilerindeki temel gerginlik alanını İsrail ve Filistin meselesi üzerinden tartışmak ayrıca kayda değerdir. Son olarak, Suriye'nin güneyindeki Süveyda bölgesinde Beşar Esad yönetimine karşı başlayan ve bir aydır devam eden protestolar da analiz edilmiştir.

Gelenek olduğu üzere bu sayımızda da ağustos ayı içerisindeki önemli olaylara ilişkin kronoloji, kapak konusuyla ilişkili önemli bir figürün incelenmesi ve bölgedeki meselelere ilişkin önde gelen uzmanlarla yapılan mülakat bulunmaktadır. Röportaj kısmında Uluslararası Araştırmalar Merkezine bağlı Ulusal Siyaset Bilimi Vakfında araştırmacı olarak görev alan Fransız sosyolog Roland Marchal'ın bölgeye ilişkin ve kapak konumuzla alakalı kapsamlı analizlerinden faydalanabilirsiniz. Biyografi/Tema kısmında ise 30 Eylül 2022 tarihinde yaşanan darbeden bu yana Burkina Faso Geçici Devlet Başkanı olan İbrahim Traore'nin hayatı, kariyeri ve bu süreçteki ilgi çekici detaylara ilişkin önemli bilgileri okuyabilirsiniz.

Keyifli okumalar dileğiyle...

İÇİNDE KİLER

Eylül 2023 Cilt: 14 Sayı: 129

04 Gündem: Türkiye ve Ortadoğu

08 Afrika'da Siyasi İstikrarsızlık ve Artan İnsani Kriz Riski / Doç. Dr. İsmail Numan Telci

KAPAK DOSYASI

16 İran'ın Sahraaltı Afrika'da Yumuşak Güç Stratejileri / Dr. İsmail Sarı

20 Bamako'da Beş Gün: Fransa'yı Yoklamak / Doç. Dr. Volkan İpek

24 Küresel Rekabette Rusya'nın Yeni Stratejik Sahası Afrika / Merve Zorlu

28 Afrika'da Rus İzleri: Prigojin Sonrası Wagner'in Kaderi / Kyrill Sturmak

BÖLGESEL GELİŞMELER

36 Ekonomik Kaygılardan Özgürlük Taleplerine: Süveyda Protestoları Ne Anlatıyor? / Dr. Tuba Yıldız

40 Batı Sahra Meselesinde İsrail Gerginliği / Dr. Hüsnâ Taş Yetim

KAPAK DOSYASI

GABON'DA DARBE GİRİŞİMİNİN
NEDENLERİ VE
FRANSIZ AFRİKASI'NDA
DARBE EKOSİSTEMİ

Kaan Devicioęlu

12

STENKA RAZIN'İN İDAMINDAN
YEVGENİY V. PRIGOJİN'İN ÖLÜMÜNE

Gökhan Batu

32

Abdenour Toumi

Roland Marchal:

TEK BOYUTLU
OLMAYAN BİR AFRIKA
GELECEĞİNİN
FARKINDA OLMALIYIZ

BİYOGRAFI

BURKİNA FASO'DA DARBE
GELENEĞİNİN YENİ YÜZÜ:
İBRAHİM TRAORE

Yusuf Can Ayaz

50

08

16

20

24

28

36

40

ISSN 1306-7541
9 771306 754001

... ORTADOĞU GÜNDEMİ ...

1 Ağustos 2023

- Lübnan'ın en büyük Filistinli mülteci kampı Ayn el-Helva'daki gruplar arasında bir gün önce sağlanan ateşkes bozuldu ve çatışmalar yeniden başladı.
- Burkina Faso ve Mali, Batı Afrika Devletleri Ekonomik Topluluğunun (The Economic Community of West African States - ECOWAS) Nijer'e olası askerî müdahalesinin, kendilerine karşı bir savaş ilanı olacağını açıkladı.

3 Ağustos 2023

- Lübnan Dışişleri Bakanı Abdallah Buhabib, bakanlık binasını onararak yeniden kullanıma kazandıran Türkiye Dışişleri Bakanlığı, Türk İşbirliği ve Koordinasyon Ajansı Başkanlığına (TİKA) teşekkür etti.
- Etiyopya'nın Amhara bölgesinde ordu ile Amharalı milisler arasında şiddetlenen çatışmalar sonrası internette kesintiler yaşandığı belirtildi.
- Nijer'de askerî yönetimi el koyması sonrasında France 24 ve RFI radyosunun yayınları kesildi.

5 Ağustos 2023

- ECOWAS, Cumhurbaşkanı Muhammed Bazum'un serbest bırakılması ve yeniden görevine dönmesi için Nijer'deki askerî cuntaya verdiği bir haftalık süre daralıyor.
- Suudi Arabistan'ın, Türkiye ve Suriye'de 6 Şubat'ta meydana gelen Kahramanmaraş merkezli depremlerden etkilenenlere 18. yardım uçağını gönderdiği belirtildi.
- Mısır'daki Süveyş Kanalı'nda bir römorkörün, kanaldan geçen bir petrol tankeriyle çarpışarak battığı belirtildi.

2 Ağustos 2023

- Nijerya, yaşanan askerî darbe sonrası kuzey komşusu Nijer'in elektriğini kesti.
- Birleşmiş Milletler (BM), Sudan'da ordu ile paramiliter Hızlı Destek Kuvvetleri (HDK) arasında devam eden çatışmalar nedeniyle 6 milyondan fazla insanın açlıktan sadece "bir adım uzakta olduğu" konusunda uyardı bulundu.
- Nijer, 26 Temmuz'da yapılan darbeden bu yana kapalı olan hava ve kara sınırlarını Burkina Faso, Mali, Cezayir, Libya ve Çad'a tekrar açtı.

4 Ağustos 2023

- Nijer Cumhurbaşkanı Muhammed Bazum, ülkedeki cunta yönetiminin gönderilmesi için uluslararası toplum ve Amerika Birleşik Devletleri'nden (ABD) yardım isteyerek darbenin dünya için yıkıcı sonuçlar doğuracağını kaydetti.
- Nijer'de askerî cunta, ECOWAS'ın Nijer'e askerî operasyon düzenlemesi halinde üye ülkelerden birine saldıracaklarını duyurdu.

7 Ağustos 2023

- Nijerya, darbenin yaşandığı Nijer ile tüm sınırlarını kapattığını duyurdu.
- Fransa Dışişleri Bakanlığı, Burkina Faso'ya yönelik tüm kalkınma yardımları ve bütçe desteğini askıya aldı.
- Nijer'deki askerî cunta sözcüsü Amadou Abdramane, "Yabancı bir güç ECOWAS iş birliğiyle ülkemize saldırı hazırlığında" açıklamasını yaptı.

8 Ağustos 2023

- BM, çatışmaların devam Sudan'da 4 milyondan fazla kişinin zorla yerinden edildiğini ve bunun ülkedeki sağlık koşullarını kötüleştirdiğini açıkladı.
- Terör örgütü PKK/YPG, silahlı kadrosuna katmak için Suriye'nin Halep ilinde işgal ettiği Münbiç ile Şeyh Maksud Mahallesi'nden 3 çocuğu daha kaçırdı.
- Nijer'de askerî cunta başbakanlık görevine Lamine Zeine'yi getirdi.
- İsrail'in aşırı sağcı Maliye Bakanı Bezalel Smotrich'in, Arap yerel yönetimleri ve Filistinlilerin yüksek öğrenimleri için ayrılan fonları dondurduğu bildirildi.
- ABD'de temmuz sonundan beri vekâleten dışişleri bakanı yardımcılığını yürüten ve aynı zamanda Dışişleri Bakanlığı Siyasi İşler Müsteşarı olan Victoria Nuland, Nijer'i ziyaret ederek bazı cunta yetkilileriyle bir araya geldi.
- İsrail'in aşırı sağcı Maliye Bakanı Bezalel Smotrich'in, Arap yerel yönetimleri ve Filistinlilerin yüksek öğrenimleri için ayrılan fonları dondurduğu bildirildi.
- Nijerya Ordusu, Rivers eyaletinde düzenlediği hava operasyonunda çalıntı ham petrol taşıyan 3 gemiyi imha etti.

9 Ağustos 2023

- Sudan'ın başkenti Hartum ve çevresinde yaşanan yoğun ve şiddetli çatışmalar nedeniyle evlerini terk eden sivilin sayısı her geçen gün artıyor.
- Nijer'de 26 Temmuz'daki askerî darbenin ardından, geçici süreliğine bu ülkede bulunan ve hava sahası kapandığı için yurda dönmeyen Türk vatandaşları, istisnai uçuş izniyle İstanbul'a getirildi.

10 Ağustos 2023

- Nijer'de askerî cunta, geçiş hükümetinde yer alacak isimleri duyurdu.
- Nijerya'nın başkenti Abuja'da, Nijer'deki darbe gündemiyle düzenlenen ECOWAS Zirvesi sona erdi. Zirvede alınan karar göre ECOWAS, Nijer'de "anayasal düzenin tesisi için" üye ülkelerin savunma bakanlarına, ihtiyat kuvvetlerini hazır hâle getirme ve konuşlandırma talimatı verdi.
- İsrail Dışişleri Bakanı Eli Cohen, Suudi Arabistan ile diplomatik ilişkiler kurulması konusunda bir anlaşmaya varmanın "an meselesi" olduğunu öne sürdü.

11 Ağustos 2023

- Birleşik Arap Emirlikleri (BAE), İsrail'den gelen "Wizz Air" hava yolu şirketine ait bir uçaktaki yaklaşık 170 yolcunun ülkeye girişine izin vermedi. Yolcuların BAE'ye girememeye nedeğine ilişkin ise herhangi bir bilgi paylaşılmadı.

12 Ağustos 2023

- Sudan'ın batısındaki Darfur bölgesinde, Arap ve Afrika kökenli kabileler arasında çıkan çatışmalarda onlarca kişi öldü.
- Suudi Arabistan'ın Filistin'e atadığı ilk büyükelçi Nayif bin Bender es-Sudeyri'nin güven mektubunu Filistin makamlarına teslim ettiği duyuruldu.
- İran Merkez Bankası Başkanı Muhammed Rıza Ferzin, ülkenin Güney Kore'de dondurulan döviz kaynaklarının blokajının kaldırıldığını açıkladı.

15 Ağustos 2023

- İsrail Ordusu, işgal altındaki Batı Şeria'da yer alan Yahudi yerleşim birimine roket saldırısı düzenlendiğini açıkladı.

16 Ağustos 2023

- Lübnan'da elektrik üreten enerji santralleri, Lübnan Merkez Bankasının yakıt alımı için bütçe vermeme-si nedeniyle faaliyetlerini durdurdu.
- Washington yönetiminin, İran'dan Moskova'nın Ukrayna'daki savaşta kullandığı söylenen kamikaze insansız hava araçlarının yanı sıra yedek parçalarının Rusya'ya satışını sonlandır-masını istediği bildirildi.
- Libya Ulusal Birlik Hükümeti, 2 gündür çatışmaların yaşandığı başkent Trablus'ta ateşkes ilan edildiğini bildirdi.

19 Ağustos 2023

- Nijer'de binlerce kişi, 26 Temmuz'daki darbenin ardından ECOWAS'ın Nijer'e olası bir askerî müdahalesine karşı gönüllülerden oluşan bir milis gücüne kaydolmak için uzun kuyruklar oluşturdu.
- ECOWAS Siyasi İşler, Barış ve Güvenlikten Sorumlu Komiseri Abdel-Fatau Musah, Nijer'de 26 Temmuz'da yönetime el koyan askerî yönetimin, ECOWAS ile diyalogu kabul ettiğini belirtti.

20 Ağustos 2023

- Nijer'de Vatanı Koruma Ulusal Konseyi (CNSP) isimli geçiş hükümetinin lideri Abdurrahmane Tchiani, sivil yönetime geçişin en fazla 3 yıl içinde tamamlanacağını duyurdu.

21 Ağustos 2023

- ECOWAS, Nijer'de 26 Temmuz'da yönetime el koyan askerî yönetimin 3 yıllık geçiş hükümeti planını reddetti.
- Yemen'in geçici başkenti Aden'de yakıt sıkıntısından dolayı elektrik sisteminin yüzde 80'i hizmet dışı kaldı.
- Sudan'ın başkenti Hartum'daki bazı mahalleler ile ülkenin güneyinde bulunan Ubeyd ve batısındaki Nyala şehirlerinde ordu ile Hızlı Destek Kuvvetleri (HDK) arasındaki çatışmalar devam ediyor.

22 Ağustos 2023

- Afrika Birliği (AfB), Nijer'deki askerî müdahale sonrası bu ülkenin üyeliğini askıya aldığı duyurdu.
- Mısır Petrol ve Maden Kaynakları Bakanlığı, Süveyş Körfezi'nde yeni bir petrol sahasının keşfedildiğini açıkladı.

23 Ağustos 2023

- Rusya Federal Hava Taşımacılığı Ajansı, Wagner'in kurucusu Yevgeniy Prigojin'in uçağının düşmesi sonucu öldüğünü bildirdi.
- BM, Sudan'ın özellikle Güney Darfur ve Güney Kurdufan bölgelerinde yeniden artan şiddetten endişe duyduğunu bildirdi.

25 Ağustos 2023

- Güney Afrika Cumhuriyeti'nin ev sahipliğinde 22-24 Ağustos'ta Johannesburg şehrinde düzenlenen 15. BRICS Zirvesi sona erdi. Zirve, Brezilya, Rusya, Hindistan, Çin ve Güney Afrika'dan meydana gelen BRICS ülkeleri, topluluğa yeni üye alınması konusunda anlaşmaya vardı. Güney Afrika Cumhurbaşkanı Cyril Ramaphosa, bu kapsamda Suudi Arabistan, Arjantin, Birleşik Arap Emirlikleri, İran, Mısır ve Etiyopya'nın BRICS üyeliğine davet edildiğini açıkladı.
- BM, Kıbrıs'ta Güney Kıbrıs Rum yönetiminin ara bölgede gerçekleştirdiği ihlallere tepki vermezken, Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti'nin insani projesi olan Pile-Yiğitler Yolu yapımına neden engel olmaya çalıştığına ve taraflara neden farklı muamele gösterildiğine açıklık getiremedi.

27 Ağustos 2023

- İsrail'de, Başbakan Binyamin Netanyahu öncülüğündeki aşırı sağcı koalisyon hükümetinin yargı düzenlemesine karşı protestolar 34. haftada da sürdü.
- Nijer'de 26 Temmuz'da başa geçen askerî yönetime desteğini göstermek isteyen binlerce kişi, başkent Niamey'de toplandı.

28 Ağustos 2023

- Irak Başbakanı Muhammed Şiya es-Sudani'nin Ulaştırma Sorumlu Danışmanı Nasir el-Esedî, Türkiye ve Irak arasında yakında Kalkınma Yolu Projesi ile ilgili anlaşmalar imzalanacağını belirtti.
- Suudi Arabistan Deniz Kuvvetleri, Körfez'in güvenliğinden sorumlu iki uluslararası gücün komutanlığını teslim aldı.
- Libya Ulusal Birlik Hükümeti Başbakanı Abdulhamid Dıbeybe, Dışişleri Bakanı Necla el-Menguş'u İsrail Dışişleri Bakanı Eli Cohen ile görüşmesi nedeniyle açığa aldı.
- BAE Ekonomi Bakanı Abdullah bin Tavk el-Merri, ülkesinin BRICS'e katılmasının Batı ülkeleriyle ilişkilerine zarar vermeyeceğini söyledi.

29 Ağustos 2023

- BM, Nijer'de son zamanlarda yaşanan şiddet olayları ve saldırıların, geçen ay 20 binden fazla kişinin daha ülke içinde yerinden olmasına neden olduğunu bildirdi.

30 Ağustos 2023

- Gabon'da cumhurbaşkanı seçim sonuçlarının ilanından sonra ulusal televizyon binasına giren bir grup asker, yönetimi ele geçirdiklerini açıkladı. Geçiş hükümetinin liderliğine ise Cumhuriyet Muhafızları Komutanı General Brice Oligui Nguema getirildi.
- Suriye'nin kuzeyindeki Münbiç'te varlığını sürdüren terör örgütü PKK/YPG'nin, Suriye Millî Ordusunun (SMO) cephe hatlarına sızma girişimi engellendi.
- BAE diplomatlarının yüzde 46'sının, eğitim ve sağlık sektörü çalışanlarının ise yüzde 75'inin kadın olduğu açıklandı.
- İran Cumhurbaşkanı İbrahim Reisi, nükleer anlaşmayı yeniden canlandırma hedefleyen müzakereler yoluyla yaptırımların kaldırılması için çaba gösterdiklerini ancak ülke ekonomisini Batılı ülkelerin isteklerine bağlamayacaklarını söyledi.

31 Ağustos 2023

- Gabon'da başa geçen Kurumların Geçiş ve Restorasyonu Komitesi isimli geçiş hükümetinin lideri General Brice Oligui Nguema, 4 Eylül'de yemin edecek.
- AfB, askerî darbe sonrası Gabon'un üyeliğini askıya aldığı duyurdu.
- Katar, Lübnan Ordusuna 6 ay süreyle 30 milyon dolar değerinde yakıt tedarik etme anlaşması yaptıklarını duyurdu.
- BM, Lübnan Geçici Barış Gücünün süresinin 1 yıl daha uzatılmasına karar verdi.
- Gabon'da askerî yönetim el koymasından sonra Kamerun ve Ruanda, ulusal ordularında yeni atamalar yaptı.
- Türkiye ile BAE arasında imzalanan Kapsamlı Ekonomik Ortaklık Anlaşması çerçevesindeki gümrük tarife düzenlemeleri gerçekleştirildi.

- Nijer'deki askerî yönetim, 25 Ağustos'ta ülkeyi terk etmesi için 48 saat süre verdiği ancak ülkeden ayrılmayan Fransa'nın Niamey Büyükelçisi Sylvain Itte'nin dokunulmazlığının kaldırıldığını ve sınır dışı edileceğini duyurdu.

AFRİKA'DA SİYASİ İSTİKRARSIZLIK VE ARTAN İNSANİ KRİZ RİSKİ

“

Son yıllarda giderek belirgin hâle gelen ve endişe uyandıran iklim değişikliğinin yarattığı gıda krizi ve farklı devlet dışı silahlı aktörlerin (DDSA) şiddet ve terör faaliyetlerinin yanında son dönemde derinleşen yönetim krizleri, Afrika genelinde yeni bir iç göç dalgasını ve bu dalganın ortaya çıkaracağı etnik ve demografik gerilim hatlarını tetikleyebilir.

”

DOÇ. DR. İSMAİL NUMAN TELCİ

Başkan Yardımcısı ORSAM

Nijer'de gerçekleşen askeri darbe, Sudan'daki darbe girişimi sonrasında yaşanan istikrarsızlık ve Tigray krizini yeni atlatan Etiyopya'nın Amhara bölgesinde alevlenen çatışma ortamı, Afrika'da başta Sahel bölgesi olmak üzere kıta genelinde geniş çaplı bir insani krizin yaşanması ihtimalini gündeme getirmektedir. Son yıllarda giderek belirgin hâle gelen ve endişe uyandıran iklim

değişikliğinin yarattığı gıda krizi ve farklı devlet dışı silahlı aktörlerin (DDSA) şiddet ve terör faaliyetlerinin yanında son dönemde derinleşen yönetim krizleri, Afrika genelinde yeni bir iç göç dalgasını ve bu dalganın ortaya çıkaracağı etnik ve demografik gerilim hatlarını tetikleyebilir. Bu durum, önümüzdeki dönemde Afrika'da insani krizlerin yanında insan hakları ihlallerinin artması ve demokratik süreçlerin akamete uğraması sonucunu doğurabilecektir.

Bölge uzmanları, Afrika'daki istikrarsızlığın kaynağını “yönetilemeyen alanlar” yaklaşımıyla açıklamakta ve merkezi otoritenin zayıflığıyla DDSA'ların (terör örgütleri, milis gruplar, yerel çeteler vd.) kırsalda alternatif hizmet sağlayıcı konumuna ilerlediğini öne sürmektedir. Bu görüşün bir uzantısı olarak farklı bir bakış açısı, Afrika'daki şiddet ve terör eylemlerini temelde “doğal kaynak laneti”

ile ilişkilendirmekte, kaynakların adil dağılımı ve etnik rekabet sonucu oluşan ekonomik hizipleşmelerin yönetim sorunlarına dönüştüğü argümanını merkeze almaktadır. Son olarak iklim değişikliği ve buna paralel olarak ekilebilen tarım alanlarının her geçen gün azalması, beraberinde hem sanayi hem de hane halkı tarafından hissedilen güçlü su ve gıda krizlerine yol açmaktadır.

SİYASİ VE İNSANİ KRİZ HATLARI

Bu çıkarımdan hareketle Nijer'deki askerî darbenin arka plan itibarıyla yerel, bölgesel ve küresel bir siyasi güç mücadelesinin sonucu olduğu söylenebilir. Özellikle Fransa karşıtlığının belirgin bir gündem hâline geldiği Afrika'da, bu duyguların keskin bir hâl aldığı Nijer gibi ülkelerde gerek siyasi ve askerî elitler gerekse de geniş halk kitleleri geleneksel aktörlere alternatif dış oyuncularla temaslarını artırmaktadır. Bu durum kırılğan rejimlerin olduğu ülkelerde askerî müdahale

seçeneklerini daha fazla ortaya çıkarmaktadır. Görece daha istikrarlı bir siyasi geleneğe sahip olmasına rağmen Nijer, üçüncü cumhuriyetin ilanından günümüze, üç darbe, dört sivil geçiş ve beş yeni anayasaya tanıklık etmiştir. Nijer'de Fransa karşıtı söylemlerin domine ettiği darbe ortamında göreve gelen askerî yönetimin demokratik geçişe mesafeli yaklaşması, Batı Afrika Devletleri Ekonomik Topluluğu (ECOWAS) ve diğer bölgesel aktörlerin de dâhil olduğu bir siyasi krize neden olmaktadır. Ancak Birleşmiş Milletler Mülteciler Yüksek Komiserliği (UNHCR), Nijer'e uygulanan yaptırımlara ek olarak DDSA'ların sınır bölgelerinde sivillere yönelik şiddet eylemlerini artırmasıyla siyasi krizin hızla insani krize dönüşebileceği noktasında uyarılarda bulunmaktadır. Öyle ki darbenin ardından geçen yaklaşık iki aylık sürede silahlı grupların Mali, Burkina Faso ve Nijer'i birleştiren üç sınır bölgesindeki faaliyetleri neticesinde 20.000'den fazla kişi yerinden edil-

miş ve ciddi bir iç göç akını ortaya çıkmıştır. Öte yandan askerî yönetimin, olası karşı darbe tehditlerine yönelik merkeze odaklanması, sınır bölgelerinde güvenlik ihlalleriyle sonuçlanmış, sınır kontrollerinin yumuşaması sonucunda çevre ülkelerden (Mali, Burkina Faso ve Nijerya) çok sayıda kaçak göçmen Nijer'e geçiş yapmıştır. Bu tablo, bir taraftan Nijer'de artan illegal göçmenlerin sayısına diğer taraftan ise bu göçmenlerin karşılaşacağı sosyal ve ekonomik sorunlara işaret etmektedir.

Etiyopya'da ise federal hükümet, Amhara bölgesinde ordu ve yerel silahlı gruplar arasında günlerce devam eden çatışmaların ardından ağustos ayında olağanüstü hâl ilan etmiştir. Etiyopya'nın ikinci kalabalık bölgesi olan Amhara'da Fano milisleriyle Etiyopya Ulusal Savunma Gücü (ENDF) arasında çıkan çatışmalar, temelde Etiyopya hükümeti tarafından başlatılan silahsızlandırma, terhis ve yeniden entegrasyon (STyE) sürecine dayanmaktadır. Tigray'daki çatışmalar sırasında hükümet güçlerinin ya-

nında yer alan Fano milis grubu, potansiyel STyE programlarının kendilerini rakip silahlı gruplara karşı korunmasız bırakacağı argümanından hareketle isyan hareketlerine başvurmuştur. Kısa zaman içinde çatışmalar geniş alanlara yayılarak sivil kayıplarla sonuçlanmıştır. Dünya Sağlık Örgütü (DSÖ) tarafından yapılan açıklamada, devam eden şiddet eylemlerinden endişe duyulduğu, ana yolların kapatılması sonucunda ulaşım faaliyetlerinin aksadığı ve iletişim araçlarının (internet, telefon ağları vd.) geçici olarak durdurulması sonucunda iletişim zorluklarının yaşandığı aktarılmıştır. Bununla beraber DSÖ, çatışmaların ülke sağlık sisteminde uzun süreli birtakım sonuçlar doğurabileceği endişesini ön plana çıkarmıştır. Nitekim güncel tabloda çatışmaların kısa-orta vadede bir barış anlaşmasıyla sonuçlanmasının düşük bir ihtimal olduğu söylenebilir. Bu yönüyle Etiyopya özelinde de çatışmaların çözümü konusunda ulusal diyalogun güçlendirilmesi ve kalıcı istikrarın sağlanması yö-

nünde adımların atılması hem ülke içerisinde hem de bölgesel düzeyde insani krizlerin engellenmesi açısından büyük önem arz etmektedir.

“

Son 3 yılda Mali, Burkina Faso, Gine ve Gabon'da gerçekleşen darbeler, yarattığı otorite boşluğu ve istikrarsızlık neticesinde kıta genelinde insani krizleri büyütme potansiyeline sahiptir. Diğer taraftan hâlihazırda Nijerya'da Boko Haram ve Somali'de eş-Şebab terör örgütünün eylemleri, kıtadaki kaos atmosferine paralel olarak artış eğilimindedir.

”

Kıtanın doğusundaki ikinci kriz noktası, bir diğer milis grup Hızlı Destek Gücü (HDG) ve ulusal ordu arasındaki çatışmaların bir iç savaşa dönüştüğü Sudan'dır. Afrika'daki hibrit güvenlik sektörünün bir sonucu olarak HDG, süreç içinde güçlenerek Sudan Ordusuna ek-

lemellenmiş ve yarı resmî bir güvenlik aktörüne dönüşmüştür. Ancak 2022 yılı içinde Sudan yönetimi tarafından HDG'nin orduya entegre edilmesi yönünde başlatılan girişim sonrasında, Muhammed Hamdan Dagalo liderliğindeki HDG, yönetime el koymak amacıyla silahlı bir isyan başlatmıştır.

Başkent Hartum merkezli olarak beş aydır devam eden çatışmalar tüm ülke çapında olumsuz etkiler yaratırken, 15 milyondan fazla kişi gıda güvensizliğiyle karşı karşıya kalmıştır. Buna ek olarak yerel ve uluslararası kaynaklara göre beş milyondan fazla kişi yerinden edilmiştir. Bunların büyük bir çoğunluğu ülke içinde evlerini terk etmek zorunda kalırken yaklaşık milyon kişinin komşu ülkelere sığındığı belirtilmektedir. Çatışmalar, altyapıya kalıcı zararlar bırakmış, rakip unsurlar tarafından düzenlenen hava saldırıları, sivil yerleşim alanlarını ve hastaneleri hedef almıştır. Öte yandan kötüleşen sağlık koşulları, mevcut salgın hastalıkların yayılmasına neden olmuştur.

Benzer olarak son 3 yılda Mali, Burkina Faso, Gine ve Gabon'da gerçekleşen darbeler, yarattığı otorite boşluğu ve istikrarsızlık neticesinde kıta genelinde insani krizleri büyütme potansiyeline sahiptir. Diğer taraftan hâlihazırda Nijerya'da Boko Haram ve Somali'de eş-Şebab terör örgütünün eylemleri, kıtadaki kaos atmosferine paralel olarak artış eğilimindedir. Örneğin terör örgütü eş-Şebab, son 10 yılda alan kontrolünü artırarak "yönetilemeyen alanlarda yarı meşru" bir aktör hâline gelmektedir. Bu anlamda benzer kriz

noktalarının artması, iklim krizi ve demografik kırılmalarla birleşerek Avrupa ülkeleri başta olmak üzere Körfez ülkelerine yönelik göç dalgalarıyla sonuçlanabilir. Ayrıca ECOWAS ve Afrika Birliği (AfB gibi bölgesel örgütlerin krizlerin çözümüne yönelik etkisiz kalması, Fransa, ABD ve Rusya gibi uluslararası aktörlerin süreçlere müdahil olmalarına yol açmakta, bu durum DDSA'lar tarafından bir propaganda aracı olarak kullanılmaktadır. Merkezin kendisi ya da merkezi temsil eden kurumların yönetim mekanizmasını inşa etme ve sürdürmede yetersiz olduğu alanlar, DDSA'lara geleneksel anlamda yerel güç odaklarıyla bir toplumsal sözleşme oluşturma fırsatı tanımaktadır. Eş-Şebab veya Mali'deki Jama'at Nusrat wal Muslimin (JNIM) örneğinde olduğu gibi bu terör gruplarının genişlemesi, iç savaş bölgelerindeki etnik ve klan bazlı kurumların zayıflığı ve değişkenliğinden kaynaklanmaktadır. Bu zayıflık, etkin DDSA'lar için yerel dinamiklere

sızma noktasında değerlendirilmektedir. Sonuç olarak Afrika'da artan istikrarsızlık ve yönetim krizleri, direkt olarak sivillere yönelik şiddet ve terör eylemlerini beslemektedir. Bu durum, iklim değişikliği, sınır sorunları, gelirlerin adil dağıtımındaki eşitsizlikler, yolsuzluk ve etnik/dini ayrımlarla birleştiğinde oldukça ciddi ve tüm kıtaya yayılma riskine sahip bir insani krizi beraberinde getirmektedir. Hâlihazırda kırılan olan rejimler, çatışma ve istikrarsızlıklar nedeniyle demokratikleşme gündemlerinden de hızla uzaklaşmaktadır. Son olarak uluslararası aktörler ve bölgesel kuruluşların bu süreçler karşısında ortak bir duruş sergileyememesi, söz konusu krizleri tırmandıran bir diğer unsur olarak ön plana çıkmaktadır. Afrika'daki güvenlik ikliminin kötüleşme seyrini devam ettirmesi önümüzdeki yıllarda kıta merkezli insani krizleri derinleştirebilecek, bu durum küresel düzeyde olumsuz etkileri olan süreçleri beraberinde getirebilecektir. ■

GABON'DA DARBE GİRİŞİMİNİN NEDENLERİ VE FRANSIZ AFRİKASI'NDA DARBE EKOSİSTEMİ

KAAN DEVECİOĞLU

Uzman ORSAM

“

2020 yılından bu yana Fransız Afrika (Françafrique) ülkeleri Mali, Gine, Burkina Faso ve Nijer'in ardından Gabon'da da darbe gerçekleşmesi, diğerlerinde olduğu gibi toplumsal temelde yükselen Fransız karşıtlığının bu ülke askerlerini de cesaretlendirdiğine işaret etmektedir.

”

Gabon'da 30 Ağustos Çarşamba günü Devlet Başkanı Ali Bongo'ya karşı gerçekleşen darbe girişimiyle 54 yıllık Bongo ailesi yönetiminin yıkılıp yıkılmayacağı tartışma konusudur. 2020 yılından bu yana Fransız Afrika (Françafrique) ülkeleri Mali, Gine, Burkina Faso ve Nijer'in ardından Gabon'da da darbe gerçekleşmesi, diğerlerinde olduğu gibi toplumsal temelde yükselen Fransız karşıtlığının bu ülke askerlerini de cesaretlendirdiğine işaret etmektedir. Ancak bunun yanı sıra Gabon iç siyasetinde aile içi iktidar mücadelesi de mevcuttur ki 2019 yılında

gerçekleşen başarısız darbe girişiminde yaşanan olaylar ve arka planındaki gelişmeler hâlâ tazedir. Dolayısıyla bu yönüyle günümüzdeki darbe girişimi Batı Afrika ülkelerinde gerçekleşenlerden farklılık göstermektedir. Ayrıca Gabon'daki darbe girişiminin 26 Ağustos'ta gerçekleşen tartışmalı seçimlere dayanması da her iki argümanı da kanıtlamaktadır. Buradan hareketle yazıda, darbe girişiminin gelişim seyri ve nedenleri, Fransız Afrika'sında daha önce gerçekleşen darbelerle farklılıklar ve benzerliklerinin yanı sıra devrik Ali Bongo yönetiminin yabancı aktörlerle ilişkileri incelenmektedir.

DARBE GİRİŞİMİNİN GELİŞİMİ VE BATI AFRİKA'DAKİ ÖRNEKLERDEN AYRIŞMASI

Gabon Seçim Komisyonunun 30 Ağustos Çarşamba günü Devlet Başkanı Ali Bongo Ondimba'nın 26 Ağustos'ta gerçekleşen seçimleri kazandığını ve üçüncü dönemde görevini sürdüreceğini açıklamasından birkaç dakika sonra, üst düzey askerî yetkililer bir darbe girişimi gerçekleştirdiklerini duyurmuş ve seçim sonuçlarını iptal ettiklerini ilan etmiştir. Darbe girişiminin lideri ise Ali Bongo'nun kuzeni ve ülkenin en güçlü güvenlik birimi Gabon Cumhuriyet Muhafızlarının Başkomutanı

Brice Clothaire Oligui Nguema olarak duyuruldu. Söz konusu seçimler için muhalif gruplar, Albert Ondo Ossa için birleşmiş olmasına rağmen kaybetmelerinin sebebinin Bongo iktidarının seçimlere hile karıştırması olduğunu iddia etmiştir.

Nguema'nın arka planı incelendiğinde dikkat çeken bilgiler; Fas'taki Meknes Kraliyet Askerî Akademisinde eğitim görmesi, eski Devlet Başkanı Ömer Bongo'nun ölümüne kadar yaverlik görevini üstlenmesi, Ali Bongo Dönemi'nde Fas ve Senegal'deki diplomatik misyonlarda görevlendirilmesi ve 2019'dan darbe gerçekleştirilene kadar mevcut görevini sürdürmesidir. Nguema'nın, Ali Bongo'nun görev süresini uzatan yasayı çıkarmasının ardından toplumda oluşan huzursuzluk sürecinde "Başkanımı şeref ve sadakatle savunurum" sözünü içeren bir şarkı da bestelemesi ilginçtir. Nguema, askerî ve diplomatik görevlerinin yanı sıra milyoner bir iş adamıdır. Organize Suç ve Yolsuzluk Raporlama Projesi'nin (Organized Crime and Cor-

ruption Reporting Project - OCCRP) Bongo ailesinin Amerika Birleşik Devletleri'ndeki varlıkları üzerine 2020 yılında yaptığı bir araştırmaya göre, Nguema nakit ödeme yaparak gayrimenkul yatırımını yapmıştır. Nguema, darbenin ardından Fransız Le Monde gazetesine verdiği röportajda ise Ali Bongo'nun hastalığından dolayı ülkeyi yönetebilecek durumda olmamasına rağmen görev süresini uzattığına fakat bunu engellemek için kimsenin inisiyatif alamadığına dikkat çekerek emekli olabileceğini belirtmiştir.

FRANSIZ AFRİKASI'NDA GABON VE DARBE EKOSİSTEMİ

Gabon, petrol ve doğal gazın yanı sıra uranyum, elmas, altın ve manganez gibi doğal kaynaklara sahiptir. Fransa'dan 1960 yılında bağımsızlığını alan Gabon, kuruluşundan günümüze kadar geçen süreçte siyasi, ekonomik ve sosyokültürel açılardan Paris'in etkisinde bir ülke olmuştur. Diğer Fransız Afrika ülkelerinde olduğu

gibi Paris yönetimi, siyasi ve sosyokültürel açıdan nüfuzunu sürdürmek amacıyla Libreville ve Lambarene şehirlerinde Saint-Gabriel Kardeşler isminde iki kampüs kurarak ülkede bugün bile söz sahibi olan politikacı ve diplomatları ülke sistemine yerleştirmiştir. Ekonomik açıdan ise Gabon'un, Fransız frangını kullanmasının yanı sıra doğal kaynaklarının işletmesi büyük oranda Fransız şirketlerinin kontrolindedir.

Gabon'u, kuruluşundan 1967'deki ölümüne kadar Fransa'nın desteğiyle yöneten Leon M'ba'nın ardından iktidara gelen Albert Bernard Bongo, 1973 yılında Müslüman olarak Ömer ismini almış ve 2009 yılındaki ölümüne kadar ülkeyi yönetmiştir. Bu dönemde dikkat çeken gelişmeler, Çin'in Gabon'la kurduğu ilişkiler ve tek partiden çok partili seçimlere geçilmesi olmuştur. Ömer Bongo'nun ölümünün ardından oğlu Ali Bongo ile eşi Çinli olan kız kardeşi Pascaline Bongo arasında iktidar mücadelesi yaşanmış ve 2009'daki seçimleri Ali Bongo kazanmıştır. Benzer şekilde 2016 yılında da kız kardeşine karşı az bir farkla seçimleri kazansa da Ali Bongo'ya karşı muhalif gösteriler ülkede istikrarı etkileyecek boyuta ulaşmıştır. 2018 yılında ise Ali Bongo, Suudi Arabistan ziyareti sırasında felç geçirmiş, tedavi için Fas'a gitmiş ve devletin bu süreçte lidersiz kalması, 2019 yılındaki darbe girişimi için zemin oluşturmuştur. Cuntacıların okuduğu darbe bildirisinde, 2016 yılındaki kanlı protestolara atıf yapılmış ancak kısa sürede hükümete bağlı birlikler tarafından bu girişim bastırılmıştır. Dolayısıyla 2019'daki darbe giri-

şimi, kardeşlerin iktidar kavgası arka planına dayanması ve günümüzdeki girişimin seçimlerdeki hile iddialarıyla ilgili olmasından dolayı önceliklerden ayrılmaktadır.

Gabon'daki darbe girişimi, bilhassa 2020 yılından bu yana Batı Afrika ülkelerinde yaşananlarla şeklen benzerliği bulunsa da dinamikler açısından farklıdır. Darbenin şeklen benzerliği bölge toplumları nezdinde Fransız sömürgeciliğine karşı oluşan tepkiye dayanan darbe ekosistemidir. Dolayısıyla Fransız Afrikası toplumlarında oluşan yeni sömürgeci yaklaşıma karşı duruş ve uluslararası siyasette yükselen aktörlerin varlığıyla askerî liderler,

bu durumu fırsata çevirmek için cesaretlenmiştir. Farklılık ele alındığında ise Sahel bölgesinde gerçekleşen darbeler, güvenlik ve yönetimle ilgili sorunlarırken Gabon'da seçim süreciyle ilgili bir anlaşmazlık söz konusudur.

BONGO YÖNETİMİNİN ULUSLARARASI AKTÖRLERLE ÇEŞİTLENDİRİLEN İLİŞKİLERİ

Gabon'da en etkin nüfuz sahibi olan ülke Fransa olsa da Ali Bongo'nun 2009 yılında Ömer Bongo'dan görevi devralmasının ardından Fransa'dan uzaklaşma başlamıştır. Ali Bongo'nun bu kararı-

nın arka planının 2010 yılının başında Fransa'nın Bongo ailesinin mal varlıklarına soruşturma yapmasıyla ilgili haberlere dayandığı söylenebilir. Nitekim 2010'dan itibaren Ali Bongo'nun eşi Sylvia ve oğlu Nurettin Bongo Valentin, Paris'ten daha çok Londra'da zaman geçirmeye başlamış ve Gabon, 2022'de İngiliz Milletler Topluluğu (Commonwealth) üyesi olmuştur. Ayrıca 2012 yılında Çin'in sağladığı kalkınma yardımları yoluyla Gabon, Orta Afrika'nın turizm merkezi olmak amacıyla stadyum, otel ve diğer altyapı inşaatlarına yatırım yapmıştır. Diğer taraftan 2022 yılında Fransız yetkililer, Ömer Bongo'nun 54 çocuğundan 9'unun en az 85 milyon euro değerindeki gayrimenkullerinin yolsuzlukla edinildiğini iddia etmiştir. Dolayısıyla Fransa'nın, uzun yıllardır Ali Bongo yönetimiyle anlaşmazlık yaşadığı açıktır.

Bongo yönetiminin İngiltere ve Çin'le ilişkilerini geliştirmesi, bu ülkede petrol, uranyum ve manganez başta olmak üzere farklı doğal kaynaklar üzerinden şirketleriyle etkin olan Fransa'yı endişelendiriyordu. Sonuç olarak Gabon'da yaşanan darbe girişimi, 2020 yılından itibaren diğer Fransız Afrikası ülkelerde yaşananlardan farklı olsa da benzerlikleri de bulunmaktadır.

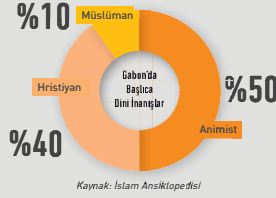
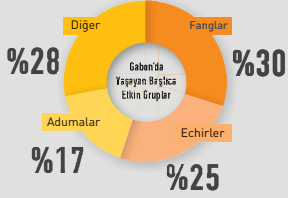
Gabon, Mozambik ve Ruanda'nın ardından Afrika'daki Anglofon olmayan üçüncü İngiliz Milletler

Gabon'un Sosyokültürel ve Ekonomik Profili

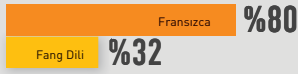
Gabon Nüfusu ve Etnik Gruplar

Gabon, Orta Afrika'da Kongo, Kamerun ve Ekvator Ginesi'yle çevrilmiş bir konumda yer almaktadır. Ülke Atlantik Okyanusu boyunca uzanmaktadır. Gabon, 2022 verisine göre yaklaşık **2,3 milyon nüfusa** sahiptir. Gabon, diğer Afrika ülkeleri bağlamında görece az nüfusa sahip olmasına rağmen her biri kendi dili ve kültürü olan yaklaşık **40 farklı etnik gruba** ev sahipliği yapmaktadır.

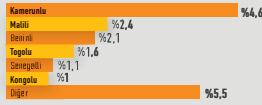
Kaynak: İslam Ansiklopedisi

Gabon'da Konuşulan Başlıca Diller

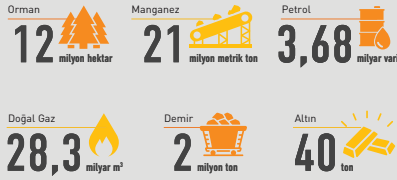
Gabon'da yaşayan 40'tan fazla Bantu kabilesinin her birinin kendilerine özgü ana dilleri ve kültürleri vardır. Hükümet 2012 yılında İngilizceyi ikinci ulusal dil haline getirmek istediğini açıklamıştır.

Gabon'da Yaşayan Diğer Afrika Ülke Vatandaşları

Doğal Kaynaklar ve Ekonomik Profil

Gabon ekonomisi yoğunlukta doğal kaynaklara bağlıdır. Gabon'un başlıca doğal kaynakları arasında **ham petrol, doğal gaz, orman, altın, demir ve manganez** bulunmaktadır.

Türkiye - Gabon Ticaret Hacmi ve Başlıca Ürünler

Türkiye'nin Gabon'a ihracatındaki başlıca ürün grupları: Kereste, demir-çelik ürünleri, gıda ve plastik ürünler.
Türkiye'nin Gabon'a ithalatındaki başlıca ürün grupları: Ağaç ve ahşap, demir - çelik ve metal hammaddeler, mineral yarıktar.

Yıl	İhracat Dolar	İthalat Dolar	Toplam Ticaret Hacmi
2018	31 milyon	8 milyon	39 milyon
2019	72 milyon	8 milyon	80 milyon
2020	49 milyon	20 milyon	69 milyon
2021	47 milyon	20 milyon	67 milyon
2022	70 milyon	22 milyon	92 milyon

2 Eylül 2023

info@orsam.org.tr www.orsam.org.tr orsammerkezi

Topluluğu üyesi ülke olmuştur. Gabon'un İngiliz Milletler Topluluğu üyesi olmasının arka planında uluslararası ticaret dilinin İngilizce olması bulunmaktadır ki Ali Bongo yönetimi; petrol, ahşap ve maden sektörlerine bağımlı olan ülke ekonomisini çeşitlendirme açısından da bir vizyona sahipti. Bu kapsamda Anglofon Afrika ülkelerinin kalkınma modelleri Bongo'nun dikkatini çekmekteydi. Ayrıca Ali Bongo çocukluk yıllarında Amerika Birleşik Devletleri'nde eğitim almış olmasının da etkisiyle okullarda ikinci yabancı dil olarak İngilizce öğretilmesine dair plan da geliştirmişti. Dolayısıyla Bongo yönetiminin İngiltere ve Çin'le ilişkilerini geliştirmesi, bu ülkede petrol, uranyum ve manganez başta olmak üzere farklı doğal kaynaklar üzerinden şirketleriyle etkin olan Fransa'yı endişelendiriyordu.

Sonuç olarak Gabon'da yaşanan darbe girişimi, 2020 yılından itibaren diğer Fransız Afrika ülkelerinde yaşananlardan farklı olsa da benzerlikleri de bulunmaktadır. Bu bağlamda farklılık iç siyasi dinamiklerken benzerlik ise darbe ekosisteminin sunduğu cesarettir. Gabon'da yabancı aktörlerin nüfuzu ise darbe girişimine kalkışan iç aktörleri cesaretlendirmiştir. Bu anlamda Ali Bongo yönetiminin ekonomisini çeşitlendirmek amacıyla Çin ve İngiltere başta olmak üzere diğer aktörlerle yakın ilişkiler kurması, Fransa'yı Gabon'daki çıkarları konusunda endişelendirmiş ve memnuniyetsiz bir aktör hâline getirmiştir. Nitekim Fransa'nın Ali Bongo yönetimine karşı yürüttüğü olumsuz kampanya da bu durumun bir parçasıdır. ■

İRAN'IN SAHRAALTI AFRİKA'DA YUMUŞAK GÜÇ STRATEJİLERİ

DR. İSMAİL SARI

Uzman ORSAM

“

Devrim sonrası İran'ın revizyonist politikalarının Sahraaltı Afrika'ya da yansıdığı ve statükonun değişmesinden yana stratejiler takip ettiği görülmektedir. Jeopolitik ve stratejik nedenlerden ötürü, İran'ın dikkatinin büyük kısmı Afrika Boynuzu'na odaklanmıştır. Boynuzun hayati önem taşıyan Kızıldeniz ve Bab'ül Mendeb Boğazı'ndaki konumu göz önüne alındığında bu şaşırtıcı değildir.

”

İran'ın Sahraaltı Afrika'daki hedefleri Şah döneminden İslam Cumhuriyeti'ne önemli ölçüde değişmiştir. Muhammed Rıza Şah'ın bölgeye ilgisi büyük ölçüde Güney Afrika ile ekonomik ilişkilere ve Afrika Boynuzu'ndaki Etiyopya ile Somali üzerinden İran'ın jeopolitik ve stratejik çıkarlarına odaklanırken, İslam Cumhuriyeti ise 44 yıllık tarihinde Sahraaltı Afrika'ya olan ilgisini arttırmış ve genişletmiştir. Dolayısıyla bu sürecin anlaşılması önemli bir nokta olarak karşımıza çıkmaktadır.

AFRİKA'DA İRAN GİRİŞİMLERİ

İran bölgeye milyarlarca dolar harçayarak sosyal hizmetler sunmuş ve nüfuzunu genişletmek için Sahraaltı Afrika'da 100'den fazla dini eğitim veren okul/merkez kurmuş, hastaneler ve yetimhaneler açmıştır. İran Kızılayının tıbbi hizmet sağlama çalışmaları sayesinde Tahran yönetimi, bazı Afrika ülkelerinde takdir kazanmıştır. Bu faaliyetleri İran'ın bölgedeki uzun vadeli stratejik çıkarlarını ilerletmesine ve devrimci Şii ideolojisini yaymasına olanak tanımıştır. Genellikle, yıllardır İran'ın Irak ve Suriye üzerinden Lübnan'a uzanan bir “Şii Hilâli” (*Shia Crescent*) yaratma planından bahsedilirken, Afrika'daki faaliyetlerinden dolayı bazı analistler ise Tahran'ın İran'dan Sahraaltı Afrika'ya uzanan bir “İslam Hilâli” (*Islamic Crescent*) yaratmaya yönelik daha büyük hırsları olduğunu söylemektedir. Devrim sonrası İran'ın revizyonist politikalarının Sahraaltı Afrika'ya da yansıdığı ve statükonun değişmesinden yana stratejiler takip ettiği görülmektedir. Jeopolitik ve stratejik nedenlerden ötürü, İran'ın dikkatinin büyük kısmı Afrika Boynuzu'na odaklanmıştır. Boynuzun hayati önem taşıyan Kızıldeniz ve Bab'ül Mendeb Boğazı'ndaki konumu göz önüne alındığında bu şaşırtıcı değildir.

1979 İslam Devrimi'nin ardından İran, yumuşak güç araçlarını kullanarak devrimini Afrika'ya, özellikle de Müslüman ve yetersiz hizmet alan topluluklara ihraç etmeye çalışmıştır. İran, Ayetullah Humeyni'nin emriyle “Cihad-ı Sazan-degi” adı verilen bir inşa ve kal-

kınma seferberliği başlatarak Afrika'da da geçici uluslararası kınma projelerine girişmiştir. Bu projeler İran'ın nüfuzunu sınırlarının ötesine taşıırken, devrimci ideolojisine de taraftarlar kazandırmıştır. Bu amaçla Mustazaflar Kurumu Başkanı Muhsin Rafighdoost, Sahraaltı Afrika'da kamyon konvoylarıyla seyahat ederek en çok ihtiyacı olan kırsal topluluklara tarım ekipmanları, soğutucular, inşaat malzemeleri ve ev aletleri dağıtarak bir dağıtım programı başlatmıştır. 1980'lerde İran'ın Af-

rika'da başlattığı bazı projeler, büyüme ya da yatırımların geri dönüşü için sürdürülebilir ekonomik modelleri takip etmemiş, İran'a popülerlik ve nüfuz kazandırmayı amaçlamıştır. 1990'larda ise İran yatırımlarının geri dönüşünü sağlamak amacıyla Afrika'da daha fazla sayıda proje başlatmıştır. 1990'ların ortalarında Afrika, İran'a mütevazı fakat önemli ekonomik fırsatlar sunarken ülke Amerika Birleşik Devletleri (ABD) öncülüğündeki yaptırımlar nedeniyle artan bir izolasyonla karşı karşıya

kalmıştır. Bu durum İran cumhurbaşkanlarını birden fazla kez kıtaya seyahat etmeye teşvik etmiştir. Cumhurbaşkanı Ali Ekber Haşimi Rafsancani 1991 ve 1996 yıllarında İran'ın savaş sonrası ekonomik ortaklıklarını pekiştirmek için Afrika'ya gitmiştir. Cumhurbaşkanı Rafsancani Sudan, Kenya, Uganda, Zimbabve, Güney Afrika ve Tanzanya'yı ziyaret etmiştir. Bu ziyaretler Tahran'ı Afrika'daki büyükelçilik sayısını dokuzdan yirmiyeye çıkarmaya ve Kızılzay şubeleri, ihracatı geliştirme

fonları, tıbbi klinikler, kültür ve İslam merkezleri kurmaya teşvik etmiştir. Kasım 1984 sonunda Merkezi İstihbarat Teşkilatı (Central Intelligence Agency-CIA) Direktörlüğü, İran'ın Sahraaltı Afrika'ya yönelik politikalarının son 30 ayda ciddi bir aktivizm gösterdiğine yönelik rapor yayımlamıştır. CIA, İran'ın son dönemdeki aktivizminin temel amaçlarını üç ana noktada tanımlamıştır. Bu amaçlar şunlardır: i) İran'ın dış politikalarının özellikle Irak ile olan savaşının desteklenmesi. ii) Resmî diplomatik ilişkilerin genişletilmesi yoluyla İran'ın uluslararası meşruiyetinin artırılması. iii) Tahran'ın devrimci ideolojisinin yayılması. CIA'nin bu analizine göre, son yıllarda İslam dünyasındaki üç ana güç merkezi (İran, Suudi Arabistan ve Libya) Sahraaltı Afrika'da liderlik konusunda rekabet etmektedir. İran, artık Suudi Arabistan'ın ardından bölgedeki ikinci en büyük dış destek kaynağı olarak Libya'nın yerini almıştır. Ancak İran'ın bu siyasi kazanımları, Afrika'daki bazı hükümetlerin İran'a karşı olumsuz bakışı ve birçok Afrikalı Müslüman'ın Tahran'ın devrimci ideolojisine ilgisizliği nedeniyle sınırlı kalmıştır.

CIA analizine göre, en dikkat çekici hususlardan biri, İran'ın üniversite kampüslerinde faaliyet gösteren radikal Müslüman öğrenci gruplarıyla ilişkiler kurarak Gana, Mali, Moritanya, Nijerya ve Senegal gibi ülkelerden yüzlerce öğrenciyi dinî eğitim için İran'a getirmiş olmasıdır. Bunun ötesinde, 1984 sonbaharında, Suudi Arabistan ve Irak'ın siyasi ve ekonomik baskılarına rağmen, Tahran'ın Sahraaltı Afrika'da 18 büyükelçiliğe sahip

olması dikkat çekicidir. İran, Batı Afrika'da yaşayan yaklaşık 100.000 Şii Müslüman azınlık topluluğuyla ilişkilerini geliştirmek için çaba göstermiştir. Genel olarak Tahran, 1979 İslam Devrimi sonrasında kopan veya askıya alınan Sahraaltı Afrika ile olan ilişkilerini yeniden tesis etme amacını taşımıştır.

On yıl içinde İran, kıta genelinde Şiiliğe geçişleri teşvik ederek ve Afrika'daki *apartheid* karşıtı hareketi destekleyerek Afrika'da siyasi sermaye oluşturmuştur. İran, Sahraaltı Afrika ülkelerindeki küçük Müslüman azınlık topluluklarına yönelik özel bir ilgi göstermektedir. Bu azınlıkların çoğunluğu Sünni inancına sahipken, yaklaşık yüzde beş ila onu Şii inancını benimsemektedir. Tahran yönetimi, bu ülkelerdeki büyükelçilikler ve diplomatik temsilcilikler aracılığıyla etkinlikler yürütmekte ve bölgede onlarca cami ve İslam merkezi inşa etmektedir.

Son 30 ay içinde İran'ın, Bağlantısızlar Hareketi ve Birleşmiş Milletlerdeki pozisyonlarına destek sağlamak amacıyla Senegal, Nijerya, Sierra Leone, Tanzanya ve Fildişi Sahili gibi Afrika ülkelerine resmî heyetler gönderdiği gözlemlenmiştir. İran'ın çabalarının büyük bir kısmı Batı Afrika'ya odaklanırken, Tahran aynı zamanda Doğu Afrika'da Kenya, Etiyopya, Somali ve Cibuti gibi ülkelerin yanı sıra Zimbabve gibi ülkelerde de bü-

yükelçilikler açmış veya diplomatik ilişkiler kurmuştur. İlginç bir şekilde, Somali ve Kenya 1980'de Carter Doktrini'ni açıkça desteklemiş ve ABD'nin Basra Körfezi'nde askerî müdahale yapmasına lojistik destek sağlamak karşılığında bu ülkelerdeki askerî tesislere erişim izni vermişlerdir.

İRAN'IN KİTADAKİ HEDEFLERİ VE MEYDAN OKUMALAR

İran, kıta genelinde Batı sömürgeciliğini sona erdirmek için mücadeleye eden Afrikalı liderlerle birlikte çalışmıştır. İran-İrak Savaşı'nın (1980-1988) patlak vermesinden sonra İran'ın Afrika politikası Irak, Suudi Arabistan ve İsrail gibi rakip Ortadoğu güçlerinin etkisini sınırlamaya yönelik olmuştur. On yıl içinde İran, kıta genelinde Şiiliğe geçişleri teşvik ederek ve Afrika'daki *apartheid* karşıtı hareketi destekleyerek Afrika'da siyasi sermaye oluşturmuştur. İran, Sahraaltı Afrika ülkelerindeki küçük Müslüman azınlık topluluklarına yönelik özel bir ilgi göstermektedir. Bu azınlıkların çoğunluğu Sünni inancına sahipken, yaklaşık yüzde beş ila onu Şii inancını benimsemektedir. Tahran yönetimi, bu ülkelerdeki büyükelçilikler ve diplomatik temsilcilikler aracılığıyla etkinlikler yürütmekte ve bölgede onlarca cami ve İslam merkezi inşa etmektedir. Ayrıca Tahran yönetimi, İran'da ve çeşitli Afrika ülkelerindeki dinî eğitim veren okullarında ve merkezlerde Afrikalı din adamlarını ve İran yanlısı aktivistleri yetiştirmek için artan bir çaba sarf etmektedir. Özellikle, Uluslararası el-Mustafa Üniversitesi, İran'ın Kum şehrinde bulunan

ana kampüslerine sahiptir ve dünya genelinde 60'tan fazla ülkede şubeleri bulunmaktadır. Üniversite şu anda 40.000'den fazla yabancı öğrenciye eğitim vermektedir ve bu kuruluşun 17 Afrika ülkesinde ana şubeleri bulunmaktadır. Bununla birlikte, 30'dan fazla ülkede toplamda 100'den fazla okul ve İslam merkezi de ikincil faaliyetler yürütmektedir. Şu anda 6.000'den fazla Afrikalı din görevlisi öğrenci, İran'daki el-Mustafa Üniversitesinde ve çeşitli Afrika şubelerinde eğitim almaktadır. Bu öğrencilerden bazıları, aileleriyle birlikte ücretsiz eğitim, sağlık sigortası ve mali destek gibi avantajlardan faydalanmaktadır.

Irak ile savaş sonrası dönem, İran'ın askerî ve savunma kapasitesini artırmaya yönelik çabalarını sürdürdüğü ve aynı zamanda Afrika ile güvenlik ittifakları kurmaya çalıştığı bir dönemi işaret etmektedir. İran'ın Afrika'ya nüfuz etme stratejisi, rakip yabancı güçlerin etkisini dengeleme amacını yansıtmaktadır. Bu yaklaşım, İran'ın özellikle ABD tarafından liderlik edilen uluslararası yaptırımları aşma konusundaki çabalarına olanak sağlamıştır. 2015'te imzalanan Nükleer Anlaşma (The Joint Comprehensive Plan of Action - JCPOA), Afrika liderlerini İran ile daha yakın ilişkiler kurma arayışına itmiştir. Tahran, Afrika ile ilişkilerini geliştirirken aynı zamanda kıta genelinde "stratejik derinlik" oluşturarak İran'ın nüfuzunu artırmayı hedeflemiştir. Ancak ABD Başkanı Donald Trump'ın Mayıs 2018'de ABD'yi nükleer anlaşmadan çekmesi ve İran'a yönelik yaptırımları yeniden uygulamaya koymasından sonra, İran, Afrika ül-

keleriyle ilişkilerini sürdürebilmek için çaba göstermiştir. Bu bağlamda, İran'ın Devrim Rehberi Ayetullah Ali Hamaney, yaptırımları aşmak için Afrika politikasında bir dönüş yapma çağrısında bulunmuştur. Yıllar içinde Pew Araştırma Merkezi tarafından yapılan anketler, Afrika'nın diğer dünya güçleriyle ilişkilerinde çatlaklar oluştuğunda İran'a karşı nispeten olumlu bir tutumun görüldüğünü ortaya koymuştur. Afrika'nın liderleri bu dönemlerde kıtanın önemli sorunlarına çözüm bulmak için sık sık İran'a başvurmuşlardır.

Ancak İran'ın Afrika'daki etkisi, ABD, diğer Batılı güçler, İsrail ve Körfez Arap ülkelerinin Tahran'ı sıkıştırmak için gösterdiği çabalar nedeniyle sınırlı kalmıştır. Batı diplomasisi, İsrail istihbarat faaliyetleri ve 2015 sonrasında Suudi liderliğindeki askerî koalisyon ile birlikte kıta genelinde hedeflenen yabancı yatırımlar, İran'ın etkisini sınırlamayı başarmıştır. Ancak İran'ın Afrika'daki etkisini sınırlamaya yönelik bu jeopolitik manevralar, İran'ın kıtadaki gücünün tam kapasitesini ve boyutlarını örtmüştür. Bu süreç içinde Afrikalı liderler, İran ile seçici bir ilişki kurmayı tercih etmiş, aynı zamanda kıtada İran'a rakip olan diğer güçlerle daha sağlam ilişkiler geliştirmeyi de sürdürmüşlerdir. Bazıları ise Eritre örneğinde olduğu gibi İran'a karşı bir tercihte bulunmuşlardır. Eritre 2015 sonunda Tahran'la olan stratejik ortaklığını sona erdirmiş ve Riyad ile yeniden yakınlaşmıştır. Suudi Arabistan'ın mali teşvikleri ve bu eylemin Eritre'nin uluslararası izolasyonunu sona erdireceği umudu Eritre yö-

netiminin kararını etkilemiştir. Eritre Suudi liderliğindeki Arap Koalisyonu'nun Assab Limanı'nı, Eritre hava sahasını ve karasularını kullanarak Kızıldeniz'in karşısındaki Yemen'de İran destekli Husilere karşı savaşmasına izin vermiştir. Dahası, yakın geçmişte İran'da eğitim görmeleri için subaylar gönderen ve silah üretmek için İran'ın teknik uzmanlığını kabul eden Sudan da Suudi Arabistan'ın yanında yer almıştır. Bu durum Tahran'ın, Sahraaltı Afrika ülkelerini, "en yüksek teklifi verenin" yanında yer alan güvenilir ortaklar olarak görmeye başlamasına neden olmuştur.

Cumhurbaşkanı İbrahim Reisi 2023 Temmuz ayı ortasında üç Afrika ülkesini (Kenya, Uganda ve Zimbabve) kapsayan bir Afrika gezisine çıkarak 11 yılı aşkın bir süredir ilk kez bu kadar üst düzey bir ziyaret gerçekleştirmiştir. Reisi'nin 2021'de göreve gelmesinden bu yana İran yönetimi, Batı dışı dış politika yaklaşımını güçlendirmeye yönelik bir strateji izlemektedir. Reisi yönetimi Afrika ile ilişkilerin dış politikanın ana odaklarından biri olacağını defalarca açıklamıştır. Ancak Tahran, Afrika'ya ilk kez bu şekilde yaklaşmaktadır. Mahmud Ahmedinejad da iktidarı döneminde (2005-2013) benzer bir politika takip etmiş ancak kayda değer bir sonuç elde edememiştir. Bu da on yıl sonra Cumhurbaşkanı Reisi'nin Afrika politikasının daha başarılı olup ol(a)mayacağı sorusunu gündeme getirmektedir. Sonuç olarak İran'ın Afrika yöneliminde tarihsel süreklilik olmasına rağmen son dönemde ivme kazanan bir durum söz konusudur. ■

BAMAKO'DA BEŞ GÜN: FRANSA'YI YOKLAMAK

DR. VOLKAN İPEK

Akademisyen YEDİTEPE ÜNİ.

“

Afrika ülkelerindeki bir sorunun iç dinamiklerin göz ardı edilip dış dinamiklerle açıklanmasına 26 Temmuz 2023 tarihinde Nijer'de yaşanan askerî darbe sonrasında sıkça rastlanılmıştır. Pek çok kaynak bu darbeyi açıklarken sivil yönetimin ülkenin kuzeyinde giderek artan cihatçıları ve Tuareg ayrılıkçıları temel almaktan çok özellikle çeşitli Afrika ülkelerini bir dönem kolonyal yönetim altında tutan Fransa'yı değerlendirmiştir.

”

Akademik olarak bakıldığında, Afrika'nın nasıl algılandığıyla ilgili en az üç saptama yapılabilir. Bu saptamalar kıtadaki ülkelerin ve insanların anlaşılma olumlu yönde etkilemez ancak bir şekilde gündeme getirilmelidir. Birincisi, Afrika'nın pek çok kaynak tarafından 54 ülkeli, 2 bine yakın yerel dilli ve 3 bine yakın yerel halklı bir kıta ye-

rine tek ülkeli, tek dilli ve tek halklı bir kıta olarak algılanmasıdır. “Afrika politikası”, “Afrika ekonomisi”, “Afrika çok güzel bir ülke” gibi ifadeler kıtanın çoğulcu yapısına gölge düşürmekte, Afrika'yı tek bir yapıymış ya da ülkeymiş gibi göstermektedir. İkincisi, yine pek çok kaynak tarafından dile getirilen “Geleceğin kıtası Afrika” ifadesi, algıyı Afrika'daki ülkelerin ve halkların günümüzdeki konularından uzaklaştırmakta, bu ülkelerin ve halkların güncel sorunlarının görmezden gelinmesine neden olmaktadır. Üçüncüsü ise Afrika ülkelerinin ya da halklarının yaşamlarını etkileyen birtakım siyasi, ekonomik ve sosyal olayların o ülkelerin iç dinamikleri yerine dış dinamikleri temel alan uluslararası politika temelinde açıklanmasıdır. Bir ülkedeki askerî darbenin öncelikli olarak o ülkedeki sivil-asker ilişkilerinin durumu yerine sistemdeki hegemonların güç paylaşımı temelinde anlatılması bu duruma tipik örnektir.

AFRİKA GELİŞMELERİNDE İÇ BOYUT

Afrika ülkelerindeki bir sorunun iç dinamiklerin göz ardı edilip dış dinamiklerle açıklanmasına 26

Temmuz 2023 tarihinde Nijer'de yaşanan askerî darbe sonrasında sıkça rastlanılmıştır. Pek çok kaynak bu darbeyi açıklarken sivil yönetimin ülkenin kuzeyinde giderek artan cihatçıları ve Tuareg ayrılıkçıları temel almaktan çok özellikle çeşitli Afrika ülkelerini bir dönem kolonyal yönetim altında tutan Fransa'yı değerlendirmiştir. Fransa'nın Nijer'deki uranyum üzerinde büyük egemenliği olduğunu ve bu egemenliği arttırmak için Nijer'in iç siyasetindeki istikrarı bozmak istemesi iddiası 2023 darbesinin dış dinamiklerle açıklanmasının en sık rastlanan yorumu olmuştur. Bu yorum Nijer'i aşmış ve yakın zamanlarda darbeler gören Mali'ye de uzanmıştır. Mali'nin Fransa'nın Afrika'da uzun zamandır sahip olduğu nüfuz alanı içindeki ülkelerden biri olduğu su götürmez bir gerçektir. Afrika kıtasındaki toprak mülkiyet haklarının devredilmesiyle kolonileşmenin resmîyet kazandığı 1884-1885 Berlin Konferansı'yla perçinleşen Mali üzerindeki Fransa etkileri günümüzde de sürmektedir. Bunun en basit örneği Bambara gibi yerel dillerin yanında halkın Fransızca konuşmasıdır. 1915 yılından 1916 yılına kadar süren halklar isyanına, 1958 yılında ülkenin, Fransız Sudanı adıyla bağımsız olmasına, 1959 yılında Senegal'le kurulan federasyona, 1960 yılında ülkenin Mali adını almasına, 1968-1974 yılları arasındaki kuraklığa, 1992 yılında demokrasiye geçişe, 2012 yılında başlayan Tuareg isyanlarına, 2013 yılında ülke toprakları içinde kurulan Aazawad Cumhuriyeti'ne, 2015 yılında başlayan cihatçı saldırılara ve 2020 ile 2021 darbelerine rağmen Fran-

sa'nın Mali üzerindeki etkileri hep hissedilir olmuştur. Ancak bu etkilerin süregelmesi bunların sorgulanmadan kabul edildiği anlamına gelmemelidir.

Bu etkilerin sorgulanması Fransa'nın 2013 yılında Mali'nin de içinde bulunduğu bölgede başlattığı güvenlik destek programı, Serval Operasyonu'nun 2014 yılında bitirilmesiyle aynı şekilde 2014 yılında başlattığı Barkane Operasyonu'nun 2022 yılında bitirilmesiyle ve 2022 yılında Fransa Cumhurbaşkanı Emmanuel Macron'un Sahel bölgesindeki 5100 askeri geri çekme kararı almasıyla güçlenmiştir. Aynı zamanda Nijer'deki askerî cuntaya destek veren Mali cuntasının Nijer'deki cuntayı eleştiren ve sivil Cumhurbaşkanı Mohamed Bazoum'u serbest bırakmak için baskı yapan Batı Afrika Devletleri Ekonomik Topluluğunu (ECOWAS) bir Fransa kuklası olarak görmesi ve Sahel bölgesindeki Frankofon ülkelerde kullanılan para birimi Franc CFA'yı tedavülünden kaldırmak istemesi de söz konusu güçlenmede rol oynamıştır. Bunların dışında Mali cuntasının Türkiye'den satın aldığı silah gibi güvenlik sağlama malzemeleri, Çin'den sağladığı altyapı projeleri, Brezilya'dan ve Hindistan'dan sağladığı üstyapı projeleri, Rus paralı asker şirketi Wagner Grubu'nun ve Rus devletinin Mali'ye güvenleştirmeye ilgili verdiği kısa ve uzun vadeli sözler de Fransa etkilerinin sorgulanmasının güçlenmesine katkıda bulunmuştur. Dolayısıyla günümüz Mali'sindeki Fransa etkileri geçmiştekinden daha çok sorgulanır duruma gelmiştir.

“
Turistik açıdan bana göre oldukça gelişmiş Bamako'yu gezerken Fransa etkisinin nasıl sorgulandığını çeşitli durumlarda ve yerlerde görme fırsatım oldu. Patrice Lumumba Parkı'ndan sağa dönüp Büyük Pazar'a doğru ilerlediğinizde yaklaşık 600 metre sonra bir üst geçit görürsünüz. O üst geçidin üzerindeki Rus bayrağı bana Mali'nin Rusya'ya verdiği önemin boyutları hakkında canlı bir fikir verdi.”

BAMAKO'DA BİR TUR: SORGULANAN FRANSIZ NÜFUZU

1.241.000 kilometrelik yüzölçümüyle dünyadaki en büyük 24. ülke olan Mali'nin başkenti Bamako'da 20-25 Ağustos 2023 tarihleri arasında geçirdiğim zamanda Fransa etkilerinin nasıl sorgulandığını görme şansım oldu. Öncelikle belirtmek gerek ki Bamako oldukça güvenli bir şehir. Uçağa binmeden önceki günlerde en az on dostumun beni Bamako'ya gitmekten vazgeçirmeye çalıştıklarını, yerli ve yabancı arasında Bamako'nun ne kadar güvensiz olduğunun yer alması, resmî kurumların Bamako'ya gitmeden

önce insanları güvenle ilgili uyarılarını düşündüğümde şehri dolaşırken ve konaklardan oldukça rahat olduğumu söyleyebilirim. Bunun yanında Bamako'nun Afrika'da en çok açık hava anıtına sahip olan ülkelerden biri olduğunu ve bunun da şehri çok turistik yaptığını eklemek isterim. Bağımsızlık Anıtı, Barış Anıtı, Modibo Keita'yı Anma Meydanı, Buteflika Bulvarı'nın başındaki iki tane demokrasi ve özgürlük heykelleri, şehir merkezindeki Kwane Nkrumah heykeli, Büyük Çarşı'nın girişindeki Patrice Lumumba Parkı, Afrika Kulesi, dünyanın en zengin insanı eski Mali İmparatoru Mansa Musa (Kankou Musa olarak da bilinir) Heykeli ve 22 Mart 1991 Şehitler Anıtı şehri bir açık hava müzesine çevirmiş. Şehrin kuzeyinde yan yana duran Mali Ulusal Müzesi, Mali Ulusal Hayvanat Bahçesi ve Mali Ulusal Parkı ise Bamako'daki turistik zenginliğini çok arttırıyor. Goudama Lokantası'nda pişirilen zame ve fakoo ile her yerde bulunabilecek bissab ile tamarin suları Mali'nin yerel mutfağını denemek isteyenler için çok uygun yerler.

Turistik açıdan bana göre oldukça gelişmiş Bamako'yu gezerken Fransa etkisinin nasıl sorgulandığını çeşitli durumlarda ve yerlerde görme fırsatım oldu. Patrice

Lumumba Parkı'ndan sağa dönüp Büyük Pazar'a doğru ilerlediğinizde yaklaşık 600 metre sonra bir üst geçit görürsünüz. O üst geçidin üzerindeki Rus bayrağı bana Mali'nin Rusya'ya verdiği önemin boyutları hakkında canlı bir fikir verdi. Bayrağın yıpranmışlığı onun oraya yeni asılmadığını, en az üç aydır üst geçitte asılı olduğu izlenimi uyandırdı. O geçitten devam edip yine sağa döndüğünüzde ve köşedeki El Sanatları Atölyesi'nin karşısındaki Büyük Cami'ye girdiğimde ise kapıdaki görevlinin bana "Müslüman mısın değil misin?" yerine "Fransız mısın değil misin?" diye sorması dikkat çekiciydi. Bu demek oluyor ki örneğin Fransız bir Müslüman'ın Büyük Cami'ye girmesi Fransız olmayan bir Müslüman'ın Büyük Cami'ye girmesinden daha zor. Fransız etkilerinin sorgulanmasını yaşadığım başka bir olay ise Bağımsızlık Anıtı'nın yanında gerçekleşti. Anıtın fotoğraflarını çekerken yanıma bir polis memuru yaklaştı ve "Siz ne yaptığınızı sanıyorsunuz? Burası bizim bağımsızlık anıtımız. Ne hakla bu kutsal yerin fotoğrafını çekiyorsunuz?" diye çıkışarak beni karakola çağırdı. Karakolun içinde

Bağımsızlık Anıtı'nın kutsal bir yer olduğunu, "bize" karşı kazanılırken çok kan döküldüğünü, benim böyle bir yerin fotoğrafını çekmeden önce belediyeden izin almam gerektiğini, bu izni almadığım için komisere beni rapor etmek zorunda olduğunu, bu işin mahkemeye kadar uzayabileceğini söyledi. Ben de kendisine sakince Türkiye'den geldiğimi, Mali'yi yönetenlerle herhangi bir bağım olmadığını söyleyince memur pasaportuma baktı ve beni serbest bıraktı. Eğer onun sandığı gibi Fransız olsaydım sanırım bu satırları yazmakta oldukça güçlük çekerdim. Bu konudaki benzer bir durumu da Ulusal Müze'den şehir merkezine doğru gelirken inşaatı devam ettiğini düşündüğüm Tarih Öncesi Müze'nin yanındaki küçük parkın yanında yolda duran reklam panolarındaki "Rusya ve Mali: Kazan Kazan İlişkisi Büyüyor" afişini görerek yaşadım. Bu afişi daha sonra şehrin farklı yerlerinde de gördüm. Ayrıca tarihe antikolonyalist tutumuyla damga vurmuş ve bu nedenle öldürülmüş Patrice Lumumba Heykeli ve Afrika'daki ilk bağımsız ülke Gana'nın ilk ulusal lideri Kwame Nkrumah'ın heykeli

şehirdeki ulusalcılığı ve kolonyalizm karşıtı havayı çok iyi yansıtıyor. Şehirdeki reklam panolarında "Mali Halkı Assimi Goita'ya Teşekkür Ediyor" posterleri ise her ne kadar oraya devlet tarafından asılmış da olsa cunta yönetimine karşı halkın belli bir sempati beslediğini gösteriyor gibi düşündüm. Goita'nın 1 Şubat 2022 tarihinde Fransız büyükelçisini ülkeden kovması, daha sonra ise Birleşmiş Milletler Barış Gücü MINUSMA'nın sözcüsünü persona non grata ilan etmesi konuştuğum kişilerden elde ettiğim bilgilere göre halk tarafından büyük destek görmüş. Şu anda Fransa'nın Mali'deki diplomatik varlığı maslahatgüzar seviyesindeymiş. Ayrıca Mali hükümeti 25 Temmuz 2023 tarihinde Fransızca'yı artık resmî dil olarak kullanmayacağını açıklamış.

Sonuç olarak, Afrika'nın en güzel ülkelerinden biri olan Mali'nin başkenti Bamako'da geçirdiğim beş gün bana Fransa'nın ülkedeki etkilerinin nasıl daha fazla sorgulandığını yeterince göstermiş oldu. Sahel ülkelerinin terörle mücadele için harcadıkları enerjiye katkı veren Fransa'nın bir anda bu katkıyı kesmeye karar vermesi görünen o ki Mali hükümetini ve halkını kızdırmış durumdadır. Bunun yanında Afrika ülkelerinin ordularının geleneksel görevlerinden biri olan ulusalcılığın ve rejimin koruyuculuğunu üstlenmeleri de Fransa'nın Mali üzerindeki etkilerinin sorgulanmasında büyük rol oynuyor gibi durmaktadır. Ülkenin kuzeyine yapılacak başka bir seyahat Fransa etkilerinin nasıl sorgulandığıyla ilgili bizlere daha fazla gösterge sunabilir. ■

KÜRESEL REKABETTE RUSYA'NIN YENİ STRATEJİK SAHASI AFRİKA

MERVE ZORLU

Doktora Öğrencisi İZMİR KÂTİP ÇELEBİ ÜNİ.

“

Pragmatist politikalarla bölgedeki varlığını derinleştiren Rusya, Donald Trump döneminde bölgede oluşan boşluktan da yararlanmıştı. Batı'ya alternatif ürettiği söylemlerin ve yaklaşımların Sovyet mirası ilişkiler bağıyla kıtada hâlâ karşılık bulabildiği görülmektedir. 2019 ve 2023 yıllarında düzenlenen Rusya-Afrika Zirveleri ise Rusya'nın kıtadaki varlığını görünür kılarken, küresel rekabetin de izdüşümü olarak yansımaktadır.

”

Soğuk Savaş sona erene kadar sınırlı aktörle ilişki yürüten Afrika ülkeleri 21. yüzyıla birlikte karmaşık ilişkiler ağına dâhil olmuş ve küresel rekabetin yeni sahası hâline dönüşmüştür. Günümüzde Türkiye, İran, Japonya, İsrail, Brezilya, Hindistan, Malezya, Tayvan, Körfez ülkeleri, Endonezya, Güney Kore gibi aktörler çeşitlenen ilişkiler ağında yerlerini alarak kıtada dostluk ve nüfuz sağlama bağları kurmaya çalışmaktadır. Ayrıca kıta Çin, Amerika Birleşik Devletleri (ABD), Avrupa Birliği (AB) ülkeleri ve Rusya gibi aktörlerin ise küresel rekabetinde yeni stratejik saha hâline gelmektedir. Bu bağlamda Afrika ile ilişkilerini ideolojik çerçevede kuran Sovyet Rusya'nın tarihsel mirasını devralan Rusya,

özellikle Vladimir Putin dönemiyle yeni bir açılıma gitmiştir. Pragmatist politikalarla bölgedeki varlığını derinleştiren Rusya, Donald Trump döneminde bölgede oluşan boşluktan da yararlanmıştır. Batı'ya alternatif ürettiği söylemlerin ve yaklaşımların Sovyet mirası ilişkiler bağıyla kıtada hâlâ karşılık bulabildiği görülmektedir. 2019 ve 2023 yıllarında düzenlenen Rusya-Afrika Zirveleri ise Rusya'nın kıtadaki varlığını görünür kılarken, küresel rekabetin de izdüşümü olarak yansımaktadır.

AFRİKA KITASININ CAZİBESİ

Mevcut potansiyelleriyle sömürgecilik tarihinin yarış sahası hâline gelen Afrika kıtası, 21. yüzyıl kü-

resel siyasetinin çok aktörlü rekabetinde gün geçtikçe daha da görünür hâle gelerek önem kazanmıştır. Bu bağlamda küresel siyasetin yeni stratejik sahasına dönüşen kıtanın kritik alanlardaki potansiyeli dikkat çekmektedir. Birincisi, kıtanın önemli bir bölümünü gençlerin oluşturduğu yaklaşık 1,5 milyar olan nüfusunun, 2050 yılına kadar 9 milyarı bulması beklenmektedir. Bu sebeple güncel verilerle küresel ticaretin yüzde 3'üne sahip olsa da Afrika pazarı önemli bir potansiyel barındırmaktadır. Bu potansiyel sadece küresel şirketlerin değil devletlerin de ilgisini çekmektedir. Kıtadaki nüfuzlarını artırabilmek için devletler altyapı, silah ve teknoloji transferi, savunma gibi yatırımlarda yarış ortamı yaratmaktadır.

İkincisi, kıtada yer alan 54 bağımsız ülkenin, küresel siyasetin yönünü belirleyen Birleşmiş Milletler (BM) başta olmak üzere, Petrol İhraç Eden Ülkeler Örgütü (OPEC), BRICS, D-8, G-20 ve İngiliz Milletler Topluluğu gibi hem bölgesel hem de uluslararası birçok oluşumda aktif olarak yer almaktadır. Bu sebeple söz konusu oluşumların üyeleri olan kıta dışı ülkeler bölge ülkelerle kuracakları iş birlikleriyle küresel siyasette kendilerine önemli bir cephe yaratabilmektedir. Bu faktörler kıtayı küresel siyasetin merkezine taşımaktadır.

Üçüncüsü, Asya ve Amerika kıtaları arasında yer alıp hem Ortadoğu'ya hem de Avrupa'ya komşu olan kıta, dünyadaki ulaşım ve ticaret yollarının merkezinde yer alarak kritik bir jeopolitik konumu elinde tutmaktadır. Bu durum dünyanın lojistik ve ticaret güvenliği için bölgenin çıkarlara dayalı emniyete alınması konusunu küresel ticaret aktörleri arasında elzem kılmakta ve rekabete yol açmaktadır. Dördüncüsü, kömür, elmas, altın, fosfat, demir, titanyum gibi birçok alanda yer altı zenginliğine sahip olan Afrika uranyum rezervleriyle nükleer güçlerin ilgisini artırmaktadır. Son yıllarda keşfedilen doğal gaz ve petrol rezervleri ise kıtanın önemini artırmıştır. Ayrıca Afrika gerek güneş gerekse de rüzgâr potansiyeliyle, enerji kaynaklarını çeşitlendirmede önemli avantaj sağlamaktadır. Bu sebeple son dönemde Afrika'da enerji sektörünün zenginleştiği ve çeşitlendiği görülmektedir. Beşincisi ise kıtadaki tarım ve balıkçılık olanaklarıdır. Ayrıca son yıllarda hayvancılık potansiyeli de belirgin hâle gelmiştir. Afrika'nın sahip olduğu tüm bu

potansiyeller, 21. yüzyılda yükselen yeni aktörlerin kıtaya yönelik farklı açılımlarını da beraberinde getirmektedir. Sömürgecilik tarihine dayanan bağlara sahip olan Batı ülkelerine karşı Çin ve Rusya bölgeye farklı açılımlarla dâhil olmaktadır. Ticaret hacmi ve yatırımlarıyla bölgedeki hegemonyasından bahsettiren aktör her ne kadar Çin olsa da Rusya da tarihî olarak kurduğu ideolojik bağlarla ve bölgedeki varlığıyla etki alanını derinleştirmektedir.

RUSYA'NIN AFRİKA'DA ARTAN VARLIĞI

Avrupalı devletlerin sömürge yarınlarında önemli bir rekabet sahası olan Afrika kıtasına Rusya ilgisiz kalmıştır. Bu dönemde daha çok Balkan ve Ortadoğu coğrafyasıyla ilgilenen Rusya'nın Afrika'ya olan ilgisizliği Soğuk Savaş'ın ortalarında son bulmuştur. İdeolojik bağlamda geliştirilmeye çalışılan ilişkiler, diplomatik ve askerî enstrümanlar yoluyla kurulmuştur. Bu çerçevede Rusya sosyalist rejimi benimseyen Afrika ülkeleriyle yakınlaşmış ve askerî destek sağlamıştır. Ayrıca sayısı 60 bini bulan Afrikalı, Sovyet üniversitelerinde eğitim alıp uzmanlaşmış ve Afrika ülkelerinde görev almışlardır. Bu ilişkiler aracılığıyla Sovyetler bölgedeki en etkili aktörlerden birisi olmuştur. Sovyetlerin Soğuk Savaş döneminde izlediği Afrika açılımının merkezinde Batı sömürgeciliğine ve emperyalizmine karşı her türlü faaliyeti desteklemek ve bu sayede kıtada nüfuz sağlayarak Batı'yı dengelemek olmuştur. Nitekim Sovyetler yıkılmadan önce Afrikalı devletlerle imzalanan ikili anlaşmalar da Rus nüfuzunun so-

mut çıktıkları olmuştur. Böylece özellikle dekolonizasyon sürecinde Rusya tarafından sağlanan maddi ve ideolojik destek Afrikalı elitlerde etkisini hâlâ sürdüren bir sempatiyi oluşturmaktadır. Ancak Sovyetlerin yıkılması Afrika-Rusya ilişkilerinin kesintiye uğramasını beraberinde getirmiştir. Sovyet dönemindeki müttefiklerini de yıkım sürecinde kaybeden Rusya'da halk ekonomik çerçevede yaşadığı zorlukların faturasını da Sovyet Rusya döneminde gelişmekte olan ülkelere yaptığı yardımlara kesmiştir. Tüm bu iç meseleler uzun bir süre ikili ilişkilerin donmasına sebep olmuştur.

Sovyet dönemi sonrasında Rusya'nın ilk devlet başkanı olan Boris Yeltsin'in son döneminde dışişleri bakanlığı ve başbakanlık yapan Yevgeniy Primakov, Rus dış politikasını reel ve ölçülü bir zemine oturtarak Afrika'ya yönelik yeni açılımın ilk adımlarını atmıştır. 2000'li yıllarda Putin'in liderliğindeki Rusya'nın artan petrol fiyatlarıyla ekonomisinin hızla büyümesi ve G-8 ülkelerine dâhil olması Rusya-Afrika arasındaki ilişkilerin yeniden öne çıkmasına zemin hazırlamıştır. Böylece Sovyet mirasının sağladığı Afrika'yla ilişkiler Putin dönemiyle birlikte yeniden canlandırılmaya çalışılmıştır. Pragmatist açılımla kıtaya yönelen Rusya, süreç içerisinde kıtada varlığından söz ettirmeye başlamıştır. Özellikle Trump döneminde ABD'nin bölgeye ilgisinin azalması fırsat olarak kullanılmış ve gerek siyasi gerek iktisadi Rus varlığı belirginleşmeye başlamıştır. Doğal kaynaklar ve silah ticareti ise bu varlığın en önemli olduğu alan hâline gelmiştir. Kıtanın tüm cazibe

potansiyelleri Rusya'nın hedefi olsa da öncelikleri başta hidrokarbon olmak üzere diğer ham madde kaynaklarının çıkarılmasından üretimine kadar nüfuz sahibi olmak, enerji üretiminde, jeolojik keşif ve araştırmalarda yer almak, altyapı projelerine öncülük etmektir. Bu kapsamda Rus petrol ve doğal gaz şirketlerinin yanı sıra devlet kuruluşu olan Rosatom da Afrika'da etkili projeler yürütmektedir. Rus madencilik şirketleri de yine kıtanın farklı ülkelerinde etkisini artırmaktadır. Rusya'nın Sovyetlerden miras aldığı ilişkisinin belki de en kilit köşe taşı bölgeye yönelik silah tedarikidir. Afrika'nın en büyük silah tedarikçisi olan Rusya, kıtanın 2022 yılında tedarik ettiği silahların yüzde 39'unu karşılamıştır. Bu oran aynı zaman da Rusya'nın da silah ihracatının üçte birine tekabül etmektedir. Askeri alandaki bu bağlar her ne kadar Rus devleti tarafından kabul edilmiş olsa da Rus kökenli olan Wagner paralı asker grubuyla da kurulmaktadır. Özellikle Orta Afrika Cumhuriyeti'nde ciddi nüfuza sahip olan grup, diğer kıta ülkeleriyle de askeri ilişkiler yürütmekte, bazı yeraltı kaynaklarının çıkarılmasında ve emniyetinde yer almakta ve Rusya ile bu ülkelerin stratejik iş birlikleri imzalamasına vesile olmaktadır.

Tarihsel bağların zeminine oturan bu ilişkiler, küresel rekabet ortamı haline dönüşen Afrika için yeterli olmayacağından Rusya kıta ülkeleriyle uzun vadeye yayılan diyalog zemini kurabilmeye yönelik adımlar atmaktadır. Bunun ilk somut örneği ise 23-24 Ekim 2019 tarihlerinde Soçi'de gerçekleştirilen, 43 Afrikalı devlet başkanının katılım

sağladığı Rusya-Afrika Zirvesi ve Ekonomik Forumu olmuştur. Nitekim zirvenin sloganı "Barış, Güvenlik ve Kalkınma İçin" olmuştur. Yenilenebilir enerji, altyapı geliştirme, mineral kaynaklarının modern çıkarımı ve işlenmesi, dijital teknoloji, tarım, petrol ve gaz arama, bilim, tıp ve eğitim konuları zirvenin temel başlıkları olmuştur. Rusya-Afrika zirvesinin üç yılda bir yapılmasının karara bağlandığı zirvede, diyalog yolunun geliştirilmesinde mutabık olunmuştur ve 12,5 milyar dolar değerinde 92 anlaşma imzalanmıştır. İkinci zirve ise bir yıl gecikmeli de olsa St. Petersburg'ta 27-28 Temmuz 2023 tarihlerinde gerçekleşmiştir. Bu kez 17 devlet başkanı ve 32 ülkeden üst düzey yetkililer ve büyükelçiler iştirak etmiştir. Diğer zirveye göre devlet başkanı düzeyinde katılım azalmış olsa da Ukrayna savaşının yarattığı krize rağmen daha fazla Afrika ülkesinin zirvede yer alması dikkat çekmektedir. Haziran sonunda Afrika'da örtülü bir etkiye sahip olan Wagner'la Rus yönetimi arasında çıkan kriz net çözüme kavuşmuş olmasa da katılım yoğunluğu Afrika ülkelerindeki self-help reflekslerine dikkat çekmektedir. Bu durum Wagner Grubu'nun Afrika-Rusya ilişkilerinde henüz net belirleyici olmadığını göstermektedir. Zirvede Afrikalı liderlerin konuşma metinlerindeki Rusya desteği ise yine dikkat çeken gelişmelerden olmuştur. Tahıl koridoru konusunda Batı tezine karşı çıkan Rusya'nın katılımcı ülkelerle uzun vadeli anlaşmalar yoluna gittiği görülmüştür. Bu bağlamda Rusya Devlet Başkanı Vladimir Putin, Rusya'nın Ukrayna'dan Afrika'ya tedarikini

sağladığı tahılı ticari veya ücretsiz şekilde gönderebileceğinin güvencesini vermiştir. Rusya'nın tahıl anlaşmasından çekilmesi Afrikalı ülkelerin gıda güvensizliğini derinleştirirken, liderlerin de bu konuda sitemkâr olduğu görülmüştür. Ancak Rusya Devlet Başkanı Putin, Batı karşıtı olarak kendini konumlandırmaya devam ederek Afrikalı liderler için alternatif olmayı sürdürmüştür.

Son zirvedeki gündemden anlaşıldığı üzere antikolonyal söylemlerin Afrika'da hâlâ destek bulduğunu gören Rusya, 6 ülkeye ücretsiz tahıl taaddüdü ve bugüne kadar 23 milyar dolar borcun silinmesi gibi koşulsuz yardımlarıyla Batı'dan ayrışan duruşunu güçlendirmeye çalışmaktadır. Nitekim Ukrayna krizinde BM'deki kınama oylamasında Afrikalı ülkelerin çoğu çekimser kalarak Rusya'nın umduğu diplomatik desteği kısmen de olsa sağlamıştır. Ancak savaşın yarattığı genel kriz ortamında Rus vaatlerinin ve yardımlarının ne kadar sürdürülebilir olduğu henüz belirsizliğini korumaktadır. Çözüm kavuşmamış olan Wagner krizinin ise henüz belirgin bir etkisi olmasa da ilişkileri ne yönde etkileyebileceğini zaman gösterecektir. Nihayetinde Rusya'nın küresel rakipleri ABD ve AB ülkelerine, örtülü bir şekilde de rekabet hâlinde olduğu Çin'e karşı Afrika'da varlığını korumaya ve derinleştirmeye çalışması çok kutuplu uluslararası ortamın önemli tezahürüdür. Bu varlığı ise güncel durumda ticaret hacmiyle sağlayamamış olsa da güvenlik ve enerji enstrümanlarıyla başarılı şekilde kurguladığı görülmektedir. ■

AFRİKA'DA RUS İZLERİ: PRIGOJİN SONRASI WAGNER'İN KADERİ

KYRYLL STURMAK

Yüksek Lisans ESOĞÜ

“

Geçmişteki Arap Baharı olayları, Afrika ve Ortadoğu'da radikalleşmeyi ve rejimlerin çöküşünü tetikleyen ana sebeplerin genellikle gıda tedarikinde yaşanan sorunlar ve artan tahıl fiyatları olduğunu göstermişti. Bu durum, eski Liberya Devlet Başkanı Ellen Johnson-Sirleaf ve eski Nijerya Devlet Başkanı Olusegun Obasanjo'nun kaleme aldığı ve 2022'de The Economist dergisinde yayımlandığı “Rus Şavaşının Afrika Kurbanları” başlıklı bir makaleyle de teyit edilmiştir.

”

2023 yazı, Rusya Federasyonu için özellikle Özel Askerî Şirket Wagner ve Afrika kıtasındaki güç mücadelesiyle ilgili bir dizi önemli olayın yaşandığı bir dönemi işaret etmektedir. İlk olarak, birkaç ay önce Moskova, Cumhurbaşkanı Recep Tayyip Erdoğan'ın arabuluculuğuyla imzalanan Tahıl Anlaşması'ndan çekilmiştir. Bu, özellikle orta ve az gelirli Afrika ülkelerini açlık, sosyal istikrarsızlık ve hatta rejim değişikliklerinin eşiğine getirmiştir. Geçmişteki Arap Baharı olayları, Afrika ve Ortadoğu'da radikalleşmeyi ve rejimlerin çöküşünü tetikleyen ana sebeplerin genellikle gıda tedarikinde yaşanan sorunlar ve artan tahıl fiyatları olduğunu göstermişti. Bu durum, eski Liberya Devlet Başkanı Ellen Johnson-Sirleaf ve eski Nijerya Devlet Başkanı Olusegun Obasanjo'nun kaleme aldığı ve 2022'de The Economist dergisinde yayımlandığı “Rus Şavaşının Afrika Kur-

banları” başlıklı bir makaleyle de teyit edilmiştir. Ancak bugünkü Vladimir Putin yönetiminin “Küresel Güney” jeopolitik öncelikleri önemli ölçüde değişmektedir. Türkiye ve Rusya Dışişleri Bakanlıkları arasındaki yoğun görüşmelere, Afrikalı liderlerin tekrarlanan taleplerine ve Cumhurbaşkanı Erdoğan'ın sonsuz kişisel çabalarına rağmen, Kremlin'in Ukrayna'yı dâhil eden Karadeniz koridorunu genişletmeye ilgi göstermediği açıktır. Eğer Türkiye Cumhurbaşkanı, planladığı Soçi ziyareti sırasında bu koridorun yeniden açılması konusunda anlaşmaya varmazsa dünyanın en yoksulları gıda fiyatlarının hızla ve ciddi şekilde artmasından zarar görebilir.

RUSYA'NIN NİJER KONUMU VE WAGNER

Temmuz sonunda gerçekleştirilen 2. Rusya-Afrika Zirvesi'nde geçen yıla kıyasla devlet başkanla-

rının alışılmadık derecede düşük katılımı ve Putin'in Güney Afrika başkentinde düzenlenen BRICS Zirvesi'ne katılım girişiminin başarısızlıkla sonuçlanması dikkat çekici diplomatik olaylardır. İlk etkinlik oldukça tahmin edilebilir bir şekilde sona ererken, BRICS toplantısı son ana kadar Rusya Devlet Başkanı'nın katılıp katılmayacağı konusunda belirsizlik taşımıştır. Bu "diplomatik operasyon" hakkında ayrı bir makale yazmak mümkün olabilir fakat kısaca özetlemek gerekirse Güney Afrika lideri Cyril Ramaphosa'nın ekibi, Putin'in Roma Statüsü'nü onaylamış ülkeye gelmesinin tutuklama ve Uluslararası Adalet Divanına teslim etme riski taşıyabileceği konusunda Kremlin'i ikna etmeyi zorla başarmıştır. Dolayısıyla zirvedeki Rus heyetine Bakan Sergey Lavrov liderlik etmiştir.

Bu arada, Afrika'nın Sahel bölgesinde uluslararası toplumu şaşırtan bir olay meydana gelmiş

ve Nijer'de askerî darbe yönetime el koymuştur. Cumhurbaşkanı istifa etmeyi reddederek şu anda sarayında tutulmaktadır; ordu ise ülkenin hava sahasını kapatmış, anayasayı askıya almış, bir dizi provokatif kararname çıkarmış ve rejimi sağlamlaştırmak için komşu devletlerle müzakerelere başlamıştır. Rusya Federasyonu, darbe girişimini resmen kınamasının yanı sıra Wagner Grubu, eylemlerini "sömürgecilere karşı mücadele" olarak nitelendirerek ve Rusya Batı Afrika Devletleri Ekonomik Topluluğunun (ECOWAS) askerî yönetimdeki Nijer'e müdahalesini onaylamayarak bu süreçteki politikasını belirginleştirmiştir. Bu bağlamda, Sovyet döneminden bu yana, Moskova'nın Afrika'da Batı karşıtı ve özellikle de Fransa karşıtı duyguları aktif şekilde kullandığını belirtmek gerekmektedir. Şimdi ise Rusya, hükümetle resmî ilişkisi artık gizlenmeyen Wagner'in çabalarıyla Fransız askerlerini bölgesel cihatçılara karşı mücadelede devre dışı bırakmaktadır. Örneğin, Paris'in önemli müttefiki Mali Cumhuriyeti'ndeki son gelişmeler, Sahel'deki Rus varlığının bir tür "enklav" hâline gelip etkinliğini bölgenin derinliklerine başarılı şekilde yaydığına işaret etmektedir. Mali'de şu anda asker gönderme ve Nijer krizini çözme ihtiyacı üzerine müzakereler sürdürülmekte ama bu görüşmelerin Kremlin'e

açıkça sempati duyan Burkina Faso, Gine, Mali ve hatta Sudan gibi ülkeler tarafından engellenmesi beklenmektedir. Böylece, Prigojin tasfiye edilse de Afrika ve Wagner, Rus dış politikasındaki öncülüğünü muhafaza etmektedir.

“
Söz konusu paralı askerler, yıllardır Afrika'da radikal oluşumlarla savaşmak veya yöneticilerin kişisel güvenliğini sağlamak amacıyla yerel otokratik rejimlere hizmet vermektedir. Yakın zamana kadar bu niş, başta Fransa olmak üzere Avrupa devletlerinin askerî ya da vekil güçleri tarafından sürdürülürken, Wagner'in sahneye çıkmasıyla bölgesel güç dengesi Moskova'nın lehine değişmeye başlamıştır.”

WAGNER'DE YAŞANAN DEĞİŞİM VE AFRIKA SÜRECİ

Rusya makamlarının raporuna göre, Özel Askerî Şirket "Wagner" in kurucusu Yevgeniy Prigojin, kuruluşun komutanı Dmitriy Utkin ve diğer beş üst düzey yetkili, 23 Ağustos 2023 tarihinde özel bir uçağın düşmesi sonucunda hayatını kaybetmiştir. Bu şekilde Moskova'da "Adalet Yürüyüşü"ne ka-

tilan tüm askerî elitler ortadan kaldırılmış oldu. Bu olaya dair pek çok komplo teorisi bulunmakla birlikte, uçağın düşmesinin en muhtemel nedeni, Rusya Federasyonu Savunma Bakanlığı liderliğinin değiştirilmesine yönelik isyanına ve ultimatoma yanıt olarak geldiği söylenebilir. Kazadan bir gün önce, Ukrayna'daki sözde özel askerî operasyonun komutanı General Sergey Surovikin, Wagner darbesinin çökmesinden bu yana kamuoyunda görünmeyerek Savunma Bakanlığının emriyle "izinli" şeklinde görevden alınmıştır. Prigojin'in öldürüldüğü gün ise Surovikin, Rusya'nın havacılık ve uzay kuvvetleri başkomutanlığı görevinden de uzaklaştırılmıştır. Tüm bunlar, özel askerî şirketin tepe kadrosunun ortadan kaldırma ya da kasıtlı olarak tasfiye edilmesi ve sıradan Wagnercilerin silahlı kuvvetlerin resmî yapılarına dâhil ettirilmesi sonucunu doğurmaktadır.

İlginç şekilde, ölümünden bir gün önce Prigojin Afrika'dan oldukça vatansever bir video mesajı kaydederek Mali başta olmak üzere bölge ülkelerinde bulunan Wagner oluşumlarının eylemlerinin koordinasyonunu rapor etmiştir. Bu paralı askerler, yıllardır Afrika'da radikal oluşumlarla savaşmak veya yöneticilerin kişisel güvenliğini sağlamak amacıyla yerel otokratik rejimlere hizmet vermektedir. Ya-

kın zamana kadar bu niş, başta Fransa olmak üzere Avrupa devletlerinin askerî ya da vekil güçleri tarafından sürdürülürken, Wagner'in sahneye çıkmasıyla bölgesel güç dengesi Moskova'nın lehine değişmeye başlamıştır. Böylelikle Afrika'daki yabancı ekonomik çıkarlar arasında Rus yatırımlarının payı yalnızca %1 civarında olmasına rağmen, Rusya Federasyonu bölgede yer edinmek için sömürge karşıtı duyguları güç kullanarak destekleme şeklinde alternatif yol bulmuştur. Günümüzde Afrika bölgesinin özellikle orta ve Sahel bölgesinin önemli kısmı, Wagner Grubu'nun çabaları sayesinde Rus dış politikasının yörüngesine girmiş durumundadır. Artık savaş, Sahel'de demokratik umutların belki de son noktası olan, son döneme kadar Ukrayna'yı açıkça destekleyen, hatta Kırım Platformu'na katılan ve mümkün olan her şekilde Avrupa devletleri ve Amerika Birleşik Devletleri (ABD) ile iş birliği yapan Nijer Cumhuriyeti etrafında dönmektedir. Wagner, muhtemelen Nijer cuntasına askerî destek vererek ülkede meşru iktidarın yeniden tesis edilmesini engellemek için ciddi çaba da sarf edecektir.

Şu anda Wagner personelinin esas olarak iki yerde bulunduğu güvenilir şekilde bilinmektedir: Belarus

ve Sahel. Belarus Başkanı Aleksandr Lukaşenko'nun açıklamalarına göre, örgütün savaşçıları Polonya ve Litvanya sınırına doğru amansızca ilerlemekte, bu da dünyayı Rusya ile Kuzey Atlantik Anlaşması Örgütü (NATO) bloku arasında açık bir çatışmanın eşiğine getirmektedir. Son haftalarda, Wagnercilerin Avrupa Birliği'ne (AB) girmesini engellemek üzere hem diplomatik yollarla hem de Polonya-Litvanya sınırının büyük ölçüde güçlendirilmesi yoluyla birçok girişimde bulunulmuştur. Tüm bunlar, birkaç bin paralı asker ile NATO'ya üye olan ülkelerin düzenli birlikleri arasında gerçek bir çatışmanın Wagner için intihar anlamına geleceğini ve en fazla hibrit nitelikte provokasyonlar beklenebileceğini göstermektedir. Öte yandan, Batılı ülkelerin her zamankinden daha zayıf olduğu Afrika cephesinde Rusya için yeni fırsatlar ortaya çıkmaktadır. Wagner'in birliklerini arttırması, yerel halkları saflarına katması ve grubu sıkı bir şekilde merkezileştirmesi, Moskova'nın bölgedeki güç varlığının artmasına yol açabilirdi. Dolayısıyla jeopolitik gerçekçilik açısından Kremlin'in Sahel'de nüfuzunu güçlendirme konusuna daha fazla odaklanabileceği öne sürülebilir. Muhtemelen bu girişimler, sadece Batı'nın küresel etkisini zayıflatmak ve "Küresel Güney"de Rusya'nın nüfuzunu güçlendirmekle kalmaz, aynı zamanda Rusya'nın hem ABD ve AB ile hem de yıllardır Afrika ülkeleriyle ekonomik bağımlılık ilişkileri kurmakta olan Çin'e karşı pozisyonunu güçlendirebilir. Bu koşullar altında, Rusya-Afrika Zirvesi'ne bizzat katılan ve petrol, altın ve değerli taşlarla ilgili özel bir ticari çıkarı olan Yevgeniy Prigojin'in, Mali ziyaretinin hemen ardından ölmesi oldukça semboliktir. Batı medyasında ortaya çıkan bazı söylentilere göre, bu ölümün asıl sorumlusu Rus Genelkurmay Ana İstihbarat Müdürlüğü'nün gizli operasyonlar koordinatörü ve aynı zamanda birçok Afrikalı politikacıyla kişisel olarak tanışmayı başarmış aynı Afrika zirvelerinin katılımcısı Binbaşı General Andrey Aveyanov olabilir. Rakiplerin hızlı tasfiyesi, Ukrayna cephesi ile Belarus topraklarından askerlerin geri çekilmesi, Rusya'nın Sahel'de hâkim konum elde etme isteğini artırabilir. Nijer'in stratejik önemi ise özellikle Fransa'ya özel erişimi sağlayan uranyum yatakları ve Amerikan askerî üslerinin yoğunlaşması göz önüne alındığında, paramiliter Wagner savaşçılarının yakın gelecekte Nijer'deki askerî cunta yanında çatışmalarda yer alması beklenebilir. ■

STENKA RAZIN'IN İDAMINDAN YEVGENİY V. PRIGOJIN'IN ÖLÜMÜNE

GÖKHAN BATU

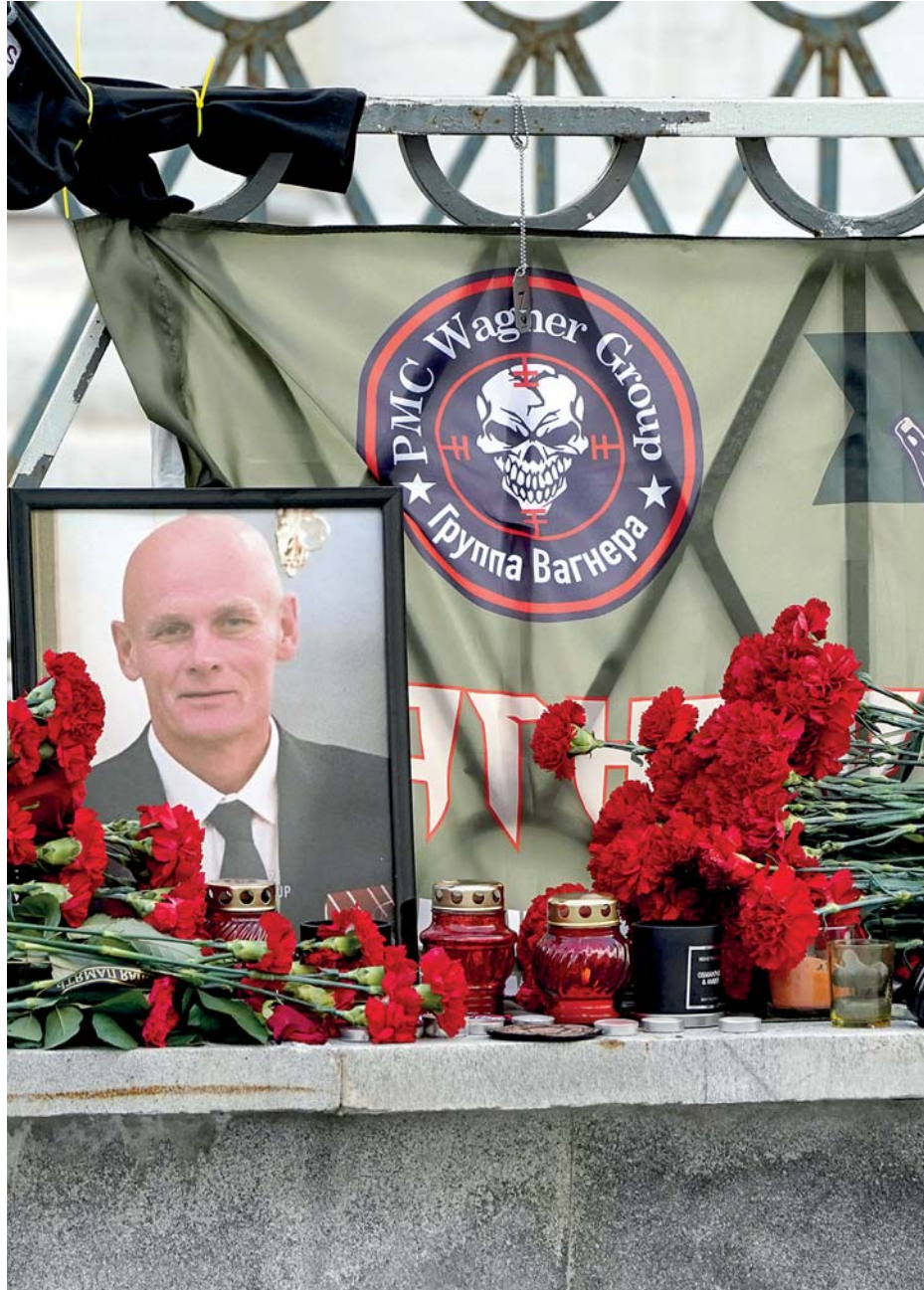
Uzman ORSAM

“

Genel manzaraya bakıldığında, birçok spekülasyon ve bilgi kirliliğinin içerisinde en belirgin gerçeklik, isyanın bittiği andan itibaren Prigojin ve Wagner'in, uygun şartların oluşması ile birlikte sistemin dışına itileceği olmuştur. Diğer yandan, meselenin geçmişine bakılarak, Çarlık Rusyası'ndan bugüne değerlendirildiğinde, yaşananların bazı yönleriyle tarihin tekerrürü olarak değerlendirilebileceğini söylemek çok da yanlış olmayacaktır.

”

Ukrayna'daki işgal girişimi devam ederken, 23 Haziran'da Kremlin'e karşı isyan başlatan ve emrindeki 20 bine yakın sayıda sofistike silahlarla teçhiz edilmiş Wagner savaşçısı ile cephe gerisinden Moskova'ya hareket eden Yevgeniy V. Prigojin, başkent yakınlarına geldiğinde "Adalet Yürüyüşü" adını verdiği isyanı sona erdirerek kan dökülmeden anlaşmayı kabul etmişti. Belarus Devlet Başkanı Alexander

Lukaşenko'nun arabuluculuk ettiği söylenen anlaşmaya göre, Prigojin'in Belarus'a gideceği, "Adalet Yürüyüşü"ne katılan savaşçılar hakkında açılan "silahlı isyan" soruşturmasının ise düşürüleceği ifade edilmişti. Takip eden süreçte ise Prigojin'le ilgili çelişkili bir haber akışı olmuştur. Bu kapsamda

kendisinin Belarus'ta değil, Moskova'da olduğu hatta Putin'e sadakatini sunduğuna ilişkin haberler gündeme gelmiştir. Nitekim 23 Ağustos'ta, Dimitri Utkin'in de içinde bulunduğu özel jetin Moskova yakınlarında düşmesi/düşürülmesi de bunu doğrulamaktadır. The Wall Street Journal'a göre

Prigojin, olay öncesi Orta Afrika Cumhuriyeti ve Mali'ye gitmiş ve bölgedeki yetkililerle görüşerek kendileriyle çalışmaya devam edecekleri mesajını vermiştir. Aynı kaynağa göre, Prigojin'in aksine Savunma Bakanlığı tarafından, Libya'daki ortaklarına Wagner'in kurumsal ağına kontrol altına alınacağına işaretleri verilmiştir. Nitekim bu seyahatin dönüşü Prigojin'in ölümüyle sonuçlanmıştır. Genel manzaraya bakıldığında, birçok spekülasyon ve bilgi kirliliğinin içerisinde en belirgin gerçeklik, isyanın bittiği andan itibaren Prigojin ve Wagner'in, uygun şartların oluşması ile birlikte sistemin dışına itileceği olmuştur. Diğer yandan, meselenin geçmişine bakılarak, Çarlık Rusyası'ndan bugüne değerlendirildiğinde, yaşananların bazı yönleriyle tarihin tekerrürü olarak değerlendirilebileceğini söylemek çok da yanlış olmayacaktır.

ÇARLIK RUSYASI'NDAN MİRAS YÖNTEM VE SORUNLAR

Ruslarda, farklı etnik unsurları sa-vaşlarda ve iç güvenliğin sağlan-masında kullanmak Vladimir Pu-tin'den çok daha öncesine dayanan, eski bir gelenek ve kabiliyettir. Pu-tin'in konuya ilişkin yaklaşımları ve fikrî dünyası Rus Özel Askerî Şirketler'in (ÖAŞ) yükselmesine imkân veren tarihî dinamiklerden etkilenmiştir. Bu bağlamda Wa-gner'in, Rus istihbaratı tarafından Putin'in asimetrik savaş stratejisi çerçevesinde kurduurulduğu iddia edilmektedir. Sergey Shukankin, 16. yüzyılda, varlıklı Straganov ailesinin para karşılığı Yermak Ti-mofeyevich adlı bir Kozak atamanı

ve birliğinden güvenlik hizmeti aldığını aktarmaktadır. Yermak, daha sonra Sibir Hanlığı'na yürümüş ve burayı Rus topraklarına katarak Çar tarafından taltif edilmiştir. Kozaklar, sonraki süreçte de Rus topraklarının genişlemesinde büyük pay sahibi olmuştur. Küçük, yüksek manevra kabiliyetine sahip Kozak birlikleri, savaş yöntemleriyle bugünkü Spetsnaz'ın (özel kuvvetler) prototipi olarak nitelendirilmektedirler. Ancak Kozakların aktif olarak görev üstlendiği bu süreçler sorunsuz ilerlemediği. Dönem dönem bazı Kozak atamanları isyan etmiş ve Ruslarla da çatışmıştır. Turhan Dılmaç'ın, "Rusya'nın Ruhunu" adlı kitabında anlattığı Stenka Razin'in hikâyesi de buna bir örnektir. Lehistan seferi sırasında savaşmak istemeyen abisinin idam edilmesi sonrasında isyan eden Razin, İdil ve Astrahan bölgesinde, "derebeyleri devirip kendilerine özgürlük vermek", "onlara zulmedenlerden öç almak" gibi vaatlerle çok sayıda taiftar toplama-ya muvaffak olmuş ve ordusunun mevcudunu 20 bine kadar çıkartmıştır.

“ Prigojin ve Kremlin arasında tam bir psikolojik harp yürütüldüğünün tekrarlanmasında fayda görülmektedir. Keza Rusya, savaşta dahi olsa Wagner gibi bir yapının bin kilometreye yakın bir mesafeyi bir buçuk günde kara yolundan katederek Moskova'yı tehdit edecek pozisyona gelmesi akla yatkın bir gelişme değildir. Bu noktada Rus Ordusunun, toplum nezdinde Rus kanı akıtan taraf olmamak adına müdahale etmediği ve son ana kadar beklediği söylenebilir.

” Dört yıl kadar Çarlık'a karşı koyan Razin, sonunda yakalanarak idam edilmiştir. Razin tek örnek olmamakla birlikte, Çarlık Rusyası'ndan Sovyetler Birliği'ne aktarılan bu kabiliyet, 90'ların başında yaşanan kırılmayla günün şartlarına uygun olarak evrilip Rusya Federasyonu'na da

geçerek bugünkü ÖAŞ'lerin alt yapısını oluştururken, beraberinde bu isyan kültürünü de taşımıştır.

Dılmaç'ın ifade ettiği gibi o dönem serleşen toplumun imparatorlukla arasının bozulması bazı bölgelerde isyana meyyal bir sosyoloji ortaya koyarken, bugün Prigojin'in "adalet" olgusu üzerinden 23 Haziran'da başlattığı isyana meşru bir zemin inşa etmeye çalışması da Rus toplumunda güncel hassasiyetlerine yönelik bir stratejik iletişim hamlesidir. Zira Prigojin'in aradığı adalet, savaş meydanında Genelkurmay ve Savunma Bakanlığının hataları ve ihmalleri yüzünden ölen Rus askerleri için olmuştur. Bu noktada süreç boyunca Prigojin ve Kremlin arasında tam bir psikolojik harp yürütüldüğünün tekrarlanmasında fayda görülmektedir. Keza Rusya, savaşta dahi olsa Wagner gibi bir yapının bin kilometreye yakın bir mesafeyi bir buçuk günde kara yolundan katederek Moskova'yı tehdit edecek pozisyona gelmesi akla yatkın bir gelişme değildir. Bu noktada Rus Ordusunun, toplum nezdinde Rus kanı akıtan taraf olmamak adına müdahale etmediği ve son ana kadar beklediği söylenebilir.

PRIGOJIN-SAVUNMA BAKANLIĞI VE GENELKURMAY ÇATIŞMASI

Ukrayna savaşı sırasında Prigojin'in Genelkurmay Başkanı Valeri Gerasimov ve Sergey Şoygu'yu hedef alan sözlerinin de işaret ettiği üzere yaşanan gerginliğin aslında taraflar arasındaki daha eski çekişmelere dayandığı ifade edilebilir.

“

İsyanın son erdiği gün itibarıyla hem Kremlin hem de güvenlik bürokrasisi için Prigojin ve Wagner ile çalışılacak herhangi bir zemin kalmamıştır. Ancak hem Ukrayna'da hâlen çatışan unsurların olması hem de Prigojin'in, Afrika başta olmak üzere bireysel bağlantılarının etkili olduğu birçok ülkede Wagner'in mevcudiyeti nedeniyle Rus çıkarlarının zarar görmemesi adına geride kalan iki ay boyunca geçiş sürecinin düşünülmesi yönünde çalışmalar yapılmış olması kuvvetle muhtemeldir.

”

Rus Ordusundaki yüksek rütbeli subayların, kâr amacı güden böyle ticari bir figürün çatışma bölgesinde inisiyatif almasının yanı sıra ÖAŞ'lerin statüsü, savaşçıların maaşları ve yönetmeliklere uymaları gibi hususlardan rahatsızlık duydukları iddiaları birçok kez gündeme gelmiştir. Dahası bunların, oligarkların menfaatleri için kullanılan güç unsurlarına dönüşmesinin önlenmesi için sıkı bir

düzenlemeye tabi tutulmalarına dair öneriler getirilmiştir. 2018 yılında, Suriye'de Wagner savaşçılarının rejim unsurlarıyla beraber Konoko Gaz Tesislerini ele geçirmeye yönelik hamlesi sırasında ABD'nin hava saldırısına maruz kalması ve sonrasında yaşanan sürecin de güvenlik bürokrasisi arasındaki çekişme ve güvenlik bürokrasisine yönelik olumsuz tutumun etkili olduğu iddia edilmektedir. Devlet hiyerarşisini Putin'e yakınlığıyla delerek ayrıcalıklı konum elde eden ve kendisine bağlı silahlı unsurların sınır ötesinde hem ordunun hem de istihbaratın tekelindeki bazı faaliyetleri yürüttüğü bilinen Wagner lideri Prigojin, kriminal geçmişiyle beraber ele alındığında bu çatışmanın geri planı daha iyi anlaşılmalıdır.

İsyanın son erdiği gün itibarıyla hem Kremlin hem de güvenlik bürokrasisi için Prigojin ve Wagner ile çalışılacak herhangi bir zemin kalmamıştır. Ancak hem Ukrayna'da hâlen çatışan unsurların olması hem de Prigojin'in, Afrika başta olmak üzere bireysel bağlantılarının etkili olduğu birçok ülkede Wagner'in mevcudiyeti ne-

deniyle Rus çıkarlarının zarar görmemesi adına geride kalan iki ay boyunca geçiş sürecinin düşünülmesi yönünde çalışmalar yapılmış olması kuvvetle muhtemeldir. Diğer önemli husus ise stratejik iletişimde son derece kabiliyetli olan Prigojin ve Wagner'e müzahir bir toplumsal kesimin mevcudiyetidir. 1990'ların başında ordudan ve istihbarattan ayrılan, birçoğu toplumdan dışlanan kesimlerin bugünkü Rus ÖAŞ'lerin kuruluşuna zemin hazırlayan sivil yapıların şemsiyesi altında toplandığı ve dayanışma gösterdiği unutulmalıdır. Dahası son dönemde Wagner savaşçılarının önemli bir kısmının geçmişine ve yapının propaganda kabiliyetine bakılarak bu kesimin kriminalize olması ihtimal dâhilindedir. Esasen Wagner isyanının öncesinde dahi Rusya'da ÖAŞ sistematığının değişeceğine dair işaretler görülmeye başlamıştır. Bunun en önemli örneklerinden birisi Wagner öncelikli olmak üzere bu yapıların alenileşmesi ve “makul reddedilebilirlik”ten sarfı nazar edilmesidir. Diğer yandan ÖAŞ'lerin illegal statüsü üzerinden kurulan otoritenin ilelebet sürdürülebilir olmadığı mevcut durumda açıktır. Dolayısıyla hâlen oturmuş olan bu yapının revize edilmesi ve güvenlik bürokrasisi tarafından da istendiği şekilde bir statüye oturtulmaları kuvvetle muhtemeldir. Ancak Ukrayna'da savaşın sürdüğü atmosferde bu konuda acele edilmeyeceği düşünülmektedir. Sonuç olarak Prigojin'in ölümü hem Rus iç siyaseti ve savunma bürokrasisi açısından hem de Rus dış politikası ve nüfuz ilişkileri açısından önemli yansımalara işaret etmektedir. ■

EKONOMİK KAYGILARDAN ÖZGÜRLÜK TALEPLERİNE: SÜVEYDA PROTESTOLARI NE ANLATIYOR?

DR. TUBA YILDIZ

Akademisyen İSTANBUL ÜNİ.

“

Devam eden Süveyda gösterilerinin, Der'a ve Deyrizor'da başlayan çatışmaların Esad'ın meşruiyet sorununu yeniden gündeme taşınması, Süveydalı Dürzilerin bayraklarıyla renklendirdikleri protestoların bölgesel koşullar, Dürzi cemaati ve Esad düzleminde tartışılması gerekliliğini gün yüzüne çıkarmaktadır.

”

Suriye'nin güneyindeki Süveyda bölgesinde Beşar Esad yönetimine karşı başlayan protestolar birinci ayna girdi. 2011 yılında başlayan Arap Baharı'ndan bu yana en kalabalık protestolara sahne olan Süveyda bu anlamda yeni bir gerilime de sahne oluyor. Çoğunluğunu Dürzilerin oluşturduğu protestocular, şu ana kadar devlet kurumlarından birkaçına yapılan saldırılar dışında geniş çaplı bir taşkınlık çıkarmadan

sakin bir tonda taleplerini dile getirirken, rejim tarafından protestolara yönelik henüz bir karşılık gelmemesi de dikkatleri çekmektedir. Esasen mayıs ayında Beşar Esad'ın Suriye devlet başkanı olarak Arap Ligi'ne geri dönüşü, bölgesel meşruiyetini sağlamaya çalışması ve siyasi bir muhatap olarak görülmeye başlaması, bir diğer ifadeyle 2023 yılının Beşar Esad'ın yılı olduğuna yönelik işaretler yeni dönemde Esad'ın politik çizgisini daha kıvrımlı belirleyeceğini göstermektedir. Bununla birlikte devam eden Süveyda gösterilerinin, Der'a ve Deyrizor'da başlayan çatışmaların Esad'ın meşruiyet sorununu yeniden gündeme taşınması, Süveydalı Dürzilerin bayraklarıyla renklendirdikleri protestoların bölgesel koşullar, Dürzi cemaati ve Esad düzleminde tartışılması gerekliliğini gün yüzüne çıkarmaktadır.

ARAP BAHARI'NDAN BUGÜNE DÜRZİLER VE SÜVEYDA PROTESTOLARI

Suriye'nin yüzde 3'lük bir kesimini oluşturan Dürziler, Süveyda ve

Golan Tepeleri'nde yaşayan nüfusun çoğunluğunu oluşturmaktadır. Süveyda'da yaşayan yaklaşık 500.000 Suriyelinin yüzde 91'ini oluşturan Dürzi cemaati, 2011'de Suriye'de başlayan halk ayaklanmasını sessiz karşılayan topluluklardan biri oldu. Bu nötrlük, Dürzilerin Esad politikalarından memnuniyetini ifade etmemekle birlikte, cemaatin stratejik durumundan dolayı pragmatik yaklaşımlarını gösteriyordu. Nitekim Osmanlı Devleti dağıldıktan sonra modern Ortadoğu'da Lübnan, İsrail, Ürdün ve Suriye'de dağılmış olan Dürziler ortak inanç zemininde birleşmeler de tarihi düzlemde, buldukları

bölgenin siyasi iklimine göre farklı politik stratejiler belirlemişlerdir. Bu doğrultuda Süveydalılar da halk ayaklanmasının başladığı süreçte toplu direnişe katılmayı reddettiler ancak süreç içinde küçük çaplı gösterilerle rejime karşı tepkilerini göstermeyi ihmal etmediler. İlk büyük ayaklanma ise 2017 yılının Kasım ayında Irak ve Şam İslam Devleti'nin (İŞİD) bölgeye yaptığı saldırılar sonucu açığa çıktı. Terör örgütü İŞİD tarafından Dürzi köylerine başlatılan operasyonlar ve Dürzilerin inançlarını değiştirmeye yönelik sistematik baskılar, cemaatin toplu bir şekilde ayaklanmasına yol açtı. Beşar Esad,

bölge halkına olan desteğini göstermek adına birkaç girişimde bulunsa da 2018 Temmuz'unda İŞİD'in daha büyük bir saldırıyla Dürzileri doğrudan hedef alması, cemaatin Esad rejimine karşı tutumu noktasında kritik bir döneme girmesine yol açtı. Saldırılarda 200'den fazla Dürzi'nin öldürülmesi, 32 kadının kaçırılması ve yayımlanan raporlara göre evlerine baskınlar düzenlenerek işkenceye maruz kalmaları, Dürzilerin büyük şoka girmesine neden oldu.

Esad rejiminin bölgedeki kontrolünü önemli oranda kaybetmiş ol-

ması Dürzilerin çaresiz kalmalarındaki ve güvensiz hissetmelerindeki en etkili faktör oldu. Bunun yanı sıra bölgenin giderek Hizbullah'ın nüfuz alanına dönüşmesi ve yerel silahlı grupların Hizbullah'ın kontrolüne alınması bir diğer güvenlik problemini oluşturdu. Bu tarihten itibaren de Dürziler dönemseller olarak ayaklanmaya başladı. 2021 ve 2022'de güvenlik problemleriyle birlikte ekonomik koşulların giderek zorlaşması karşısında ayaklanan Dürziler, seslerini istedikleri gibi duyurmayı başaramadılar ancak 2023 protestolarına giden yolun taşlarını döşemeye başladılar.

“

Gösterilerin barışçıl bir şekilde devam ediyor oluşu ve rejimin protestoculara henüz müdahale etmemesi ise Beşar Esad'ın içinde bulunduğu yeni konjonktüre göre takındığı tutuma işaret etmektedir. Her ne kadar protestolar Esad rejimine karşı bir tehdit oluşturmasa da madalyonun yeni bölgesel dinamizme bakan bir tarafı da bulunmaktadır.

”

Bu bağlamda bir aydır süren protestolara katılım özellikle Dürzi genç erkek ve kadınların sayılarının artmasıyla bölge ülkelerinin gündeminde kısa sürede yerini aldı. 16 Ağustos'ta başlayan protestolara Dürzi Şeyhü'l Akl'ların da katılım sağlamış olması halkın talepler konusundaki motivasyonunun artmasındaki önemli etkenlerden biri oldu. Eylül ayının başında 2000'den fazla protestocunun Kerame Meydanı'na inmesiyle tarihinin en bü-

yük katılımına şahitlik eden Süveyda'da benzin fiyatları üzerindeki sübvansiyonun kaldırılmasına karşı başlayan protestolar, doğrudan Esad karşıtlığına dönüşmeye başladı. Kerame Meydanı'nı dolduran Dürziler, itikadi sembolleri olan bayraklarıyla birlikte rejimin düşmesi için seslerini yükseltti. Protestolarda Suriye bayrağının yerine Dürzileri sembolize eden bayrağın bulunması ve atılan özgürlük sloganları ise Dürzilerin özerklik istediklerine dair mesnetsiz yorumları beraberinde getirdi. Hâlihazırda Dürzi cemaatinde özerkliğe dair bir isyan hareketinin olmadığı Dürzi dinî liderlerin verdikleri “ulusal birlik” mesajları kapsamında net bir şekilde ifade edildi. Reform ve adil yönetim çağrılarının yapıldığı gösterilerde beş rengi içeren ve her rengin dinî bir kimlik ve sembole işaret ettiği bayrağın meydanlarda görünmesi ise Dürziler açısından bir kimlik tanımına karşılık gelmektedir. Bir başka ifadeyle Dürzi bayrağını oluşturan renklerin itikadi temelleri tanımlıyor oluşu

mezhep kimliğinin öne çıkarılması açısından önem arz etmektedir. Dolayısıyla Dürzi bayrağı özerkliği talep eden bir bayrağı değil, mezhebi ifade eden bir sembol olarak dikkat çekmektedir.

Gösterilerin barışçıl bir şekilde devam ediyor oluşu ve rejimin protestoculara henüz müdahale etmemesi ise Beşar Esad'ın içinde bulunduğu yeni konjonktüre göre takındığı tutuma işaret etmektedir. Her ne kadar protestolar Esad rejimine karşı bir tehdit oluşturmasa da madalyonun yeni bölgesel dinamizme bakan bir tarafı da bulunmaktadır. Esad'ın 10 yıl aradan sonra elde ettiği siyasi kimliği, rejimin mutaat olduğu üzere gösterilere şiddetle karşılık vermesinin ve halkını bombalamasının önüne geçmektedir. Diğer taraftan Dürzilerin cemaat olarak Suriye'deki kritik önemi, aşiret-cemaat bağının sıkı bir zemin üzerine oturmuş olması, İsrail ve Lübnan'daki güçlü etkileri, ayrıca Süveyda sınırındaki Ürdün'de bulunan Dürzilerin var-

likları, Esad'ın ayaklanmalar boyunca Suriye halkına uyguladığı şiddeti Dürzilere uygulamasının önüne geçmektedir. Ek olarak Dürziler tarafında henüz kayda değer bir taşkınlığın yaşanmamış olmasının da etkisiyle birlikte, eş zamanlı denecek kadar yakın bir süreçte Deyrizor'da başlayan ve terör örgütü YPG ile Arap aşiretleri arasında süregiden çatışmaların şiddetini artırması da Esad'ın Süveyda üzerindeki odağını zayıflatmasına neden olmaktadır. Bununla birlikte ekonomik koşulların düzeltilmesi talepleri geride kalmaya ve hukuki düzenlemelerden siyasi reformlara ve nihayetinde Esad'ın gitmesine yönelik sloganlara rejimin daha fazla sessiz kalmayacağı da bilinmektedir. Esad'ın Şeyhül Akl'ları kullanarak protestoları bastırması bir alternatif gibi gözükse de protestoların devamı halinde tehdit dilini kullanarak eyleme geçmesi güçlü ihtimal olarak durmaktadır.

“

Velid Canbolat, her ne kadar Beşar Esad'ın Arap Ligi'ne dönüşünü eleştirmiş olsa da bölgesel dengelerin rejim lehine değişmiş olması Canbolat'ın kendi mezhepdaşlarını tehlikeye atmaktan ikili oynamayı tercih etmesine neden olmaktadır.

”

PROTESTOLARA LÜBNAN'DAN BAKIŞ

Süveyda protestoları değerlendirilirken cemaatler arası ilişkilerin de hassas dengelerini analiz etmekte fayda var. Bu noktada özellikle Lübnanlı Dürzi siyasi liderlerin protestoları ele alış biçimleri önem

arz etmektedir. Her ne kadar iki Dürzi lider Velid Canbolat ve Talal Arslan için Dürzi cemaatinin Suriye'deki varlığı siyasi ve mezhebî açıdan aynı belirleyici değere sahip olsa da Dürzi liderlerin ortak görüş bildirme konusuna yanaşmadıkları görülmektedir. Öte yandan her iki lider de toplumsal ve mezhepsel kimliğin muhafazası açısından protestolara desteklerini iletmeden geri kalmaları da mesajların tonunun yeni bölgesel değişimler açısından farklılaştığı açığa çıkmaktadır. Bu bağlamda İlerici Sosyalist Parti'nin eski lideri Velid Canbolat'ın açıklamalarının önceliklere nazaran güçlü olmadığı dikkati çekmektedir. Nitekim hatırlanacağı üzere, Canbolat'ın 2014 yılında Suriye Dürzilerini Esad rejimine karşı devrimcilerle birlikte olmaları konusundaki dikkat çeken konuşmalarının, Esad'ın gücünün zayıflamaya başladığı bir döneme denk gelmesi söz konusuydu. Ancak 2023 yılında Esad'ın siyaseten görünür olmaya başlaması, aynı zamanda Hizbullah'ın Lübnan'daki etkinliğinin yanı sıra Süveyda'daki nüfuzu, Canbolat'ın Süveyda protestolarını net bir dille desteklemesinin önüne geçmektedir. Velid Canbolat, her ne kadar Beşar Esad'ın Arap Ligi'ne dönüşünü eleştirmiş olsa da bölgesel dengelerin rejim lehine değişmiş olması Canbolat'ın kendi mezhepdaşlarını tehlikeye atmaktansa ikili oynamayı tercih etmesine neden olmaktadır.

Lübnanlı Dürzi lider Talal Arslan'ın tutumu ise Canbolat'a göre daha farklı kaygılar içermektedir. Esad rejiminin Lübnan'daki önemli mütefiki olan Arslan için, Süveyda protestoları provoke edilmekte ve

otoriteye karşı bir isyan dalgasına doğru çekilmektedir. Dolayısıyla Hizbullah lideri Hasan Nasrallah'ın Lübnan protestolarında kullandığı üslup minvalinde ifadeler kullanan Talal Arslan, protestocuları herhangi bir krize sebep olmama konusunda uyarmaktadır. Arslan'ın 2018 saldırılarından sonra da Süveydalıların Esad'ın yönetiminde korunabileceklerine dair yaptığı açıklamalar göz önünde bulundurulduğunda, beklentilerin dışına çıkmayan cümleler sarf etmiş olması şaşırtılacak bir durum değildir. Bununla birlikte protestoculara yönelttiği uyarılar nedeniyle Talal Arslan'ın, Dürzi temsilciliğinde, Arslan ailesinin en önemli politik figürlerinden Şekib Arslan'dan çok daha fazla zayıf halka olarak kalacağını göstermektedir.

Süveyda protestoları devam ederken Esad rejiminin nasıl karşılık vereceği merak konusu olsa da göstericilerin amacına ulaşamayacağı gerçeğini kabul etmek gerekmektedir. Ekonomik koşullar noktasında küçük çaplı adımlar atılması, Süveydalıların bir nebze rahatlatılabilir ancak bölgenin uyuşturucu kaçakçılığının güzergâhında oynadığı rol, Hizbullah'ın kontrolünü bölgeden çekmesinin önüne geçmektedir. Bu durum ise Süveydalı Dürzilerin her geçen gün tehlikede hissetmelerini yoğunlaştırmaktadır. Bu nedenle Süveyda Dürzilerinin Esad'a yönelik öfkesi giderek büyümektedir. Sonuç olarak Dürzi dinî liderlerin itidal çağrısı daha büyük krizlerin önüne geçmek adına bir yöntem olsa da Esad'ın Dürzilerle olan ilişkisi geri dönülemez bir yola giriyor gibi gözükmektedir. ■

BATI SAHRA MESELESİNDE İSRAİL GERGİNLİĞİ

DR. HÜSNA TAŞ YETİM

Akademisyen MEDİPOL ÜNİ.

“

Fas Kraliyet Divanı 17 Temmuz 2023 tarihinde yaptığı yazılı bir açıklamayla İsrail Başbakanı Binyamin Netanyahu'nun, Fas lideri Muhammed Sidi'ye gönderdiği mektupta İsrail'in Fas'ın Batı Sahra toprakları üzerindeki egemenlik haklarını tanıdığını ve bölgenin Dakla kentinde konsolosluk açacağını ilan etti.

”

Fas'ın, 1975 yılında İspanya'nın eski sömürgesi olan Batı Sahra'yı topraklarına katmasıyla birlikte Cezayir ilişkilerinde gerilim oluşturan Batı Sahra günümüze dek ikili ilişkilerde akut bir sorun olarak kalmaya devam etmektedir. Söz konusu meseleye ilişkin ortaya çıkan her bir yeni gelişme ikili ilişkilerdeki tansiyonu daha fazla yükselmekle kalmıyor aynı zamanda Fas ve Cezayir'in üçüncü ülkelerle olan ilişkilerine de yakından sirayet etmektedir. Geçtiğimiz günlerde ortaya çıkan

yeni gelişme Batı Sahra meselesinin bu bağlamdaki etkisini ortaya koymasından önemlidir.

Fas Kraliyet Divanı 17 Temmuz 2023 tarihinde yaptığı yazılı bir açıklamayla İsrail Başbakanı Binyamin Netanyahu'nun, Fas lideri Muhammed Sidi'ye gönderdiği mektupta İsrail'in Fas'ın Batı Sahra toprakları üzerindeki egemenlik haklarını tanıdığını ve bölgenin Dakla kentinde konsolosluk açacağını ilan etti. Mektupta ayrıca İsrail'in bu kararını resmî metinlere de dâhil edeceği, Birleşmiş Milletler (BM) başta olmak üzere diğer önde gelen uluslararası örgütlere, bölgesel kuruluşlara ve İsrail'le diplomatik ilişkileri bulunan tüm devletlere gönderileceği ayrıca kaydedilmekteydi. Times of Israel haber kaynağı, İsrail Başbakanlık Ofisinin, “*İsrail, Fas hükûmetinin açıklamasının ayrıntılarını doğruluyor*” ifadesini kullanarak söz konusu mektubun gönderildiğini teyit ettiğini belirtti.

Cezayir Dışişleri Bakanlığı söz konusu açıklamadan kısa bir süre sonra yazılı açıklama yayımladı. Açıklamada Cezayir, İsrail'in söz konusu eylemini kınarken, bu ka-

rarının uluslararası hukuka aykırı olduğunu ve tanıma eyleminin Batı Sahra halkının kendi kaderini tayin hakkını sona erdirmeyeceğini ve bu nedenle bunun bir hükmünün olmadığını kaydetti. Fas kuvvetlerini ayrıca Batı Sahra'da işgalci olarak nitelendiren söz konusu açıklamanın en önemli yönü ise İsrail'in Batı Sahra üzerinde Fas egemenliğini tanıyarak “kara sicil” yeni bir suç daha eklediğine ilişkin ifadesiydi. Bu ifadeyi, İsrail'in söz konusu tanıma eylemiyle uluslararası hukuku ve anlaşmaları

çığnemeyi sürdürdüğüne dair yapılan vurgu izlemekteydi. İsrail'in Filistin topraklarında uzun yıllardır sürdürdüğü işgal eylemine doğrudan referans yapan bu ifadeler aynı zamanda İsrail'in, Filistin ve Fas'ın Batı Sahra konusundaki politikalarını işgal olarak niteleyerek aralarında doğrudan paralellik kurdu. Söz konusu ifadeye göre Fas ve İsrail, uzun yıllardır işgal konusunda aynı politikalar yürütmektedir. Bu ifade hem Fas ve Cezayir arasında İsrail'e dair gerginlik alanı oluşturması hem de Cezayir-İsrail

ilişkilerinde gerginlik oluşturması bakımından üzerinde durulması gereken bir konudur.

FAS-CEZAYİR İLİŞKİLERİNİN ÇÖZÜLEMİYEN GORDİYONU: BATI SAHRA

Batı Sahra meselesi, Fas'ın 1975 yılında uzun yıllar boyunca İspanya sömürgesi konumunda bulunan Batı Sahra bölgesini topraklarına katması kararıyla birlikte ortaya çıkmıştır. Kararı takiben, Cezayir

destekli bağımsızlık yanlısı Polisario Cephesi ve Fas arasında başlayan gerginlik zaman zaman taraflar arası çatışmalara yol açmıştır. Polisario Cephesi, Batı Sahra'nın bağımsız bir statüsü olduğunu ve bu nedenle bölge kaderinin tayini için referanduma gidilmesi gerektiğini savunurken, Fas ise bölge egemenliğinin kendisinde olması gerektiğini belirtmektedir. Tarafların söz konusu tezleri arasında bir uzlaşma sağlanmasına yönelik uluslararası ve bölgesel düzeyde çeşitli girişimler gerçekleştirilmiş

ancak henüz somut bir çözüme ulaşamamıştır. Bu kapsamda 1991 yılında BM arabuluculuğuyla taraflar arasında varılan ateşkese takiben o tarihe dek Fas güvenlik güçlerine karşı silahlı bir mücadele yürüten Polisario Cephesi, anlaşmayı takiben söz konusu yöntemi geride bırakmış ve Riyad yönetimiyle belirli aralıklarla müzakere masalarında bir araya gelmiştir. Ancak tüm bu girişimlerden Batı Sahra'nın statüsüne ilişkin etkili bir çözüm üretilememiştir. Bu durum büyük ölçüde tarafların Batı Sahra'ya ilişkin tezlerinden taviz vermemesinden kaynaklanmaktadır. Kasım 2020 tarihinde Polisario Cephesi'nin 1991 öncesindeki yöntemlerine tekrar dönmesiyle Batı Sahra'da tekrar artan çatışmalar Fas, Cezayir ve Polisario üçgenindeki sorunları derinleştirmiştir. Fas, Batı Sahra'da artan çatışma ve gerginlikten dolayı ilişkilerinin son derece gergin olduğu Cezayir'i sorumlu tutmaktadır.

“

Bilindiği üzere Fas-İsrail ilişkileri Fas'ın, 2000 yılındaki İntifada eylemi sonrasında diplomatik ilişkileri askıya almasıyla birlikte kesilmişti. 10 Aralık 2020 tarihinde yılında Amerika Birleşik Devletleri (ABD) Başkanı Donald Trump'ın, İsrail ile ilişkilerin kısmen düzeltilmesi karşılığında Fas'ın bölge üzerindeki hak iddiasını tanıması üzerine aynı gün Rabat yönetimi Tel Aviv'le diplomatik ilişkilerini tekrar tesis etme kararı aldığını açıklamıştır.

”

İSRAİL'İN BATI SAHRA HAMLESİNİN NEDENLERİ

İsrail Dışişleri Bakanı Eli Cohen, yakın zamanda yaptığı açıklamada Tel Aviv yönetiminin Fas'ın Batı Sahra üzerindeki egemenliğini tanıma kararını Kuzey Afrika kıtasındaki barış ve istikrarı derinleştirmek amacıyla alınmış olduğunu belirtti. Cohen açıklamasının devamında, bu kararın devletler ve halklar arasındaki ilişkileri ve bölge devletleri arasındaki iş birliğini güçlendireceğini ayrıca kaydetti. Uzmanlar arasında yaygın olan görüşe göre ise bu kararda iki faktör etkili oldu. İlk olarak İsrail'in, Fas ile ikili ilişkilerini geliştirme isteğinin önemli etkisi var. Bilindiği üzere Fas-İsrail ilişkileri Fas'ın, 2000 yılındaki İntifada eylemi sonrasında diplomatik ilişkileri askıya almasıyla birlikte kesilmişti. 10 Aralık 2020 tarihinde yılında Amerika Birleşik Devletleri (ABD) Başkanı Donald Trump'ın, İsrail ile ilişkilerin kısmen düzeltilmesi karşılığında Fas'ın bölge üzerindeki hak iddiasını tanıması üzerine

aynı gün Rabat yönetimi Tel Aviv'le diplomatik ilişkilerini tekrar tesis etme kararı aldığını açıklamıştır. Böylece Fas, İbrahim Anlaşmaları'nı Birleşik Arap Emirlikleri, Bahreyn ve Sudan'dan sonra onaylayan ve İsrail'le ilişkilerini normalleştirme sürecini başlatan dördüncü Arap ülkesi olmuştu. Söz konusu tarih itibarıyla iki ülke arasında ilişkiler özellikle ekonomi, ticari, kültürel ve siyasi alanlarda ivme kaydetmeye başlamıştır. Fas Kralı VI. Muhammed'in, İsrail'in Batı Sahra'da Fas'ın egemenliğini tanımasından sadece iki gün sonra, İsrail Başbakanı Binyamin Netanyahu'yu ülkeye davet etmesi bu kapsamdaki değerlendirmeyi güçlendirmektedir. Söz konusu davet mektubunda Kral Muhammed, bu ziyaretin ikili ilişkileri güçlendirmek için yeni fırsatlar oluşturacağına dikkat çeken ifadelerle yer vermektedir. Tel Aviv yönetiminden gelen yanıtta ise İsrail Başbakanı'nın daveti memnuniyetle karşıladığını ve en kısa sürede Kral Muhammed'le Rabat'ta görüşme gerçekleştireceğini belirtilmekteydi.

Söz konusu yorumu güçlendiren diğer gelişme ise Tel Aviv ve Rabat yönetimlerinin diplomatik ilişkileri büyükelçilik düzeyine çekeceklerine dair yaptıkları açıklamalarıdır. Fas ve İsrail ilişkilerinde diplomatik ilişkiler tekrar kurulmasına ve bir normalleşme sağlanmış olmasına karşın, diplomatik ilişkiler henüz büyükelçilik düzeyinde tesis edilmiş değildir. İsrail geçtiğimiz şubat ayında Rabat'ta bulunan İrtibat Ofisinden yaptığı açıklamada, Rabat'ta önümüzdeki yıl içerisinde büyükelçiliğini açacağını ve binanın inşasını başlattığını duyurmuştu. Benzer bir açıklamayı Rabat yönetimi İsrail'in Batı Sahra'da Fas egemenliğini tanıdığını açıklamasının ardından yaptı. Açıklamada, Rabat yönetimi İsrail'le diplomatik ilişkilerini mümkün olan sürede büyükelçilik düzeyine çekeceğini kaydetti. Bu açıklamaları takiben, ilerleyen süreçte tarafların karşılıklı olarak büyükelçi ataması beklenmektedir. İkincisi, Tel Aviv yönetiminin İbrahim Anlaşmaları'ndan siyasi ve diplomatik olarak birçok fayda elde etme isteğiyle tanıma kararı arasında yakından bir ilişki söz konusudur. Bu yöndeki baskın görüşe göre İsrail, İbrahim Anlaşmaları'nın Fas'ta sağlam bir zemin kazanmasıyla birlikte Fas'ın diğer ülkeleri bu durumu takip etmeleri için model olacağını ummaktadır. Bu nedenle İsrail, Fas'la ilişkilerini geliştirmeye oldukça önem atfetmektedir ve tanıma kararı da bu hedefin önemli ve stratejik bir girişimidir. Fas Kralı'nın, geçen yıl ağustos ayında "Fas'ın dünyayı Fas Sahra'sının gözlüklerinden gördüğüne" dair yaptığı açıklama bu minvalde önemlidir. Fas'ın, diğer ülkelerle ikili ilişkilerini Batı Sahra konusundaki desteğe bağladığına

işaret eden bu açıklama, İsrail'in söz konusu kararının bu açıklamaya verilmiş bir karşılık olma ihtimalini oldukça yükseltmektedir. Bu ihtimali güçlendiren bir diğer önemli gelişme ise ilki İsrail'de düzenlenen Necef Zirvesi'nin ikincisinin, bu yıl eylül ve ekim aylarında Fas'ta düzenlenmesi ihtimalidir. Bu minvalde yapılan analizlere göre Fas, İsrail'le normalleşme anlaşmaları imzalayan Arap ülkelerini ABD himayesinde bir araya getiren söz konusu zirveye ev sahipliğini yapmayı İsrail'in Batı Sahra üzerindeki Fas egemenliğini tanıma şartına bağladı. Fas, bu yıl mart ayında ülkesinde yapılacak olan Necef Zirvesi'ni bölgedeki siyasi durumu gerekçe göstererek ertelemiştir.

“
İsrail'le diplomatik ilişkilerin kurulmasını reddeden Cezayir'in, İsrail'in Batı Sahra kararını takiben yaptığı sert açıklamalarda İsrail'in Filistin topraklarındaki işgalci konumuna vurgu yapması, Cezayir'in söz konusu kararı daha çok bu yönüyle ele almayı sürdüreceğine işaret etmektedir.
”

Son olarak söz konusu kararın Fas ve İsrail açısından sonuçlarına değinmek gerekirse bu kararı Fas açısından avantajlı ve dezavantajlı gören analizler söz konusudur. İlk görüş, bu kararın Fas'ın uluslararası alandaki ortakları nezdinde güven kazanmasına, Batı Sahra konusunda destek ve iş birliğini güçlendirmesine yardımcı olacağını belirtirken, ikincisi ise bu kararın

Fas'ın Batı Sahra meselesi konusundaki prestijini riske atabileceğini ve 2021 yılından beri diplomatik ilişkilerinin olmadığı Cezayir'le ilişkilerini daha da zorlu bir döneme sokacağını vurgulamaktadır. Bununla birlikte, İsrail'in söz konusu kararının Fas'ın İsrail-Filistin çatışması konusundaki iki devletli bir çözümü savunma şeklindeki politikasında değişime yol açmayacağı da belirtilmektedir. Fas, daha çok bu karar sonrası İsrail yatırımlarının ülkesinde ve bölgede artacağını düşünmektedir. Kararın İsrail açısından en önemli sonucu ise Filistin meselesiyle arasında kurulan paralellik ve bu kapsamda daha fazla uğrayacağı prestij kaybıdır. Bu hususun özellikle, Cezayir'le ikili ilişkilerine yansımaları kuvvetle muhtemeldir. Bilindiği üzere Filistin meselesine yakından ilgi gösteren Cezayir, uzun yıllardır Filistinlilerden yana bir tutum sergilemekte ve 1967 sınırlarının temel alınmasıyla başkenti Doğu Kudüs olan Filistin devletinin kurulmasını savunmaktadır. Cezayir, İbrahim Anlaşmaları kapsamında İsrail'le normalleşme adımlarının tarafı olmayacağını açıklamış ve İsrail'i tanıyan devletleri şiddetle eleştirmişti. İsrail'le diplomatik ilişkilerin kurulmasını reddeden Cezayir'in, İsrail'in Batı Sahra kararını takiben yaptığı sert açıklamalarda İsrail'in Filistin topraklarındaki işgalci konumuna vurgu yapması, Cezayir'in söz konusu kararı daha çok bu yönüyle ele almayı sürdüreceğine işaret etmektedir. Sonuç olarak Cezayir-Fas ilişkilerinde Batı Sahra meselesi bir faktör olarak varlığını sürdürmekte ve Filistin konusunda bu bağlamda ikili ilişkileri şekillendirmektedir. ■

RÖPORTAJ

Roland Marchal:

"TEK BOYUTLU OLMAYAN BİR AFRIKA GELECEĞİNİN FARKINDA OLMALIYIZ"

ABDENNOUR TOUMI

Kurum Dışı Araştırmacı ORSAM

2012'de Mali'deki ilk darbeden Nijer'deki yakın zamanda yapılan darbeye kadar tanık olduğumuz şey, toplumsal çelişkilerin, ordu içindeki kuşak problemlerinin ve ordunun aslında askerî girişimcilere darbe yapmaları için alan sağlamış olduğudur.

Abdenmour Toumi: Nijer'de devam eden iktidar mücadelesi, Afrika'nın çalkantılı Sahel bölgesinde askerî darbelerle olan topyekûn yaklaşımı bir yanda, siyasi ve güvenlik istikrarsızlığı diğer yanda ekonomik refahla bağlantılı hâle getirdi, sizce kaçırduğumuz veya ihmal ettiğimiz başka faktörler de var mı?

Roland Marchal: Evet, bir yandan siyasi ve güvenlikle ilgili istikrarsızlıkların diğer yandan da ekonomik açmazları göz önünde bulundurmak gerektiği doğrudur. Ülkedeki sosyal eşitsizliklerin artması da askerî darbelerden etkilenmektedir. Ancak Nijer'de yaşananların başka sorunları da gündeme getirdiğine inanıyorum. Bu anlamda bence temel olarak üç sorundan bahsedilebilir. Bunlardan ilki, uluslararası aktörler tarafından orduya yapılan dengesiz yatırımdır; Afrika Ordusunun eğitimine, reformuna ve silah sistemleri tedarikine diğer alanlara kıyasla çok daha fazla para ayrılmıştır. Aslında, nüfusun farklı kesimleri için ekonomik iyileşme sağlayabilecek ekonomik reformlar için çok az şey yapıldı.

Kimdir?

Roland Marchal

Fransız Sosyolog Roland Marchal, Uluslararası Araştırmalar Merkezine bağlı Ulusal Siyaset Bilimi Vakfında (La Fondation Nationale des Sciences Politiques/Sciences Po) araştırmacı olarak yer almaktadır. Afrika Boynuzu ve Orta Afrika'daki çatışmalar ve politikalar üzerine kapsamlı araştırmalar yapan Marchal'ın konuya ilişkin pek çok yayını bulunmaktadır. Marchal, çeşitli hükümetler, Dünya Bankası ve Avrupa Birliği için danışman olarak çalışmıştır. Mevcut uzmanlığı büyük güçlerin Afrika katasındaki politikasını içermektedir.

İkincisi, her ülkede olduğu gibi bu ülkelerde de ordu karmaşık bir sosyolojik aktördür. 2012'de Mali'deki ilk darbeden Nijer'deki yakın zamanda yapılan darbeye kadar tanık olduğumuz şey, toplumsal çelişkilerin, ordu içindeki kuşak problemlerinin ve ordunun aslında askerî girişimcilere darbe yapmaları için alan sağlamış olduğudur. Her türlü gelişmeyle birlikte, ordunun birliğini koruma ihtiyacı ve genç subaylarla kıdemli subaylar arasındaki bu gerilimler gibi dinamikleri de görüyoruz. Belki de dikkate alınması gereken üçüncü bir husus da uluslararası aktörlerle yerel subaylar arasındaki iş birliğiyle bağlantılıdır. Burada Afrika Ordusunun Fransız, Avrupalı ya da Amerikalı eğitimcilerin paternalist yaklaşımlarına yönelttiği eleştirilerin sadece tarihin yeniden yazılmasından ibaret olmayan bazı somut kanıtlara dayandığı hususunun iyi analiz edilmesi gerekir.

Abdenour Toumi: Fransa ve ABD'nin de aralarında bulunduğu bazı Batılı ülkeler, Sahel'deki mevcudiyetlerinin sebebini silahlı terör örgütleriyle mücadele etmek olduğunu ileri sürüyorlar. Bu argüman yerel halk, yeni nesil askerî, siyasi ve sivil toplum seçkinleri nezdinde hâlâ geçerli bir argüman mı?

Roland Marchal: Fransız birliklerinin Mali'ye silahlı terörist gruplarla savaşmak için gittiğinin doğru olduğunu biliyoruz. Sorun şu ki aylar süren önemli başarıların ardından Fransa Barkhane Operasyonu kapsamında kalmaya karar verdi ve terörist gruplarla büyük ölçüde savaşmaya devam etti. Ancak güvensizlik 2013 ve 2014'te arttı, çatışmaların çoğu Mali'nin

kuzeyinde Tuareglar tarafından ayrılıkçı Azawad olarak adlandırılan bölgede gerçekleşti. Dahası 2016 ve 2017'de Mali'nin merkezinde pek çok şeyin yaşandığı ve Fransız birliklerinin bu durumla pek ilgilenmediği anlaşıldı. Dolayısıyla Fransız devletinin terörist gruplarla mücadelede, doğru olduğu ortaya çıkan, çoğunlukla liderleri öldürerek elde ettiği başarılarla ilişkin yaptığı açıklamalarla 2013'te ilk başta etkilenen bölgelerin çok ötesine yayılan artan güvensizlik arasında bir tutarsızlık olduğunu söyleyebilirim. Ve tabii ki Mali ve Sahel ülkelerindeki kamuoyunun ilk sorduğu soru şu oldu: Ne yapıyorlar? Neden daha önce yaptıkları gibi terörist gruplarla mücadelede başarılı olamıyorlar? Yani bu, başka çıkarları olduğu ve yerel siyaseti etkilemek için ülkede kalmak istedikleri anlamına mı geliyor? İlk soru bu ve gündeme gelen ikinci

soru ise eğer bu birlikler terörist grubu sona erdirmeye hedeflerine ulaşamazlarsa, bize yardım edebilecek kiminle anlaşmalıyız? Ayrıca Mali kamuoyunun büyük bir kısmının Rusya'yı bu konuda favori olarak gördüğü gerçeğini inkâr etmemeliyiz. İnsanlar şu şekilde düşünmeye başladı: Fransızlar belki de bu kadar savaşmak istemedikleri için başarısız oldu. Eğer Birleşmiş Milletler (BM) başaramadıysa belki Rusları denersek, onlar daha iyisini yapabilir. Bunun Sahel'deki pek çok insan arasında güncel olarak tartışıldığından emin olabilirsiniz.

Abdenour Toumi: Mali, Gine, Burkina Faso ve şimdi de Nijer'de yerel halk arasında Fransız karşıtlığı ve askerî darbeleri destekleyen psikolojik bir yönelim var. Sizin bu konudaki görüşünüz nedir?

Roland Marchal: Bu Fransız karışıklığı ya da Fransızların kötülenmesi aslında Mali, Gine, Burkina Faso ve Nijer'deki krizlerden çok daha uzun bir geçmişe sahip. Özellikle ifadeyi düzeltmeliyiz. Çünkü bu ifade Fransız siyasetçiler tarafından dile getirilmiştir ancak bir dereceye kadar yanlış anlaşılmıştır, zira bu duygu Fransız vatandaşlarına yönelik değildir. Fransız vatandaşları Mali, Burkina Faso ve Nijer'de kalmakta ve yerel halkla sırf Fransız oldukları için sorunlar yaşamamaktadırlar. Bu soru siyasi bir sorudur: Fransa bu kadar uzun süredir bu ülkelerde ne yapıyor? Bu da sömürgeciliğin etkilerinden kaynaklı bir yansıma olabilir. Bunun nedeni Fransa'nın kendi çıkarlarına yakın olan ya da olmayan yöneticilere verdiği destek ya da karışıklık konusunda son derece fırsatçı davranmış olması da olabilir. Ayrıca, Afrika para birimi CFA frangının reformu ve her şeyden öte Fransızların, Afrikalıların Avrupa Birliği'ne göçlerine karşı olan Avrupa politikasının bir parçası olduğunu söyleyebilirim. Şimdi vize politikasına gelirsek, bu eleştirilerin bazıları kesinlikle kabul edilebilir analizlere dayanıyor, diğerleri ise daha duygusal ve belki de Rusya gibi bazı dış desteklerden dolayı yeniden yorumlanmaktadır. Bunlar aslında sadece Sahel'deki mevcut askerî müdahaleyle ilgili olmayan derin konulardır ancak bu kesinlikle Fransız politikasının Sahel'e veya Afrika'ya yönelik eksikliklerinin çok iyi bir örneğidir. Biz sömürgecilik sonrası nasıl bir devlet miras aldık? Para birimimiz hâlâ sömürge döneminden miras kalan parayken ne tür bir egemenliğe sahip olabiliriz? Çin ve Türkiye de dâhil olmak üzere diğer

uluslararası ortaklar yerel siyasetten çok daha uzak dururken ya da en azından öyle görünürken Fransa'nın iç siyasetimiz üzerinde neden bu kadar fazla etkisi var? Dolayısıyla Fransız siyasetçiler, bazıları çok meşru, bazıları ise daha tartışmalı olan bu eleştirilere karşı koymak için temelde iki çaba içinde bulundu. Birincisi, dediğim gibi, tartışmayı Fransız karışıklığı ya da Fransızların kötülenmesi şeklinde çerçevelemek ki bu doğru değil. Söz konusu olan daha çok Fransız devletinin yaptığı siyasettir. İkincisi ise özellikle Rusya ya da Wagner ajanları tarafından suistimal edilen, bu bilginin aşırı vurgulanmasıdır diyebilirim. Bu son unsur çok doğrudur ancak bu ülkelerdeki kamuoyu tartışmalarında olup bitenleri topyekün açıklamamaktadır.

“

Nijer, bölgesel ve süper güç açısından Sudan ve Libya'dan çok farklıdır. İlk olarak bunun nedenleri için Sudan'daki 2019'da ortaya çıkan krizin zamanlaması ve Libya'daki krizin 2011 Arap Baharı ile bağlantılı olması gösterilebilir. Burada ima edilenin Rusya'nın bu krizlerde oynadığı rolün, bugün Nijer'de tanık olduğumuzdan çok farklı olmasıdır. Ayrıca Nijer'deki darbe de Mali ve Burkina Faso'dakinden çok farklıdır çünkü bu darbenin net bir siyasi gündemi yoktur.

”

Abdennour Toumi: Nijer krizi, bölgesel ve süper güçler için Sudan ve Libya krizlerinden farklı mı? Farklıysa ne şekilde?

Roland Marchal: Nijer, bölgesel ve süper güç açısından Sudan ve Libya'dan çok farklıdır. İlk olarak bunun nedenleri için Sudan'daki 2019'da ortaya çıkan krizin zamanlaması ve Libya'daki krizin 2011 Arap Baharı ile bağlantılı olması gösterilebilir. Burada ima edilenin Rusya'nın bu krizlerde oynadığı rolün, bugün Nijer'de tanık olduğumuzdan çok farklı olmasıdır. Ayrıca Nijer'deki darbe de Mali ve Burkina Faso'dakinden çok farklıdır çünkü bu darbenin net bir siyasi gündemi yoktur. Burada darbenin başkanlık muhafızları içindeki güçlü anlaşmazlıklar, belirsizlik ve başkanın kendisine karşı duyulan öfkeden ziyade başkanlık partisinin davranışlarına karşı duyulan öfkeden kaynaklandığını söyleyebi-

liriz. Dolayısıyla bunun Mali ve Burkina Faso'da yaşananlarla çok az ilgisi vardır. Sudan ya da Libya'ya bakacak olursak Libya önceden ve hâlâ da çok önemli olan bir ülkedir ancak Libya, ekonomik önemi nedeniyle manşetlerde yer almıyor. Ülke Akdeniz kıyısında yer almakta, bu nedenle göçlerin kontrolünde çok güçlü bir etkisi olabilir. Bir yandan da Libya'nın farklı aktörler, Birleşik Arap Emirlikleri (BAE) ve Türkiye arasında, ilaveten Katar'ın da dâhil edilebileceği bir rekabet alanı hâline geldiği söylenebilir. Hatta Avrupa Birliği içinde, İtalya ile Fransa ve Fransa ile İngiltere arasındaki çekişme ve gerilimlerin yaşandığı ve ayrıca ABD'nin arka planda müdahil olduğu bir rekabet alanı teşkil ettiği

söylenebilir. Gerçi bunlar krizin başlarında General Halife Hafter'in liderliği ele alması için baskı yapmaya çalışıyordu. Yani Sudan'da bu kadar büyük bir iç karışıklık yok ancak savaş devam edebileceği için önümüzdeki aylar da olabilir. Benzer şekilde tabii ki Nijer'de de. Şu ana kadar tanık olduğumuz şey, hem anayasal sürecin yeniden tesis edilmesi çağrısında bulunan Rusya ve Çin'in sessizliği hem de çok zor durumda olan bir Batı. Çünkü bu devletlerde, her şeye rağmen demokratik olarak tanımlanan bir siyasi sistem getirme girişiminde bulunan Başkan Muhammed Bazoum'un rejimini zayıflatacak şekilde aşırı baskı altına aldıkları hissi var. Her ne kadar 2021'deki seçimler hileli olarak

nitelendirilse ve demokrasinin kısıtlandığı iddia edilse de demokratik tartışma, güvenlik aygıtının davranışlarına ilişkin birçok düzenlemeyle kısıtlandı. Dolayısıyla tüm bu krizlerin kesinlikle uluslararası kutuplaşmanın nasıl zorlayıcı bir hâle büründüğünü gösterdiğini söyleyebilirim. Ayrıca bu durum gittikçe dış yaptırımların iç siyasi süreçler üzerindeki kısıtlamalarını, hatta belki de başarısızlığını da göstermektedir. Başkan farklı bir yöntem için çağrıda bulundu, Batı'nın darbecilerle karşı karşıya olmayacağı, bununla birlikte onların çıkarlarını dikkate alacak, bu arada yerel halkların çıkarlarını da hesaba katabilecek ve aynı zamanda anayasal hukuka ve demokratik değerlere belirli seviyede bir desteği koruyabilecek yeni bir tür hibrit ittifak. Bu işe yarayacak mı? Hiçbir fikrim yok.

Abdenmour Toumi: Batı Afrika alt bölgesel örgütü ECOWAS'ın anayasal düzeni yeniden tesis etmek için askerî bir operasyona öncülük edebilecek gücü ve potansiyeli var mı? Bunun Mali, Cezayir, Libya ve Çad gibi komşu ülkeler üzerindeki güvenlik, insani ve ekonomik sonuçlar nelerdir? Cezayir ne yapabilir?

Roland Marchal: Batı Afrika Ülkeleri Ekonomik Topluluğu (ECOWAS) Başkanı'nın Nijer'deki darbeye tepki gösterdiği ve askerî müdahale çağrısında bulunduğu güçlü beyanatına rağmen, Nijer cuntasına karşı askerî bir operasyon başlatma kabiliyetinin çok kısıtlı olduğunu kabul etmek zorundayız. Yasal olarak kısıtlı. Aynı zamanda esasen, müdahale edebilecek yalnızca iki ordu olduğu

gerçeği de var. Bunlar Nijerya ve Çad Orduları; diğerleri sembolik olarak orada bulunabilirler ancak fazla bir destek sunamayacaklardır. Şu anda şahsen, askerî boyutta, Mali, Burkina Faso ve hatta Gine tarafından yapılan açıklamaları çok ciddiye almazdım. Peki neden? Çünkü bu ülkelerin orduları aslında zayıf ve hâlihazırda uğraştıkları çok sayıda sorun var.

Dolayısıyla şahsen askerî müdahalenin son çare olacağına inanıyorum. Bu konuda kişisel görüşlerim ne olursa olsun şunu söyleyebilirim ki darbe yavaş yavaş kabul edilecek çünkü Nijer cuntası yönetimi serbest bırakacaktır. Bazoum, bunun kabullenilmesi için Wagner'in orada bulunmaması, önemli askerî anlaşmaların güvenliği ve bir siyasi geçiş sürecine girme ihtiyacı gibi bazı argümanlar sağlayacak bir dizi açıklama yapacaktır. Ne tür bir eylemde bulunulacağını o zaman göreceğiz. Elbette en önemli konulardan biri Cezayir'in ve Rusya'nın rolü olacaktır. Ancak Cezayir ve Rusya'nın Nijer'deki olaylarda çıkarları aynı değildir. Cezayir kendisini bölgesel bir güç olarak yeniden ortaya koymaya çalışabilir ancak Cezayir'in 2012'den sonra bunu birkaç kez yapma fırsatı bulduğunu ve başarısız olduğunu kendimize hatırlatalım. Çünkü günün sonunda Cezayir, kendisine bu tür bir anti-empyrist tavır takınan dış aktörleri sınırında istememektedir. Ama hayır, bundan çok daha fazlası var. Cezayir, örneğin Mali'nin kuzeyindeki barış anlaşmasının uygulanması için çok az çaba gösterdi. Cezayir çok daha proaktif olabilirdi ama bunu yapmak istemedi. Onlar sadece bayraklarını herkesin görebileceği şekilde dalgalandırmak

istiyorlar. Ancak krizi yönetme ve iyi bir şekilde sonuçlandırma konusunda yeteneklerini kanıtlayamadılar. Bu dün de böyleydi, sanırım bugün de böyle olacak. Ekonomik açıdan Nijer, Avrupa'ya yönelik göçler için çok önemli bir adım olacaktır ve sanırım pek çok Avrupa ülkesi bu krize bu perspektifle bakacaktır. Ve kesinlikle, Cunta'nın bir argümanı, Bazoum döneminde veya selefi Başkan Mahamadou Isoufou döneminde zaten var olan göçmenler üzerindeki kontrolü devam ettirmek ve hatta arttırmak olacaktır. Dolayısıyla beklemek zorundayız. Ancak bu krizde bölgesel diplomasi oyununu biçiminde dramatik bir değişiklik olacağından şüpheliyim.

Abdenmour Toumi: Geçtiğimiz ay St. Petersburg'da düzenlenen ikinci Rusya-Afrika Zirvesi, dünya meselelerinin parametrelerini değiştiren uluslararası ve bölgesel sorunlar ışığında daha iyi iş birliği ve ortaklık hedefiyle Afrikalı liderleri bir araya getirdi. Afrika'nın klasik süper güçlerle MENA bölgesindeki yeni yükselen güçler arasındaki yeni büyük oyunun merkezi hâline geldiği çok kutuplu bir sistemle yeni bir dünya düzeni dinamiği içinde miyiz?

Roland Marchal: Bugünün dünyası kesinlikle 11 Eylül 2001'de bulunduğumuz durumdan çok farklı. Tabii ki, Afrika'nın kendi diplomasisini tasarlamak için çok daha geniş bir geniş ve seçenekli bir alana sahip olduğu ve aynı anda birden fazla ortakla çalışabildiği çok kutuplu bir sisteme giriyoruz. Yine de bazı konularda dikkatli olmak gerekli. Öncelikle, bugün öngörüldüğü gibi çok kutuplu bir

sistem, Afrika'nın ya da Afrika diplomasisinin geçmişe kıyasla çok daha fazla bölüneceği anlamına da gelmektedir. Afrika her zaman Fransa, ABD, Rusya ve Çin tarafından örnek gösterilmiştir çünkü Afrika uluslararası forumlarda son derece faydalı bir oylama disiplinine sahiptir. Eğer çok kutuplu sistem hipotezi şimdi gerçekleşiyorsa, Afrika'daki ülkeler giderek daha farklı politikalara ve farklı diplomasilere sahip olacaklar ve bu nedenle Afrika'nın Çin, Rusya, Batı dünyası vb. arasında yalnızca biriyle iş birliği yapılmasına ilişkin bu tartışma da bölünecek ve parçalanacaktır. Dolayısıyla uluslararası sistemde bölünmeler ya da kırılmalar olup olmadığına bakmamız gerekmektedir. Bu kırılmalar eninde sonunda soğuk savaş dönemi dünya düzeninin zayıflamasından en çok fayda sağlaması beklenen her kıtayı da etkileyebilir. İkinci husus, MENA ya da Körfez Ülkeleri öncü bir rol oynayacak mı? Ben şahsen bundan şüpheliyim ve çoğu zaman diğer Batılı ülkelerle ortak hareket eden Türkiye gibi bir ülkeyle BAE ve hatta Suudi Arabistan gibi ülkeler arasında farkları vurguladım. Türkiye'nin kıtada ekonomik, insani, kültürel, askerî, güvenlik vb. tüm alanlarda resmî bir varlığı söz konusudur. Sahada insanları var, yerel elitlerle etkileşim hâline ve Afrika ülkelerinden insanların Türk kültürünü anlamalarını da sağlamaktadırlar. Burada sömürgeci bir hâkimiyetten bahsetmiyorum; Fransa, ABD, Almanya ve İngiltere'nin on yıllarca yaptığına benzer politikardan bahsediyorum. BAE ya da Suudi Arabistan'a bakarsanız böyle bir politikaları olmadığını görürsünüz. Son derece önemli finansal aktörler ve elbette

bu şu anda birçok Afrika ülkesi için oldukça önemli. Ancak öğrenciler için hibe sağlamaları dışında, gerçekten faaliyet göstermiyorlar, sahada herhangi bir varlıkları yok. Bu ülkelerle yapılan işler aslında hep eşit olmayan şartlarda ve siyaset yapma kabiliyetleri de tartışmalı. BAE belki Fransa ya da ABD'ye göre yerel siyasete müdahalesinde daha sömürgeci ve daha otoriter ancak Suudi Arabistan bu konuda farklı. Ancak Suudi Arabistan'ın şu an için büyük çıkarları söz konusu değil. Suudi Arabistan, Afrika'da daha çok yumuşak güç kullanırken BAE çok daha hırslı ve hem yumuşak hem de sert güç kullanmaktadır. Rusya da gerçek anlamda bir alternatif değil çünkü yardım, yeni ekonomik kalkınma modelleri, eğitim ve sosyal kalkınma anlamında pek bir şey sunmuyor ve sert güç kullanmaktadır. Rusya bariz şekilde Afrika ülkeleri için uygun bir model değil ve gelecekte de olmayacaktır. Çin çok ilginç bir kart oynadı ve büyük ölçüde başarılı oldu ancak şu an belki hak etmediği şekilde bazı sorunlarla karşı karşıya. Pekin, borç sorunu ve kendi iç sınırlamaları nedeniyle köşeye sıkıştı diyebilirim. Çin'in sadece siyasetiyle ilgili değil, ekonomisiyle ilgili de iç sorunları var ve bu nedenle Çin'in siyasi bir rol oynamaya ya da Batı Afrika politikalarının mevcut zayıflığının yarattığı boşluğu doldurmaya muktedir olup olmadığı ya da buna istekli bile olup olmadığı kesin değil.

Abdenour Toumi: Afrika Sahel'inde savaşlar, etnik ve dinî güç mücadelesi, kıtlık, terörizm, göçmenler ve kuraklığa ek olarak yanlış giden neydi?

Roland Marchal: Afrika 54 ülkeden oluşuyor. Bunun göz ardı edilmemesi gerekir. Bugün hangi ülkeyi tartışıyoruz? Çoğunlukla Sahel ülkelerini, sadece Fransız nüfuzu altında olan tarafı değil, diğer tarafı da konuşuyoruz. Sudan, Eritre, Somali ve Etiyopya'yı da konuşuyoruz. Malavi'yi tartışmıyoruz, Zambiya'yı tartışmıyoruz, Angola'yı tartışmıyoruz. Bu bağlamda, biz bu tabirleri kullanırken, Afrika dediğimizde insanların bunun ne anlama geldiğine dair fikir sahibi olmaları çok önemli bir husus. Mesela geçenlerde bana Fransa'nın Afrika'dan ayrılıp ayrılmayacağı soruldu. Zira Fransa Batı Afrika'da yani Fildişi Sahili, Senegal, Burkina ve Sahel ülkelerinde eskisi kadar kazanç elde etmiyor. Evet, bu gerçek ve elbette bu ülkelerdeki kamuoyu Fransız varlığına her zamankinden daha düşman bir tavır içinde. Ancak Fransa aynı zamanda çok uzun bir zamandır Etiyopya, Kenya, tabii ki Güney Afrika, Angola, Mozambik gibi ülkelerle de yeni ilişkiler geliştirmektedir. Bu ülkeler Fransa'nın eski sömürgeleri değiller ve Fransa ile ilişkileri esasen iyi, hatta bazen iyinin de ötesinde. Bunun doğruluğunu, yanlışlığını tartışmıyorum. Basit bir değerlendirmeye orada Fransızların saldırganlık içinde olmadığı, Fransa'nın oraya asker göndermediği ve mevcut ilişkilerin bir tür normal ilişki olarak tanımlanabileceği söylenebilir. Ve unutmamalıyız ki üzerinde çok durduğumuz bu Batı Afrika dışında aslında kıta nüfusunun çoğunluğunun yaşadığı ve ilişkilerin farklı olduğu Güney Afrika kısmı ve Doğu Afrika kısmı da mevcuttur. Dolayısıyla tek boyutlu olmayan bir Afrika geleceğinin farkında olmalıyız.

Doğal olarak, bazı ülkeler diğerlerinden çok daha iyi durumda olacak; dış dünya ve aktörlerle farklı ilişkiler içinde olacaklar. Daha önce de belirttiğim gibi, ortaya çıkacak bu tür güçlü farklılıkların bilincinde olmak zorunda kalacağız. Avrupa'nın, Latin Amerika'nın, Asya'nın tarihine baktığımızda bu durumun hiç de sürpriz olmadığını anlarız. Şu sıralar, askerî darbeler ya da anayasal darbelerin yanı sıra şahit olduğumuz savaşlar, kıtlık ve terörizm gibi çok endişe verici birçok olguyla karşı karşıya bulunuyoruz. Yine Afrika her zaman küresel dünyanın bir parçası olmuş, küresel dinamiklerden veya gelişmelerden mustarip olmuştur. Terörizm belli ölçüde dış aktörler tarafından bölgeye getirildi; kuraklık, küresel ısınmanın küresel bir etkisi ve buna benzer olarak göçmenlerin çoğu da Afrika kıtasında kalmaktadır. Bu yüzden yaklaşımımızda çok daha incelikli olmalıyız. Şunu kesinlikle aklımızdan çıkarmamamız lazım, aslında savaş hâlâ Ortadoğu'dakinin bir uzantısı ve Kuzey Afrika'da durum çözüme kavuşturulmuş değil. Yarın sabah bir savaş çıkacağını söylemiyorum ama Libya hâlâ bir sorun, Cezayir ile Fas arasındaki ilişkiler hâlâ çok gergin vs. Dolayısıyla, evet, Afrika'nın veya Afrika'nın bir kısmının durumunun bugünlerde pek iyi olmadığını farkında olmalıyız ancak Afrika'nın diğer bazı bölgeleri çok daha iyi durumda. Netice itibarıyla Afrika, sorunların çözülmekten ziyade mevcut soruna her gün bir başka sorunun eklenmediği dünya sisteminin bir parçası sadece. Bu noktada Çin, Rusya, BRICS ve Batı dünyasının biraz daha proaktif olmasını bekleyebiliriz. ■

BURKİNA FASO'DA DARBE GELENEĞİNİN YENİ YÜZÜ: İBRAHİM TRAORE

YUSUF CAN AYAZ

Araştırma Asistanı ORSAM

“

Askerî başarısızlıkların ardından savunma bakanının görevden alınması ve Damiba'nın kadro değişiklikleri yapması, orduda huzursuzlukların artmasına sebep olmuştur. Damiba'nın başlangıçta verilen taahhütlere ihanet ettiğini savunan Traore, darbenin sekizinci ayında yeni bir darbe gerçekleştirerek 30 Eylül 2022'de Damiba'yı iktidardan uzaklaştırmıştır.

”

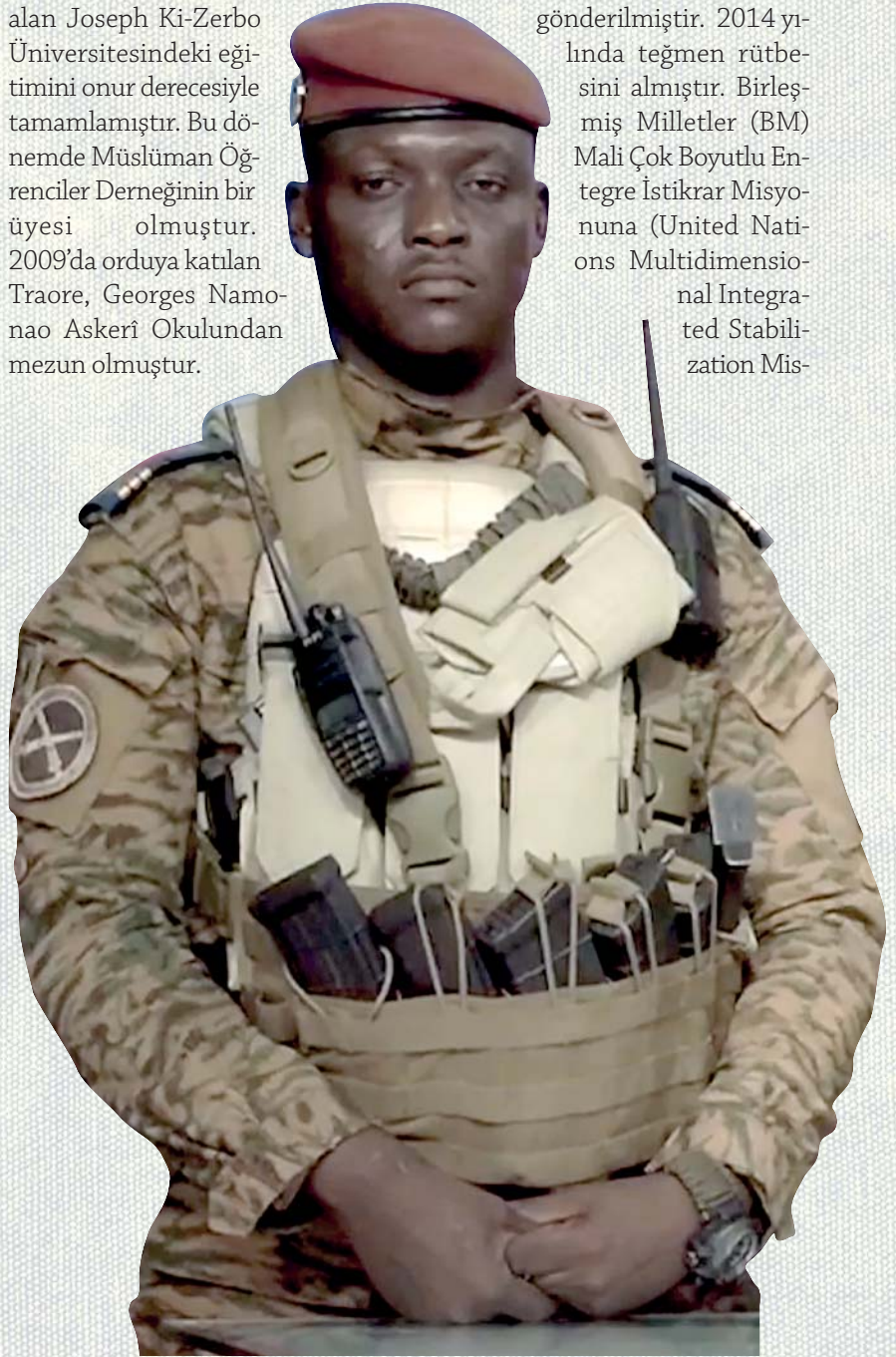
Burkina Faso'da gerçekleşen darbe sonrasında Sahel bölgesi ve Batı Afrika'da hem bölgesel güç rekabetinde ve hem de küresel nüfuz girişimlerinde önemli dönüşümler meydana gelmiştir. Sonrasında Burkina Faso'nun sınır komşusu ve diğer Fransız nüfuzundaki Nijer'de de darbe mekanizmalarının işlemesi buradaki gelişmeleri ve yeni liderleri anlamayı elzem kılmıştır.

TRAORE'NİN HAYATI

1988 yılında Burkina Faso'nun batısında yer alan Monhoun eyaletine bağlı Bondokuy'da doğan

İbrahim Traore, kariyerinin erken dönemlerinde jeoloji eğitimi almıştır. 2006 yılında ülkenin başkenti Vagadugu'da yer alan Joseph Ki-Zerbo Üniversitesindeki eğitimini onur derecesiyle tamamlamıştır. Bu dönemde Müslüman Öğrenciler Derneğinin bir üyesi olmuştur. 2009'da orduya katılan Traore, Georges Namo-nao Askerî Okulundan mezun olmuştur.

Mezuniyetini müteakip ülkenin kuzey ve merkez kesimlerinde görev yapmış ve bu görevlerden önce uçaksavar eğitimi için Fas'a gönderilmiştir. 2014 yılında teğmen rütbesini almıştır. Birleşmiş Milletler (BM) Mali Çok Boyutlu Entegre İstikrar Misyonuna (United Nations Multidimensional Integrated Stabilization Mis-

sion in Mali-MINUSMA) atanan Traore, Timbuktu'da gösterdiği başarılarla öne çıkmıştır. 2019 yılında Burkina Faso'nun doğusunda güvenlik durumunu olumsuz etkileyen teröre karşı mücadele etmiştir. Bu çerçevede gerçekleştirilen Utapuanu Operasyonu'na katılmıştır. Yerel dilde yıldırım anlamına gelen Utapuanu adlı operasyonda Diawo Oumarou adıyla bilinen Oumarou Diallo'nun liderlik ettiği teröristler etkisiz hâle getirilmiştir. İstihbarat servisi tarafından sorulan Oumarou Diallo'nun, bir hücre vasıtasıyla ülkenin güney komşularına da faaliyetlerini yaymayı amaçladığı ortaya çıkmıştır. Traore ise 2019'da gerçekleştirilen bu operasyondan sonra 2020'de yüzbaşılığa terfi etmiştir.

“**Ülkede güvenliğin sağlanması, iktidarı ele geçirmenin meşrulaştırıcı sebebi olarak ortaya atılırken Damiba'nın asayişini sağlayamaması, ülkedeki cihatçı ayaklanma hareketinin güç kazanmasıyla sonuçlanmış ve bu grupların ülke topraklarının yüzde 40'ına varan ölçüde kontrol bölgelerini arttırmalarına sebep olmuştur.**”

Burkina Faso Devlet Başkanı Roch Marc Christian Kaboré'ye karşı olan rahatsızlıklar, 2022 yılında gerçekleştirilen darbenin zeminini hazırlamıştır. 24 Ocak 2022'de Yarbay Paul-Henri Sandaogo Damiba liderliğinde gerçekleştirilen darbeye Traore de katılmıştır. 2022'nin Mart ayında ise başkent Vagadugu'ya yaklaşık 100 km uzaklıkta bulunan topçu alayının ko-

mutanlığına atanmıştır. Traore'nin, ülkenin terörle mücadele birimi olan “Kobra” kuvvetleri için çalıştığına dair iddialar ortaya atılmış ancak bu iddiaların yanlış olduğu ortaya çıkmıştır. Ülkede güvenliğin sağlanması, iktidarı ele geçirmenin meşrulaştırıcı sebebi olarak ortaya atılırken Damiba'nın asayişini sağlayamaması, ülkedeki cihatçı ayaklanma hareketinin güç kazanmasıyla sonuçlanmış ve bu grupların ülke topraklarının yüzde 40'ına varan ölçüde kontrol bölgelerini arttırmalarına sebep olmuştur. Bu askerî başarısızlıkların ardından savunma bakanının görevden alınması ve Damiba'nın kadro değişiklikleri yapması, orduda huzursuzlukların artmasına sebep olmuştur.

Damiba'nın başlangıçta verilen taahhütlere ihanet ettiğini savunan Traore, darbenin sekizinci ayında yeni bir darbe gerçekleştirerek 30 Eylül 2022'de Damiba'yı iktidardan uzaklaştırmıştır. Darbeden sonraki birkaç gün Damiba'nın nerede olduğu bulunamamış ve kendisinin Fransız üssüne kaçmayı planlayarak karşı darbe hazırlığı yaptığı iddia edilmiştir. Ancak bu iddiaları reddeden Damiba, ülkede önde gelen kişilerin arabuluculuk girişimleriyle 2 Ekim'de istifa etmiştir. İstifa karşılığında Traore, Batı Afrika Devletleri Ekonomik Topluluğuna (ECOWAS) verdiği sözle iki yıl içinde sivil yönetime geçmeyi taahhüt etmiş ve Damiba'yı Togo'ya sürgün etmiştir. Traore'nin gerçekleştirdiği darbe 2022'nin Ocak ayında gerçekleştirdiklen darbe gibi toplumun da desteğini almış ve sonrasında başkentte kutlamalar düzenlenmiştir.

TRAORE'NİN İÇ-DIŞ POLİTİKA FAALİYETLERİ

34 yaşında dünyadaki en genç siyasi lider olarak iktidarı ele geçiren Traore, darbenin ardından Ulusal Geçiş Konseyini kurmuş ancak uzun süre görevde kalmayacağına dair demeçler vermiştir. Ayrıca sekiz aylık Damiba iktidarında yapılamayanları üç ayda yapabileceğine dair söz vermiştir. Mali'deki faaliyetleri tartışılan Rusya menşeli özel askerî şirket olan Wagner'in lideri Yevgeni Viktoroviç Prigojin'in darbenin ardından Traore'yi selamladığını ve desteklediğini açıklaması, Burkina Faso'nun siyasi yönünün Rusya'ya döneceğinin işareti olarak görülmüştür. Traore'nin yaptığı darbenin ardından sokaklarda olan askerlerden bazılarının orduya ait zırhlı personel taşıyıcılarının üzerinde “Rusya” sloganları atması ve Traore'nin ulusal televizyon kanalına gittiğinde bile Rusya bayrakları taşıyan kitle tarafından karşılanması, son dönemde orduda Fransa'nın popülerliğinin azaldığı iddialarının güçlenmesine sebep olmuş ve Traore'nin izleyeceği dış siyaset konusunda ipuçları vermiştir. Nitekim darbe esnasında göstericilerin, devrilen Paul-Henri Sandaogo Damiba'nın Fransa'ya sığındığı iddiasıyla Fransız Büyükelçiliğine saldırmaları da yeni politik eğilimler konusundaki bu görüşleri desteklemiştir. Traore'nin ise Fransa'nın iç işlerine karışmayacağını bildiğini söyleyerek bu durumun, Rusya ya da Wagner meselesi olmadığını ve Amerika Birleşik Devletleri (ABD) ile müttefik olduklarını ancak Rusya ile de iş birliği yapabileceklerini belirtmesi, Burkina Faso'nun yeni siyasi yönü konu-

sunda tartışmalar başlatmıştır. Bu süreçte Burkina Faso'nun güney komşusu Gana'nın Devlet Başkanı Nana Akufo-Addo'nun, Wagner'in Burkina Faso'daki varlığının üzüntü verici olduğunu söylemesi, Traore'nin gerçekleştirdiği darbenin bölgesel siyasi dengeler konusunda da önem teşkil ettiğini göstermiştir.

27-28 Temmuz tarihleri arasında Petersburg'da düzenlenen ikinci Rusya-Afrika Zirvesi'ne katılan Traore, Rusya Devlet Başkanı Vladimir Putin'in, Afrika'ya tahıl gönderme kararı almasının altını çizerek Rusya ile ilişkilerin geliştirilmesine vurgu yapmıştır. Zirvede yaptığı antiemperyalist konuşmayla ve sadece kendi ülkesinin değil Afrika kıtasının sorunlarına dikkat çekmesiyle Traore yeniden gündeme gelmiştir.

Ocak 2023'te Fransız askerlerinden ülkeyi terk etmesini isteyen Traore hükümeti, Nisan'da ülkedeki saldırıların artması sebebiyle seferberlik ilan etmiş ve Fransa'yı, Burkina Faso'daki geçiş sürecini baltalamaya çalışmakla suçlamıştır. 400 Fransız askerinin çekilmesi talebinin ardından açıklama yapan Traore, herhangi bir devlete karşı nefret duyulmadığını ve hiçbir devletle diplomatik ilişkinin kesilmediğini belirtmiştir. Bu açıklama, ülkelerin egemen eşitliğe dayalı ilişki kurması gerekliliği yönünde yorumlanmıştır. Antiemperyalist söylemlerle ön plana çıkan Traore hükümeti, haziran ayında BRICS Stratejik Projeler İt-

tifakı Başkanı Larissa Zelentsova liderliğindeki heyeti kabul etmiş ve BRICS'in, Burkina Faso'da bir temsilcilik açacağı açıklanmıştır. Farklı alanlarda hizmet verecek olan temsilciliğin faaliyet hatlarının Traore tarafından belirleneceğine dikkat çekilmiştir. Larissa Zelentsova, "ülkesinin egemenliği için verdiği mücadeleden" dolayı Traore'ye BRICS adına madalya takdim etmiştir. Traore de temmuz ayında verdiği demeçlerde, ülkesinin kapılarının BRICS'e açık olduğunu vurgulayarak yabancı yatırıma yeşil ışık yakmıştır.

Burkina Faso ve Mali hükümetlerinin, Temmuz 2023'te Nijer'de gerçekleştirilen darbeye istinaden, dışardan müdahale gerçekleştirilerek eski iktidarın tekrar getirilmesine yönelik teşebbüslerin savaş sebebi olarak değerlendirileceğini açıklamaları dikkat çekmiştir. Fransa'nın, uranyum ithal ettiği ülkelerden biri olan Nijer'de, Fransa karşıtı cephede yer alan darbe hükümetine gelen bu destek, Fransa'nın darbe sonrası siyasetini etkileyen bir gelişme olarak kayıtlara geçmiştir. Nijer darbesinin olduğu tarihle eş zamanlı gerçekleştirilen Rusya-Afrika Zirvesi'nde de verilen antiemperyalist mesajlar bu tutumla örtüşmektedir. 27-28 Temmuz tarihleri arasında Petersburg'da düzenlenen ikinci Rusya-Afrika Zirvesi'ne katılan Traore, Rusya Devlet Başkanı Vladimir Putin'in, Afrika'ya tahıl gönderme kararı almasının altını çizerek Rusya ile ilişkilerin geliştirilmesine vurgu yapmıştır. Zirvede yaptığı antiemperyalist konuşmayla ve sadece kendi ülkesinin değil Afrika kıtasının sorunlarına dikkat çekmesiyle Traore yeniden gündeme

gelmiştir. Traore'nin zirvede Afrika'nın sahip olduğu zenginliklere rağmen fakir kaldığını ve Afrikalı liderlerin dilenmek için dünyayı dolaştığını belirtmesi tepki çekmiş ve bazı liderlerin "darbe hükümetleriyle aynı karede bulunmak istememesi" sebebiyle aile fotoğrafına dâhil olmadığı gözlemlenmiştir. Zirvenin ardından Putin'le bir araya gelen Traore, Rusya-Ukrayna savaşında Rusya'ya olan desteğinin altını çizmiş ve ülkesinde bir nükleer santral kurmak için Rusya'nın desteğini istemiştir. Putin ise 1992'de kapanan Rusya'nın Vagadugu Büyükelçiliğini yeniden açacaklarını ifade etmiştir. Birçok ülkeden yetkiliyle bir araya geldiği basına yansıyan Traore, zirve esnasında ülkesine yapılabilecek yatırım fırsatları konusunda görüş alışverişinde bulunduğunu belirtmiştir. Traore, zirvenin ardından ülkesine döndüğünde kutlamalarla karşılanmıştır.

Sonuç olarak Afrika'da antiemperyalist politik söylemlerle ön plana çıkan Traore, Afrika'da, Avrupa ve ABD'yle nüfuz mücadelesi içerisinde olan Rusya'yla ilişkilerini geliştirme konusunda istekli görünmektedir. Müttefik seçiminin yine farklı bir emperyal devletten yana yapılması, emperyalizm karşıtlığının söylem olarak kullanıldığına işaret etmektedir. Bu nedenle Afrika'daki Rusya algısının, Avrupa algısı kadar olumsuz olmaması ve Batı'yla müttefik olan iktidarların, halklarıyla aralarındaki kopuşun, bu antiemperyalist söyleme alan açtığı gözlemlenmektedir. Traore ise ülkesinde Fransız askerî varlığına karşı çıkarak bu antiemperyalist söylemin merkezindeki liderlerden biri olmuştur. ■

Türkiye'nin Ortadoğu alanındaki en büyük düşünce kuruluşu olan
ORTADOĞU ARAŞTIRMALARI MERKEZİ

genişleyen ekibi, Ankara ve İstanbul'daki ofisleriyle faaliyetlerini sürdürmektedir. Ortadoğu'daki siyasi, ekonomik ve toplumsal gelişmeleri bölge uzmanları aracılığıyla takip eden ORSAM, saha araştırmalarıyla zenginleştirdiği analiz ve raporlarıyla kamuoyunu bilgilendirmeye devam etmektedir.

Ortadoğu gündemini takip etmek için

www.orsam.org.tr

ve sosyal medya hesaplarımızı inceleyiniz.

www.orsam.org.tr

[f](#) [in](#) [t](#) [v](#) [o](#) [r](#) [s](#) [a](#) [m](#) [o](#) [r](#) [g](#) [t](#) [r](#)

ORTADOĞU YAYINLARI

www.ortadoguyayinlari.com

